

ВИДАВНИЦТВО ТОВАРИСТВА „ПРОСВІТА“.

Ч. 299—300.

→ 1905. ←

Книжочка 4—5.

Боротьба Англійських колоній Американських за волю.

Ціна 70 сотиків.

I 1.472,658

За попереднім надісланем грошей
в Товаристві „Просвіта“ у Львові (ринок ч. 10.) можна дістати:

I. Книжки для народу.

29. Старий Ефрем, Н. Устияновича	20	сот.
32. Рослави про небо і землю	24	„
33, 34. Роскази про сили природи, ч. I. і II. по	20	„
36. Оповіданє о житю св. Бориса і Гліба	20	„
37. Житє Т. Шевченка	28	„
38. Повістки для дітей	30	„
39. Що то таке провізория?	16	„
51. Звірята шкідливі і пожиточні	40	„
55. На досвітках	24	„
62. Житє св. Кирила і Методія	24	„
64. Лен і коноплі	28	„
67. Житє св. великомученика і м'яра Пателяймона	20	„
71. Про живоплоти і ліси	20	„
75. Вєв'ямін Франклін	12	„
89. Дрібна птиця господарска	20	„
95. Маркіян Шашкевич. Про єго житє і письма	36	„
122. Серед ледового моря. В. Чайченка	30	„
132. Іван Котляревский. В. Чайченка	20	„
145. З житя Якова Кука, розказав К. Селецкий	20	„
146. Юрко Стефенсон	24	„
147. Фінляндия і Сахара, В. Чайченка	24	„
151. Про холєру	12	„
152. Дещо про землю	20	„
154. Про польові пошкоди	12	„
155—156. Як дбати о здоровлє	50	„
157. Свояки	24	„
159—160. Про книги ґрунтові	60	„
161. Маркіян Шашкевич	20	„
167. Ганс Еґеде	20	„
168. З Маркіянової спадщини	30	„
169—170. Про каси позичкові і щадницї	30	„
171. Наші діти	20	„
172. Пан Кригулець	20	„
181. Др. Омелян Огоновский	30	„
182. Про вільні землі	16	„
183. Про ґрунтовий катастер	10	„
208—209. Як ходити коло хорих	50	„
210. Новий процес цивільний	40	„
211. О нових податках особистих	40	„
214. Добра порада	12	„
215—216. У пятьдесяту річницю знесєня панщини	50	„
217—218. Образ тьми і сьвітла	40	„
219—220. Про обірки і інші навози	40	„
221—222. Сотні роковини народного письменства	32	„
223. Богдан Хмельницький. Часть II.	24	„
232—233. Приписи для оглядачів худоби і мяса	40	„

З ФУНДАЦІ ІМЕНИ СТЕФАНА ДУБРАВСКОГО

11-та преміована книжочка.

СТЕФАНІЯ ФЕДЕРИЧ
БОРОТЬБА

АНГЛІЙСКИХ КОЛЬОНІЙ АМЕРИКАНСКИХ

з. з.

ЗА ВОЛЮ.

СТЕФАНІЯ ФЕДЕРИЧ
Написала

М. ЗАГІРНЯ.

Корженювський

Коштом і заходом Товариства „Просьвіта“.

ВОЛОДИМИР
КОРЖЕНЬОВСКИЙ

У ЛЬВОВІ, 1905.

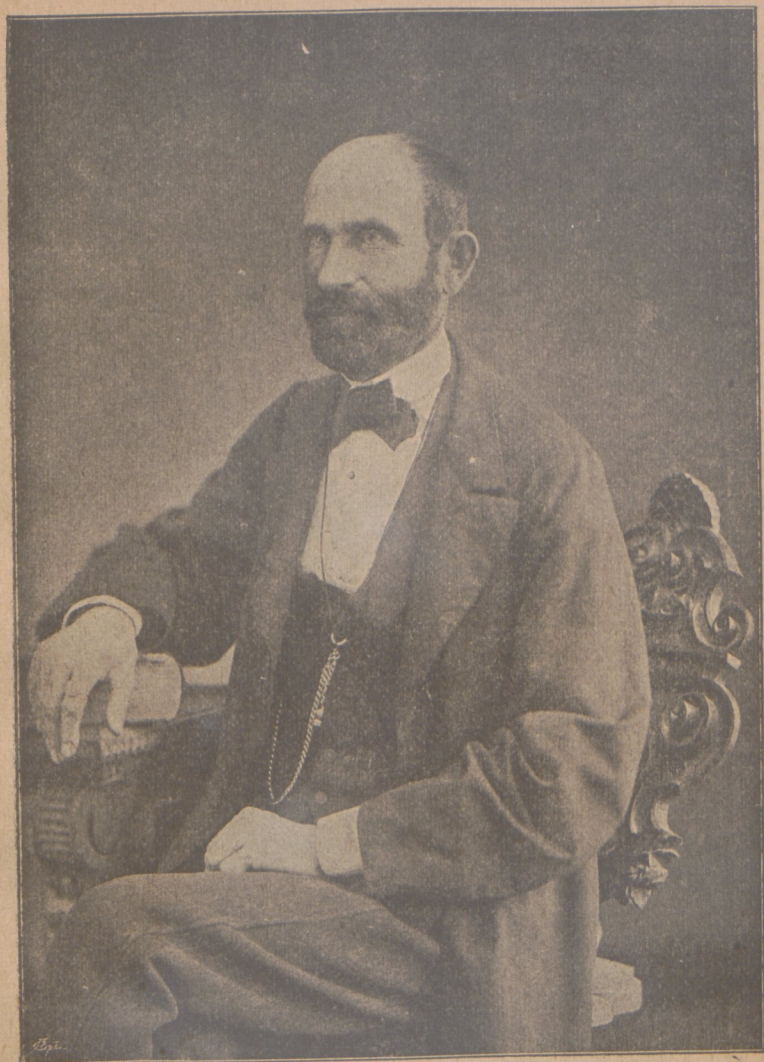
З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка.
під вяржом К. Веднарского.

BIBLIOTEKA
BN
NARODOWA

I 1.472.658

2001 K 657/31

Стефан Дубравский.

Коротка жителісь Стефана Дубравського.

Стефан, гербу Сас, Дубравський, руського роду заго-
нової шляхти, узрів світ під сільською стріхою в Топіль-
ниці, повіту староміського, дня 2. (14.) серпня 1829. р.
Отець Стефана, Георгій, і мати Елеонора в Новоселецьких
були дуже трудящі, ощадні, тверезі, богобоязні і прзви-
чаювали своїх осьмеро дітей на малій гірській посеїлости
до праці і морального життя: ддятого мали поважане
у сусідів, як у дрібної шляхти, так і у окільних селян,
і прожили довгі літа на радість своїх дітей.

Стефан Дубравський побирав початкову науку в то-
пільницькій парафіяльній школі; там вивчив він за рік
букварі руський, польський і німецький та навчив ся слу-
жити в церкві до служби Божої і читати Апостола. По-
тому вчив ся в головній школі в Лаврові і скінчив її в р.
1844. Вже в найвишій класі утримував ся він там з того,
що уділяв науки заможнішим школярям. Так само
утримував ся дальших шість літ у Василянській гімназії
в Бучачі, бо неможливі его батьки, виправляючи сина
перший раз до Бучача, могли ему дати всего пять рень-
ських. Скінчивши бучацьку гімназію, Стефан Дубравський
удав ся в р. 1851. до Перемишля і там перейшов в ро-
ках 1851. до 1853. з відзначенем учительський курс, утри-
муючись з того, що уділяв приватної науки школярям;
крім того уживано его за помічного учителя деяких пред-
метів у школі головній і в низшій реальній.

Від р. 1854. до 1860. був Стефан Дубравський дійс-
ним учителем при взірцевій школі в Кракові і в тім часі

дістав від краевого правительства дозвіл, поїхати до Відня на висшу науку. Там здав він іспит на учителя польского язика і літератури та географії і історії для висших шкіл реальних, а з язика німецкого і руского для низших реальних; крім того здав іспит із стенографії. [Стенографія — се штучний спосіб дуже швидкого писаня; хто уміє сю штуку, той встигне записувати за другим — от як у соймі за промовляючим послом — кожде его слово.]

Коли Стефан Дубравский повернув з Відня, призначило его ц. к. намісництво в р. 1860. на учителя до реальної школи в Новім Санчи, потому в р. 1861. покликала его до висшої школи реальної у Львові, а в р. 1862. призначено его до школи реальної в Стрию; там був він дійсним учителем зразу в реальній школі, а опісля в гімназії, коли реальну школу переіменовано на гімназію. В р. 1888. пішов він по 36-літній учительській праці на пенсію. Від того часу до нині — а даруй ему Боже ще довгі літа! — проживає Стефан Дубравский на пенсії в Стрию, високо поважаний всіми, а тим більше Русинами, котрі в его особі шанують побіч иньших чеснот горячий руский патріотизм.

Стефан Дубравский — як сам каже о собі — переняв по своїх батьках правило: „працюй і щади!“ — і держав ся его ціле жите. Совісно працював він 36 літ над просвітою і вихованем молодіжи в кожній школі, де був учителем. За се дістав багато похвальних свідочств від шкільних властей, тішив ся довірем родичів, молодіжи і товаришів-учителів, а в 1863. р. загальні збори педагогічного Товариства, що відбули ся в Стрию, ухвалили для него адресу в доказ почеси. Просвічаючи иньших, дбав він усе і про свое щораз більше образоване. В часі свого пробуваня в Стрию написав він кілька педагогічно-дидактичних розвідок в часописи „Домъ и школа“ в рр. 1863. і 1864., а в р. 1881. видав наукову язикову словну працю „Der slavische Interrogativsatz“.

Жиючи ошадно, зложив з пенсії сяке-таке майно, а завіщанем своїм з дня 10. лютого 1885. р. посвятив ціле на просвітньо-добродійні цілі.

Головну часть свого маєтку в готівці і реальність у Стрию призначив Стефан Дубравский на фонд ста-

пендійний. О тім так пише сам фундатор: „Походжу з неможливої, гірскої, в Самбірщині проживаючої, загової рускої шляхти, котра в тій стороні від кількох віків оселена по селах і присілках сильно розродилась, а через поділ землі і брак просвіти здрібніла і зубожіла. З історії минувших віків відомо, що деякі мужі з руских шляхотських родин тої околиці мають славу просвітну, або лицарську не тільки в краю і бувшій Річи посполитій польській, але й європейську. З огляду на прикмети і історичні традиції минувшости тої, в народній просвіті занедбаной, рускої шляхти постановив я у своїм завіщанку в дня 10. лютого 1885. р. моє власне рухоме і нерухоме, з просвітної праці заощаджене майно призначити по моїй смерті на вісім стипендій для моєї родини і для родини моєї жени; а коли би не було кандидатів на ті стипендії з наших родин, то по 15 літах ті стипендії подвоюють ся, і тогді мають право убігатись о них також студенти з інших родин рускої шляхти і сироти по учителях шкіл народних і середних з давного округу самбірського і стрийського“.

Побіч сеї великої фундації, котра увійде в жите по смерті фундатора, Стефан Дубравский в літі 1880 р. аложив у заряд Товариства „Просвіта“ 2.000 зр. в цінних паперах, котрі мають бути залізним капіталом на премії з „фундації імени Стефана Дубравського“ за найлучші поучаючі книжочки для народу, які видає „Просвіта“. З вдячності за сю патріотичну фундацію загальні збори „Просвіти“ відзначили фундатора найбільшою почесністю, іменувавши єго почесним членом Товариства „Просвіта“. Одна премія, річний процент від 2.000 зр., виносить 90 зр., і такою премією теперішній Головний Виділ „Просвіти“ нагородив отсю книжочку.

Передмова.

Року 1492. Італіянець Христофор Колюмб поїхав з Європи іспанськими кораблями шукати нової дороги морем в азійську країну Індію. Тої нової дороги він не найшов, а наплив на нову землю, таку, що досі Європейці про ню не знали. Що правда, жив у Європі нарід Нормани, на півночі на острові Ісландії; тії то Нормани ще й поперед, року 982., доплинули до північної частини тої нової землі, де хто з них там і жити зістав ся. Та згодом ті люди там померли, і по иньших краях Європи ніхто за часів Колюмба не знав, що там є земля. І як найшов її Колюмб, то всім то була новина, і землю ту прозвано Новим Сьвітом, а згодом уже — Америкою. Колюмб привіз відтіля золото і казав, що там єго багато. Охочих до золота людей чимало найшло ся в Європі, і зараз Іспанці та Португальці перші пошили в Новий Сьвіт, сподіваючися, що там так і гребти будуть золото лопатою. Тільки бояли ся, що як по иньших державах дочують ся про Новий Сьвіт, то й звідти почнуть їхати по золото. І тоді Іспанці і Португальці попросили папу Олександра VI. розділити межі сії два народи Нового Сьвіта. Папа справді року 1495. видав наказ, що віддає Іспанцям та Португальцям усї землі в Новім Сьвіті, і ті, що вже найдено, і ті, що ще найдуть. А в землі сії жили люди, яких названо Індіями.

А королі англійський, французський та республіка голландська почали й собі посилати туди своїх людей та захоплювати землю, — скільки хто зміг, а Індіан прогнали та вбивали.

Сила людей плинуло в Америку і все по те золото. Були такі, що справді збогатіли, але ще більше загинуло в невідомій чужій країні з недостатків та в борбі з Індіанцями, бо ті не хотіли віддавати їм своє добро. А далі роздивилися Європейці, що там земля родюча, і почали селити ся, щоб землю обробляти. Стали в Північній Америці великі європейські кольонії: англійські, французькі, іспанські, португальські, голландські. (Як люди виїзять із свого краю та оселяють ся в чужім, то їх нові села та міста звуть ся кольоніями, а самі люди — кольоністами).

Я тут оповідаю буду про англійські кольонії.

I. Перша англійська кольонія Вірджинія.

1. Як її заложили.

Спершу в Америку найменше їхало Англіїців. Довгий час там зовсім не було англійських кольоній. І вже аж за володіння королевої Єлисавети надумали ся, що колись то Англієць Кабо проплив попри нову Америку, то входить, що ті береги, де він плив, то вже англійське добро. Королева Єлисавета подарувала землю в Америці, мов би свою, одному панови, а як той умер, то другому — Вальтеру Ралієви. Землю ту Вальтер Ралі назвав

на честь королевій Вірджією, бо королева була незамужна, а латинське слово *virgo* значить дівчина. Вальтер Ралі возив людей на ту свою землю до Америки, они там поселялися колоніями, та нічого з того не склалося: одних Індіяни побивали, а інші з голоду помирали. Року 1603. не було вже там ні одного англійського хутора чи села.

Після Єлисавети в Англії був королем Яків I. Року 1606. він ті землі, що за Єлисавети названо Вірджією, розділив на дві частини: Південну та Північну колонію. Хто хотів, міг туди з Англії переселяти ся.

Південну колонію, її таки звали Вірджією, дав король до вжитку одному англійському льондонському товариству, щоб оно само вже возило туди переселенців і продавало їм землю.

Перших колоністів вврядило льондонське товариство року 1607. Та сим не пощастило. Таких, що їхали обрабляти землю, було небогато: зо дві десятки, а то всі думали шукати золота, щоб швидше забагатіти. Приїхавши, колоністи оселили ся вкупі, щоб легше було обороняти ся від Індіяни, і гуртом почали працювати. Та ті, що приїхали по золото, працювати і не вміли і не хотіли, а інші не хотіли на них робити. Почали ся сварки, голод; Індіяни часто нападали. Перейшли колоністи на інше місце, і там їм краще стало жити.

Де далі, колоністів усе більшало, і згодом они почали вже й багатіти. А багатіли они, торгуючи тютюном. Поки не знали Європейці Америки, не знали й тютюну. Як же привезено те погане зіле з Америки, то пішло оно в Європі у велику моду. От колоністи й заходили ся тютюн садити і стілько садили, що иноді на хліб не було місця. Ціна, як на тютюн, була тоді велика, а король англійський, сприяючи

своїм кольоністам, дав їм монополію на тютюн, то є наказав, щоб Англія купувала тютюн тільки у вірджинських кольоністів. Через те кольоністи вельми з тютюну багатіли. А забогатівши, вже не хотіли сами працювати, воліли нанувати. І они найшли таких, щоб за них робили. То були люди з далекої за морем землі, з Африки. Були ті люди чорні і звали ся Неґри.

Року 1620. голяндский корабель, пливучи з Африки, завіз у Вірджинію дваццятєро Неґрів. Кольоністи купили їх і заставили працювати на тютюнових плянтаціях. Се поля, де тютюн росте, так зовуть ся, а господарі тх плянтацій звуть ся плянтаторами. Побачили плянтатори, що Неґрами добре робити, і почали їх ще купувати. А згодом ще найшли ся дешеві робітники. З Англії почали злочинників таких, що суд засудив на кару, в кольонії засилати і там віддавали їх на кілька років у неволю плянтаторам. Засилано туди не самах злодіїв та душогубів, а й політичних злочинників. Політичними злочинниками називають по судах таких людей, що повстають проти якихсь порядків у державі. Дуже часто єї люди бувають чесні, добрі й розумні і повстають проти поганих порядків, вступають ся за людеке добро, але всякій старшині не хоче ся перемінати своїх порядків, то она й карає тих людей. Всі оті люди мусіли відбувати тяжку кару, працюючи на плянтаціях. А то ще були такі, що хотіли їхати в кольонії, та не мали грошей заплатити за те, щоб туди доїхати. І они за те, щоб їх відвезено, брали ся відробити кілька років на плянтаціях.

Завівши рабів, плянтатори ще більше забогатіли. Були в них не самі тютюнові плянтації, а садили они ще тростяну цукрову, бавовняник, риж і всім тим торгували. Згодом плянтатори не схотіли держати білих рабів-Європейців, а держали самих чорних — Неґрів, бо Неґри

легше зносили тяжку працю на вогких полях під пекучим сонцем, та ще й те: купований Негр до віку зоставав ся рабом, і діти его були рабами, а Європейець відбув свої роки та й пішов, як пощастило видержати тяжку неволю.

2. Яка була управа кольонії.

Кольоністам обіцяно було, що закони в кольонії будуть такі, як і в Англії, і переселенці-кольоністи мати будуть такі самі права й вольности, як Англіїці. А в Англії був такий лад державний, що Англіїці вибирали змїж себе послів до державної ради (парляменту), і послі в парламенті обмірковували державні справи, заводили закони, накладали податки. Таким робом вся Англія, посилаючи від себе послів до парламенту, порядкувала своїми справами. А в кольоніях усїма справами порядкував виділ товариства з Лондону, і кольоністи не мали права вибрати своїх послів до того видїлу. Видїл від себе держав у кольонії губернатора і місцеву раду. Хоч і губернатор і місцева рада ніби й мусїли порядкувати так, щоб закони в кольонії були такі, як і в самій Англії, та і рада і губернатор повинні були слухати видїлу лондонського товариства, а видїл слухав англійського короля, сами-ж кольоністи не могли посилати своїх послів до ради. Через те і справами рада порядкувала так, як сама хотїла, а не так, як кольоністам було треба. Таким робом у колонїстів віднимано ті права, які мали б они, живучи в Англії. Навіть суджено кольонїстів дома тільки за малі провини, а за більші послано на суд аж в Англію.

Спершу кольоністи в Південній кольонії не дбали про свої права політичні, бо, як уже й було казано,

були то здебільшого такі люди, що їхали в кольонії шукати золота. Вони вважали себе за гостей у кольонії, бо думали, забагатівши, вертати ся назад, то й байдуже їм було про всякі права. Та не байдуже було тим, що осіли ся селами і позаводили собі плянтації. Такі не вважали себе в кольонії за гостей, а наміряли тут жити, тож упорядкувавши ся з землею, з господарством, мусіли про те поміркувати, як упорядкувати своє життя політичне. Вони позивали в Англії мати певні права й вольности, то не хотіли зрікати ся їх і переїхавши до Америки, і почали вимагати, щоб ті права їм вернено. І вимагали так остро, що губернатор, щоб їх утихомирить, року 1619. скликав плянтаторів і дозволив їм вибрати своїх послів до місцевої ради, а згодом, року 1621., льондонське товариство дало кольонії писану конституцію, то є: списало на папері, які права політичні мають кольоністи.

Конституція була така: Льондонське товариство настановляло від себе в кольонію губернатора і сталу раду; що року збирав ся сойм, а в нїм були члени сталої ради і виборні послы від кольоністів, вибрані на два роки. Сойм робив постанови, але губернатор мав право їх касувати, і кожда постанова мала силу тільки тоді, як на ню пристало льондонське товариство. За теж і льондонське товариство мало право заводити в кольонії свої порядки, яких сойм кольоніяльний не схотів прийняти. Плату губернаторови сойм визначав що року, через те губернатор бояв ся кривдити кольоністів, щоб они ему не зменьшили плати. Війсковий суд скасовано і заведено, так як і в Англії, суд з присяжними. Кольоністів не стали возити на суд аж в Англію, а суджено їх у кольонії. Судили свої люди, що знали життя, серед якого жив обвинувачений, і могли скорше по правді судити,

ніж судяї в далекій Англії, що дуже мало знали кольоніяльне житє.

Незабавом король Яків скасував льондонське товариство, а Вірґінію зроблено королівскою провінцією. Король Яків хотів був і конституцію перемінити, та незабавом умер.

Новий король Кароль I, бажаючи, щоб королівска провінція скорше богатїла, дав вірґіньским кольонїстам ще ширший монополь на тютюн і заборонив садити тютюн в Англії, а де вже було заведено его садити, звелїв повинищувати. І Вірґінія все більше богатїла з тютюну, а кольонїстів у нїй більшало. Року 1648. їх було вже дваццять тисячїв.

Кароль I. недовго королював: в Англії стала ся революция, року 1649. королеви відрубано голову а в Англії заведено републику. Вірґінці погодили ся з новим урядом на таки хумовах, що Вірґінія мати буде свій сойм, так, як і досї мала; що без згоди вірґіньского сойму Англія не може накладати на кольонїстів податків, будувати в Вірґінїї твердинї, держати там своє військо, і що Вірґінія мати буде право вільно торгувати, з ким схоче, як і Англія. Про вільну торговлю Вірґінія умовляла ся через те, що тоді в Англії видано про мореплаводство та про торговлю новий закон, що звав ся „навігаційний акт“. Закон був дуже важкий кольонїям, і его видано на те, щоб обмежити торгові права кольонїстів, а сприяти англїйскїй торговлї. А Вірґінія того „навігаційного акту“ не схотїла прийняти.

3. Як змінено управу кольонїї.

Під републиканьским урядом Вірґінїї жити було добре, та згодом в Англії настав знову король, і кольо-

ністам погіршало, хотя вірнінські пани-пляратори раділи, що вже є король. За сего короля, Кароля II. вельми обмежено вірнінську конституцію. Вірнінцям не дозволено що два роки вибирати послів до сойму. Через те сойм міг видавати закони, які хотів, важкі для кольоністів, і кольоністи не мали права вибрати собі нових ліпших послів. Нові вибори дозволити міг тільки губернатор. А він тільки тоді зробив би се, як би сойм не обставав за кольоністів; бо вже тепер губернатор мав плату, та ще й велику, не від кольонії, а від Англії. Та й послы соймові мали велику плату від Англії, то й не квапили ся сприяти своїй кольонії, а все догоджали Англії. Стало кольоністам погано жити.

Спершу в Вірнінї вільно було вірувати, як хто хотів, а за Кароля II. заборонено всі віри, опріч англїканьскої. Англїканьским пасторам (святиченикам) давано велику плату. Тих, хто не хотів додержувати сеї урядової віри, дуже карано, і люди, втікаючи від кари, почали виселяти ся і заводити нові кольонії.

Про народню просвїту уряд зовсім не дбав, чи то, дбав, щоб її не було, щоб люди були темні, невчені, бо темні люди легко корять ся, а освічені не дозволяють себе кривдити. Губернатор Берклей так і казав: „Богу дякувати, що в нас нема ні шкіл, ні друкарень, і я сподіваю ся, що принаймні ще зо сто літ ми їх не будемо мати, бо наука веде тільки до непослуху та навчає мудрувати про віру, а друкарні те все ширять по свїту. Най Господь не карає нас школами та друкарнями!“ Хотів, бачите, щоб нарід був темний!..

Богаті пани-пляратори, шануючи короля, мирили ся і з тим, що він так зломив їх стару конституцію, і не дуже дбали про те, щоб її вернено, бо найгірше все-ж було не їм, богачам, а вбогому народови. Аж ось прий-

шла черга й на них. Наказано Вірджинії слухати того „навігаційного акту“. А в нїм було написано, що кольонїсти мусять возити все, що мають на продаж, тільки англійськими кораблями і все продавати мусїли тільки англійським купцям, а більше нікому. Заки могли щонебудь вивезти з кольонїї на продаж, треба було дати застав, що все те буде продане в Англії. Кольонїсти свій тютюн, цукор, риж, бавовну і все, що мали на продаж, мусїли продавати англійським купцям за таку ціну, яку ті хочуть дати, бо нікому иньшому не вільно було продавати. А англійські купці торгували тим кольонїяльним крамом з иньшими державами і брали великий барिश. Згодом заборонено кольонїям торгувати і межі собою. Англійські купці, купуючи в кольонїстів усе за дуже дешеvu ціну, все, що привозили до кольонїстів, продавали дуже дорого, бо кольонїстам не вільно було ні в кого більше купувати. Кольонїсти посїдали людей до короля жалїти ся на утиски, та нічого не помогло. Через те кольонїсти мусїли тайком торгувати з иньшими державами. Пачкарї крадьком, щоб Англія не знала, возили всякий крам з кольонїї і до кольонїї, а уряд англійський побудував по берегах морських та по горлах рік свої твердинї, і скрізь понад берегами плавали військові кораблі англійські і ловили пачкарів; суджено їх військовим судом. Року 1669. нове лихо впало на Вірджинїю. Король віддав у посесню одному англійському панови багато землі такої, що вже нею володіли плянтатори, а згодом віддав тому самому панови та ще одному на трийцять і один рік усю Вірджинїю.

Тодї кольонїсти знову післали людей до короля вимагати, щоб їм вернено їх старі права. Довго ті люди клопотали ся в Англії і нічого не могли здобути; а тим часом не стало кольонїстам терпцю, і четвертого липця

1676. року плянатори вірґіньскі повстали під проводом полковника Натанієля Бекона. То був чоловік сьміливий і розумний, і вся країна слухала его слова. Губернатор бояв ся, що не втихомирить повстанців своїм війском, і післав до короля просити помочи. Але поки військо анґлійске прибуло, то вже повстане скінчило ся, бо вмер Бекон.

Губернатор Берклеї тяжко карав повстанців: їх повно було по всіх тюрмах, а 22 душ він повісив. Король за се хоч неначе й насварив на Берклея (так про людске око), та полегкости кольоністам не дав, а ще й ті права поменьшив, які они мали. Соїм уже можна було збирати тільки раз на два роки, та й то не на довше, як на 15 день. Торгувати ще тяжше стало. Кольоністам заборонено заводити фабрики, навіть по робітнях не вільно було держати більш як двох майстрів. Се на те, щоб кольоністи не могли нічого на продаж робити. Анґлійскі купці забирали в кольоніях за дешеvu ціну лен, шовк, бавовну, вовну, скіри, дерево; в Анґлії з того ткано всякі тканини, шито одєжу, обув, роблено меблі, скрині, колеса і всяке начине і привожено все те назад до Вірґінії. Кольоністи за дорогу ціну мали те все купувати. Отже они того не хотіли і купували все у пачкарів за дешевшу ціну. Пачкарів усе більшало, але більшало й анґлійских дозорців; пачкарів ловлено і карано чим раз лютейше.

II. СІМ НОВИХ КОЛЬОНІЙ.

1. Як їх засновано.

Се все робило ся в південній частині анґлійских земель в Америкі, у Вірґінії. А північну частину тих зе-

мель назвав король Новою Англією і віддав її до вжитку другому товариству. Там землі були гірші, а гроший у товариства було менше, та ще й стародавні господарі тої землі, Індіяни, боронили ся, не уступали з землі. Через те спершу не щастило там колонії заводити. А згодом таки й там Англіїці оселили ся. Се стало ся так. З початку шіснадцятого столітя в західній Європі була скрізь віра католицька, а найстаршим у тій вірі був папа. Та люди бачили, що деякі пани і деякі католиці святих були недбалі. Тоді люди почали відступати від папи. Насамперед відпало багато Німців за приводом черця Мартина Лютра. Згодом і Англіїці відпали від папи і назвали свою віру англїканською. Незабавом серед самих тих, що відпали від папи, повстали в де кого нові думки про віру, і люди поділилися на менші громади, а в кожній трохи инакше розуміли християнську віру. І серед Англіїців були такі, що англїканської віри не додержували, — от напр. пуритани. За те, що они відмінно вірили від вивших Англіїців, і королі й уряд англїйскї утескали їх. У пуритан віднимано маєтки, забирали їх самих у тюрми, навіть карано на смерть; але они все таки не зрікали ся своїх думок і чим тяжше їх карано, тим більше й віра їх розходила ся поміж людьми.

Як став королем Яків I, то пуританам ще погіршало. Він казав; „Я всіх пуритан або примушу вірити, як треба, або всіх вижену з краю. Або просто звелю всіх вившати, — так буде найкраще“.

Врешті пуританам так тяжко стало жити, що ті з них, які ні за що не хотіли вирікати ся своєї віри, мусіли тікати з Англії.

Дочувши ся, що в Голляндії вільно кожному вірити, як хоче, чимало пуритан року 1607. втекло туди в місто

Лейден і там оселили ся. Якийсь час они там прожили спокійно, бо їх не напастовано за віру. Алеж де далі, то їх усе меньшало, бо діти їх побераючи ся з дітьми Голляндців, видали свою віру і свою мову. Пурітанам тяжко було зникати серед Голляндців. Они хоч і мусіли кинути свій край рідний, але хотіли зостати ся Англійцями і хотіли, щоб ширила ся віра, яку они мали за правдиву. Тоді они почали думати про Америку. То країна нова, там можна буде жити, як хоче ся, — думали вигнанці. Так надумавши ся, попросили в англійського короля дозволу заснувати в Америці кольонію, і щоб їм там вільно було вірити, як они схочуть. Король заснувати кольонію дозволив і сказав, що не буде карати за віру, але не схотів запевнити сего на письмі. Довело ся вдовольнити его словом. Та пурітани добре знали, що папір королівський не багато важить. Они сами казали: „Як схочуть нас карати за віру, то хоч би в нас був папір королівський з его печатю завбільшки як хата, то найдуть зачіпку, щоб его відмінити, або й зовсім знищити“.

Одержавши від короля дозвіл їхати в Америку, вигнанці попросили в льондонського товариства дати їм кусень землі у Вірджинії. Товариство залюбки згодило ся, бо дуже дбало про те, щоб заселяти свої землі.

17. вересня року 1620. сто Англійців - пурітан поплинуло в далеку невідому країну, покидаючи на віки рідний край, що був для них такий немилостивий.

Пливучи кораблем, переселенці списали умову, а в ній написали, що еднають ся в одну державу й громадську спілку і мають завести справедливий і добрий лад у кольонії. Оселити ся они мали понад рікою Гудсоном. Але їх привезено не туди, а дальше на схід. Там були вже землі не вірджинські, а другого англійського товариства; оно мало засновувати північну кольонію, що

звала ся Нова Англія. Була зима. Бідні люди намучили ся більше як три місяці, плывучи кораблем; чимало було серед них хорвих. І они вже зважили ся вийти на той беріг, до якого їх привезено. За два дні до Різдва-них Св'ят зійшли они з корабля на землю, обібрали місце, де селити ся, і назвали его Нью-Плімут, то є Новий Плімут, на згадку про те місто, з якого они виплинули в море, на віки прощаючи ся з рідним краєм.

Переселенцям важко було жити в новій невідомій країні. Один історик писав про них: „Они переплинули широкій океан і прибули в нову країну; але не було там другів, щоб їх привитати, не було оселі, деб відпочити. Була люта зима з заверюхами. Під такий час тяжко й відомим шляхом кудись поїхати, а переселенцям довело ся оселювати на зовсім невідомім місці. Довкола них були безмежні простори, порослі корчами та лісом, заселені диким звіром та дикими людьми, про яких они нічого не знали. Земля була замерзла. Все було похмуро й дике, а між ними й старим краєм шумів океан“.

Та люди, що приїхали сюди, були не легкодухи, і відважно взяли ся до праці. Тяжко їм було. Богато натерпіли ся і голоду й холоду, і хороб і всякого лиха, а таки перемогли всі перешкоди і заснували кольонію в сій, спершу такій непривітній для них, країні. Землю сю король віддав плімутському товариству, а оно вже віддало її кольоністам від себе в посесію, мов торговельній спілці. Кольоністи могли користувати ся з усіх прав, які мали тоді торгові спілки, а впорядкувати ся мусіли сами. Лад они в себе завели такий: не було в них ні панів, ні мужиків — усі були просто люди. Вибирали они собі губернатора та п'ятьох радних і збирали ся на загальні збори. Спершу на сї збори сходили ся всі дорослі мушци; а як уже кольоністів намно-

жило ся, і они селили ся далі, то незручно стало всім сходити ся на збори і тоді, року 1639. кольоністи стали вибирати послів до свого сойму, а сойм порядкував усіма краєвими справами.

Так жила кольонія Нью-Плїмут до 1684. року, а тоді король Яків II. зробив і її, як і всі иньші кольонії, королівскою провінцією. Ще она прожила до 1690. року, а тоді королівским наказом її прилучено до кольонії Масачузет. Невелика була кольонія Нью-Плїмут, небогато людей було в ній, але ті люди привезли в Америку зерно волї й рівности, що так пшшно розросло ся в Північно-Американських Державах. Через те там і дося їх згадують з повагою і показують ту скалу, на яку зійшли з корабля перші кольоністи-пуритани.

2. До Америки приходять нові пуритани.

А пуританам в Англії все не легшало жити, і серед них чимало знайшло ся таких, що хотіли їхати в Америку слідом за тими, що вже туди поїхали. Они року 1627. взяли від Великої Плїмутської Ради дозвіл займати землю в Новій Англії і заводити кольонії. Будучи людьми вбогими, не мали з чим їхати і попросили в богатих купців-пуритан гроший. Ті згодились ще й випросили в короля, що той дозволив заснувати товариство, яке звало ся „Уряд і Товариство Масачузетского Заливу в Новій Англії“. Оно мало дати переселенцям гроші на переселене. Се робило ся не з ласки до вбогих людей, а щоб бариші мати, бо кольоністи мали платити товариству. Сему товариству король дав таке письмо, що кольонії можуть правувати ся в себе, як хочуть, аби лиш не роблено нічого проти головних англійських законів. Товариство, одержавши від короля се письмо, виправило

в Америку 300 кольоністів. Року 1629. сі кольоністи прибули в Америку і заснували в Новій Англії кольонію Масачузет. Згодом поїхало туди ще 800 чоловіка. Спершу кольонією порядкувало оте Товариство з Англії, а далі кольоністи домагали ся, щоб дозволено їм порядкувати в себе по своєму, і уряд кольоніяльний переведено в кольонію Масачузет. Року 1634. кольоністи з своєї волі почали посилати своїх послів до сойму. Губернатора вибирали сами кольоністи. Ті послы та губернатор із радними були найвишим урядом у кольонії. Управляли ся так: губернатор мав чотири рази на рік скликати сойм; розв'язати сойм губернатор міг тільки за згодою більшости послів. Без сойму не можна було видати ніякого закону, не можна настановляти урядників, накладати податки. Сойм порядкував громадскими землями. Масачузетські кольоністи вельми дбали про те, щоб була в них воля і рівність, і перед ніким що до сего не уступали. В кольонії відкинено всі наслідні привілеї, яких додержувано в Англії, і навіть виборним людям не можна було на уряді бути довше як рік. Про короля англійського масачузетські кольоністи казали, що він не має до них ніякого права.

3. Споры о віру.

Хоч і як пурітани любили волю, та всеж не хотіли допустити, щоб у їх колонії кожному вільно було вірити, як хотів. Хоч сами втікали з Англії від утисків за віру, они в себе мало не всі так само не хотіли дати волі ніякій вірі, опріч своєї. Але найшли ся серед них такі, що повстали проти сего. Року 1631. молодий пастор (св'ященник) Роджер Вільямс почав вимагати, щоб у кольонії Масачузеті вільно було кожному вірити,

як хоче. За такі вимагання на него так повстали пуритани, що мусів утікати до Індиян; там его привитано як рідного, бо він, приїхавши в Америку, завсїгди обставав за Індиян і казав, що Англіїці не мають права забирати в них землю без їх згоди. Індияни дали молодому пасторови землі, і він року 1636. заснував місто Провіденс. До него сходили ся люди, що так думали про віру, як і він, і скоро они заснували кольонію Род-Айленд.

Згодом ще двома кольоніями оселили ся виходці з Масачузету. А там ще приїздили пуритани з Англії і розселявали ся на тій землі, що вся звала ся Новою Англією. Незабавом там було вже сїм кольоній. І всі они користували ся однаковими правами, які був затвердив король. У всіх тих кольоніях жили Англіїці-пуритани. Хоч кожна кольонія мала свої порядки, часом де в чім відмінні від порядків в иньших кольоніях, але всі они дихали одним духом — республиканьским. Уряд у них був не на то, щоб угнетати нарід; він мусів пильнувати, щоб усе робило ся по закону. А закони не уряд вигадував, а нарід сам собі писав. На Англію кольонії не зважали: не просили они в неї нічого, то й слухати єї не мали чого, сами собі порядок давали. Они вважали себе такими незалежними від Англії, що року 1652. в Бостоні робили свої гроші. Жили они дуже просто: їх віра вимагала, щоб усі працювали, щоб не вбирали ся пишно, не заводили ніяких роскошій, не впивали ся. Де в чім їх віра була аж занадто строга. За злочини в них були дуже тяжкі кари. У них і чужим людям не вільно було робити того, що они мали за погане. Напр. у Бостоні в гостинницях так було заведено, що коли проїзжий хотів випити вина чи пива, чи ще чого більше, ніж на їх думку можна було, то ему не давано ні каплі

більше. Дуже дбали кольоністи - пуритани про народну просвіту. Вони заводили школи, і всі діти мусіли там учити ся.

4. Спори кольоній з Англією.

Англiканським сьвященикам не подобало ся, що пуритани найшли собі пристановище в Америці і можуть там вірити, як хочуть. І вони року 1637. підмовили короля заборонити пуританам виселяти ся в Америку. Та ся заборона удержала ся всього кілька днів, а тоді її скасовано. Але тут король отямив ся, що масачузетским кольоністам дано дуже велику волю, і намислив її відняти. Про се написано в Масачузет. Кольоністи, поміркувавши, що від Англії до Америки дуже далеко і що се великий клопіт посилати до них війско, відписали, що коли англійский уряд хоче відняти їм волю, то виходить, що він дурив тоді, як давав їй кольоністам; тепер же, віднявши волю в Масачузеті, Англія собі самій наробить шкоди, бо тоді Англіїці не схочуть їхати в Америку, англійські землі заселять Голландці та Французи, і Англія втратить свої кольонії. На кінци они так писали: „Врешті як волю в нас відберуть, то кольоністи вважати будуть, що король їх зрікає ся, і що они стали вільні від присяги для него“.

Та королеви стало не до кольоній, бо сам мусів з держави втікати. В Англії став порядувати сам парламент без короля. В новім парламенті гору взяли вже пуритани, і кольоністам подано звістку, що тепер парламент може їм зробити багато доброго. Але кольоністи не схотіли тим користувати ся, бо, казали, запобігши в парламенті ласки, повинні були-б корити ся їй на далі всім тим законам, які єму схоче ся їм дати,

а з сего їм може вийти шкода. І кольоністи привяли від парламенту англійського тільки деякі торгові привілеї, а до своїх справ мішатись ему не дозволили.

Скоро в Англії став новий король, Кароль II., і перевагу взяла знову англїканська віра, ворожа пурітанам. Тоді видано закон, що кольонії мусять слухати всіх наказів з Англії. Надто строго вимагало ся слухати „Навігаційного акту“.

Тоді кольонія Масачузет, року 1661. подала свої права й вольности. В декларації про се було написано, що кольонія має право вибирати губернатора, віце-губернатора і послів до сойму; приймати на свої землі плянаторів, настановляти висші і низші уряди і визначати їм обовязки; має право боронити ся від усякого нападу і не слухати наказів і законів англійського короля та парламенту, як они є на шкоду кольонії і суперечать з її законамц, бо такі накази ломлять права кольоністів.

Король Кароль II. все більше гнівав ся на кольоністів. Року 1664. він при нагоді післав чотирьох комісарів довідати ся, що робить ся в Новій Англії, і дав комісарям право впорядкувати там усе так, як він їм наказує, і як они сами вважають будуть за найкраще.

Тепер уже кольоністів узяв бстрах, бо за комісарями могли прислати військо, а малі кольонії не мали сили воювати: І они написали до короля лист „Грізний королю! Першим кольоністам нашим дано було королівське письмо і в нїм написано, що кольоністи мають сами вибирати собі уряд і порядкувати в себе, як сами схочуть. Королівське письмо з державною печаткою тож найбільша безпека в людських ділах. Вірючи ему, люди забрали жінок і дітей, своїм коштом переплинули океан, купили в Індіян землю і заснували кольонію в пустинї. Они довго і тяжко працювали і багато лиха зазнали. Але завсїгди, ось уже трий-

цять років, кольоністи порядкували сами в себе, бо се їх законне право, забезпечене королівським письмом.

Тепер же наказом із державною печаткою прислано сюди чотирьох людей, (один із них нам лютий ворог) і дано їм право судити й порядкувати в кольонії. Дозволено чужинцям робити в нас, що схочуть, і таким способом довести кольонії до загибуні.

Може се робить ся на те, щоб дати змогу деяким людям забогатіти? Алеж наша країна така вбога, що колиб навіть можна було у двоє або у троє більше з неї взяти, то й то не вистарчило-б на добрий масток і одному з сих добродіїв. Ми не маємо спроможности давати щось королівському урядови, і ніхто, живучи тут, не міг би давати великі податки, бо з нашої землі можна прожити тільки тяжко працюючи.

Бог бачить, що ми дбаємо тільки про те, щоб спокійно жити в с'їм далекім закутку. Ми пішли в пустиню не на те, щоб забогатіти, і хто прибуде сюди з такою надією, той дуже помилить ся. Ми йдемо раз обраним шляхом і завсїгди на підставі королівського письма вважаємо себе підданцями вашої величности; ми охоче зробили-б так, щоб не втратити вашої ласки; алеж від нас вимагають, щоб ми показали свою вірність вам, зрікши ся своєї волі. Воля-ж нам дорожша над жите, бо за ню ми завсїгди готові віддати жите". Хоч сего разу комісарі королівські з нічим вернули ся в Англію, бо не дозволили їм кольоністи в себе порядкувати, та в Англії ще була велика сила і она перемогла: року 1684, як скасував король англійський всі кольоніяльні королівські письма, то скасовано й масачузетске. Втратила була тоді Нова Англія свої права й вольности.

Рок 1686. новий англійський король Яків II. всі справи кольоніяльні поручив комісії, давши їй право по-

рядкувати, як схоче, і Англієць Андрос завзяв ся цілком винищити в Новій Англії колишню волю. В кольоністів віднято право посилати до сойму своїх послів, заведено англїканьску віру і наложено всякі податки. Їм віднято ті права, які в Англії має кожен Англієць. Як они говорили про ті права, то їм казано: „У вас єсть тільки одно право: не бути проданими в рабство (неволю)“. Люди, що звикли бути вільними й корити ся тільки розумному законуви, а не примусови і гнетови, не могли такого стерпіти і мали повстати. Аж тут настигла звістка, що в Англії знову революція, і що король Яків II. утік. Тоді Нова Англія одностайно стала вимагати, щоб вернено їй королівске письмо. Новий король англїйский Вільгельм був кольонїям прихильний, і їм стало знову вільнійше. Але-ж парлямент, що став порядкувати кольонїяльними правами, та купці англїйські всяким способом старали ся угнетати кольоністів.

III. Середні кольонії.

1. Як їх засновано.

Між Вірґінїєю і Новою Англією були порожні землі, то й на них осіли кольоністи. Ті кольонії звали ся середніми, бо по середині були між Вірґінїєю і Новою Англією. Їх було пять. Найстаршу з середніх кольоній заснували Англїйці-католики, бо не мали свободи віри в Англії. Заснував сю кольонію льорд Бальтімор, великий англїйский пан. Залежність кольонії від Англії була невелика. Льорд Бальтімор мусів віддавати королеви п'яту частину всього срібла й золота, здобутого в кольонії, та на ознаку своєї залеж-

ности посилати єму що-року дві індиянські стріли. Конституція в кольонії була добра, уложили її кольоністи вкупі з лордом Бальтімором. Вільно було бути всякої віри, аби лиш християнської. Жило ся кольоністам гарно, вільно, податки они лордови невеликі платили.

Тоді як почали ся в Англії повстаня, та переміняв ся уряд, то і в кольонії роблено всякі переміни з Англії. Та не вважаючи на все те, кольоністи зберегли свою волю і завсїгди брали участь в управі свого краю. Та тут було вже не так, як у Новій Англії. Се була кольонія панська, плянаторска, і плянатори тільки про свою волю дбали. Жили они богато, так як і вірґінські плянатори, мали тютюнові плянтації і завели в себе рабство. Але тут було не так душно, то там спершу охотнійше брали в раби білих людей, таки своїх земляків-Англіїців. На торзї завсїгди повно було сих нещасних людей, засланих з Англії. Були між ними злочинники, але було багато розумних, освічених, чесних людей. На примір король Яків II. заслав у кольонії тих, що були поветали проти него. З великої лютоости на них він писав у кольонії, щоб їх держано рабами не по сїм років, як звичайно, а по десять і щоб нї за який викуп не пускано їх із неволі. Бувало й так, що в Англії крадено людві, везено в кольонії і там продавано в рабство.

Наконець плянатори побачили, що дешевше і безпечнійше держати чорних рабів, і від року 1692. туди при-вожено тільки Неґрів.

2. Кольонія „Нова Бельгія“.

Другу середню кольонію заснували Голяндці. Спершу она звала ся Нова Бельгія. Сих кольоністів з Голяндії виряжало в Америку голяндске „Східно-індійске Товариство“, найбільше на те, щоб торгувати

з Індіанами. Тут кольоністів не допускано до управн краю. Товариство посилало від себе в кольонію губерна-тора і радних, ті й порядкували. А кольоністи мали таке письмо, що кожен, хто за чотири роки придбає собі в Ін-ниан землю і оселить на тій землі 50 душ кольоністів, стає патроном, і як на его землі збудує ся місто, патрон має право в нїм порядкувати й судити людей. Але на него можна було удавати ся з жалобою до Го-ляндії. Вийшло так, що не багато патронів захопило собі кольоніяльні землі, але ні они, ні нарід, що на їх зем-лях жив, не мали ніяких прав політичних. Та так було не довго, бо незабавом стало в кольонії багато людей, що не могли помирати ся з таким безправним житем. А таких людей навезла в кольонії сама Голяндія. Даючи в себе в Европі пристановище усім, кого де гонено за віру, она те саме почала робити і в своїй кольонії. Го-ляндескими кораблями навіть без грошей вожено в кольо-нію Нову Бельгію всіх, хто терпів за віру, і там давано їм пристановище. Прийmano там і Жидів, хоч ні в якій ниньшій кольонії їх не прийmano. Люди всякої народности втікали в кольонію, де кожному вільно було вірити, як хоче. А пурітан-Англійців стілько наїхало, що цілі мі-ста они заселяли. Навіть закони писано двома мовами: голяндекою і англійскою.

Пурітанам не сподобав ся кольоніяльний лад; они і Голяндців почали навчати, що так безправно не можна жити, треба права придбати. Року 1653. они скликали свої збори і односторонно постановили, щоб і їх прийнято до урядованя. Їм того не дозволено. Тоді кольоністи не схотіли платити податків, бо їх наложено без їх згоди, відпали від Голяндії і пішли під англійского короля.

Року 1664. англійский король Кароль II. дав гра-моту (письмо) своему братови князеви Йорку на всю ту

кольонію і на всі землі аж до ріки Делявар. З того часу кольонія Нова Бельгія стала звати ся Нью-Йоркскою. Грамотою давало ся князеви Йорку право заводити в кольонії, які схоче, закони, аби они як найбільше були подібні до законів в Англії.

У вересні року 1664. англійське військо приплинуло до Нової Бельгії і примусило голяндского губернатора віддати кольонію Англії. Голяндія почала воювати за кольонію, та не поборолася і року 1674. зовсім відступила її Англії. Князь Йорку не дуже хотів давати волю кольоністам, а кольоністи не хотіли корити ся его незаконним вимаганням і не хотіли платити податків, що князь накладав без їх згоди. Довело ся князеви уступити. Та не надовго, бо року 1683. князь Йорку став англійським королем (Яків II.), а 1684. року скасував усі кольоніальні грамоти. Згодом, за нового короля Вільгельма, в кольонії Нью-Йорку заведено такий лад, як у всіх королівських провінціях.

3. Нові кольонії.

Рок 1664. князь Йорку, віддав землі між кольонією Нью-Йоркскою і рікою Делявар двом англійським панам. На тих землях стало три кольонії: Нью-Джерсей, Делявар і Пенсільванія.

Нью-Джерсей заложили Шведи й Голяндці. І кольонію Делявар заложили Шведи коло ріки Делявар.

Пятою середньою кольонією була Пенсільванія. Заложив її Англієць Вільям Пен. Батьва его, великого пана, дуже любив король за те, що він знав добре воювати. А син его, Вільям Пен, ще в Англії пристав до віри, що звала себе „Товариство другів“; а пнші звали їх квакерами. Они держали ся того, що люди повинні лю-

бити один другого, бути другами і жити не сварючись, а воювати то гріх. Пен був чоловік розумний, освічений. За свою віру він чимало терпів, навіть сидів у тюрмі. Як умер батько, то ему припало багато грошей, і ще король винен був гроші старому Пенови. Вільям попросив короля дати ему за ті гроші землі в Америці, і король дав ему землю між Меріляндом і рікою Деляваром. Нову кольонію, що мала там бути, король назвав Пенсільванією на памятку про заслуги старого Пена.

Року 1681. дано Пенсільванії королівську грамоту. Кольоністи мали право посилати своїх послів до сойму, але на кожну постанову соймову треба було королівської згоди. А парламент англійський мав право накладати на кольонію податки. В старших грамотах кольоніяльних такого не було. Се вперше так було написано, щоб обмежити права кольоністів. Бо маючи змогу накладати податки без згоди кольоністів, Англія могла добре їх присмирювати.

На тій землі, що віддав король Пенови, була вже кольонія Делявар, то й її віддано Пенови. Одержавши від короля грамоту, Пен написав до своїх кольоністів, щоб они сами собі уклали закони, а він щиро дбати буде про їх добро. І він додержав свого гарного слова.

Пріїхавши в кольонію, Пен скликав своїх кольоністів, щоб укупі з ними уложити конституцію. Він хотів її уложити так, щоб ні він сам, ні ті, що після него будуть, не могли кривдити кольоністів. Він казав, що уряд мусить привчати людей поважати закон і боронити їх від кривди.

Кольоністи прислали послів, і они вкупі з Пеном уложили конституцію; она була цілком догідна народови. Всі справи рішали і весь уряд настановляли ви-

борні послы від народу. Тільки губернатора настановляв Пен. Алеж губернатор не міг нічого зробити своєю волею без згоди вибраних від народу послів. Вірити кожному вільно було, як схоче. На суді не треба було присягати, а досить було слова чести.

Пен для себе не брав від кольоністів ніяких податків, опріч невеликої оплати від тих, що купували землю. Сю оплату брали власники у всіх кольоніях. Та ще не вільно було кольоністам купувати землю в Індиян, тільки сам Пен міг купувати і вже від себе продавав кольоністам.

Пен і до Індиян відозвав ся по людски. Звичайно Европейці гордували Індіанами та кривдили їх, а ті, як могли, местили ся. А Пен говорив до них ласкаво і не робив їм кривди; умовив ся з ними, як жити по сусідски; і жив з ними добре.

Впорядкувавши все в кольонії, Пен попрощав ся з кольоністами і поїхав до Англії, поставивши в кольонії когось замість себе. Кольонія сама муєла правити собою так, як сказано було в конституції. І она правила ся добре і росла дуже швидко. Як зачули в Європі про гарну конституцію пенсільванску, то багато людей почало їхати в Пенсільванію. Пен обібрав догідне задля торговлі місце і заснував там місто Філадельфію. Року 1683. там було всього чотири поганенькі хатки, а за чотири роки Філадельфія така стала велика, що Нью-Йорк не став такий і за 50 років.

А Пен, приїхавши в Англію, почав дбати про своїх одновірців-квакерів. Король Яків II., любячи его батька, був і до него прихильний, і Пен випросив, щоб випущено з тюрми 400 квакерів. Тоді почав писати й друкувати книжки про те, щоб кожному в Англії було вільно вірити, як схоче, і щоб люди всякої віри мали однакові

права. За свої думки Пенови довело ся пять років про-сидіти в тюрмі. Вийшовши з неї року 1693., він поїхав у свою кольонію.

В кольонії вже дещо відмінило ся: кольоністи вже сами почали настановляти губернатора, а на того, кого Пен поставив замість себе, зовсім не зважали.

Як приїхав Пен, то кольоністи почали вимагати, щоб він зрік ся усіх своїх прав, і хотіли нової консти-туції. Пен своїх прав на землю не схотів зрікати ся, а про відміни в конституції сказав так: „Ви будете пра-вити ся тими законами, які сами собі уложите. Я не хо-чу ставати на перешкодї вашому щастю. Зіставте в ста-рій конституції те, що на вашу думку в ній гарне, до-дайте таке, що користне буде сій кольонії, а все не-гарне відкиньте“. І він віддав конституційну грамоту ко-льоністам, а сам поїхав в Англію обороняти кольонію і свої права на землю, бо парламент англійський намі-ряв ся покасувати кольоніяльні грамоти. Оборонити ся Пенови пощастило, але сам він несподівано занедужав і року 1718. вмер. Єго люди й тепер шанують, бо він шанував волю, добро й права людські.

IV. Південні кольонії.

Тепер ще остає ся сказати про ті кольонії, що були на південь від Вірджинії. Там ще з року 1562. пробували селити ся Французи, потім Іспанці й Англійці, та нікому не щастило. Тільки від 1663. року почала ся там, як треба, англійська кольонізація. І весь великий простір землі від Вірджинії аж до Флориди король англійський

назвав Кароліною, віддав осьмом панам англійским і дав їм грамоту. Пани-власники мали бути в кольонії мало не королями, але урядувати мусіли вкупі з народом. Без згоди кольоністів они не мали права видавати закони і накладати податки. З продаваної землі, як звичайно, мали брати собі невелику оплату. Пани оповістили, що в кольонію приймати будуть людий усякої віри.

Почали кольоністи селити ся на нових землях. Жити їм було-б добре, та сперечали ся они з панами-власниками за конституцію: люди хотіли одної, а пани давали иньшу, кольоністам непридатну. Двацять три роки пани-власники змагали ся з кольоністами і таки мусіли згодити ся на їх жаданя.

Потім почали перечити ся за віру. Якось пощастило англїканській вірі перевести таку постанову, що она має в кольонії перевагу над усіма иньшими вірами, і що народні послы в соймі мусять присягати, що будуть її держати ся. Такою постановою віднимано права кольоністам усякої иньшої віри: они не могли бути послами. Они сего не хотіли стерпіти, і почала ся колотнеча, аж поки власники, видячи, що з кольонією їм лише клопіт, а пожитки не великі, продали свої права на землю англійському урядови, і року 1728. Кароліна стала королівскою провінцією. Її розділено на дві частини: Північну Кароліну і Південну Кароліну.

Обидві Кароліни держали рабів-Негрів. Земля там була дуже родюча, але робити на мокрих рижових плянтаціях було вельми душно й нездорово. То й відбували ту тяжку працю Негри, а плянтатори багатіли та розкошували. Собі они завзято вимагали волі й рівности і боронили всіх своїх прав, а про рабів видавали такі люті закони, що ніде таких не було, як у Кароліні. Не було

може на світі краю, деб так людина терпіла і так була всего позбавлена, як раб - Нерп у Кароліні.

Ще була на полудни одна кольонія — Георгія. Її заснував року 1732. Англієць Огльторп. Король дав землю, а порядкувати в кольонії двацять один літ мала комісія. Члени тої комісії були люди багаті, ніяких барішів з кольонії мати не хотіли і навіть попросили, щоб у кольоніяльній грамоті було написано, що члени комісії не можуть мати власної землі в кольонії і ніяких привілеїв. Всі закони мав затверджувати король, а виконувала рада з 34 чоловіка, яких визначала комісія. Кожному кольоністови давано около 94 моргів землі за дуже малу плату.

На сю кольонію і парламент давав гроші і заможні люди. Думали, що буде багато добра з неї; аж ні, бо кольоністи не сами собі порядок давали, тим і доброго нічого не виходило. Тільки рабів позаводили та панувати навчили ся за чужі гроші. Аж як стала Георгія королівською провінцією, почала посилати своїх послів до сойму та сама за себе дбати, — тоді й почала багатіти.

Отаким способом повстало тринайцять кольоній в Америці. Всі ті кольонії були залежні від матерного краю — Англії, але кожна кольонія мала свою конституцію і свої закони. У всіх кольоніях увесь нарід, опріч рабів, послав своїх послів до сойму і таким способом порядкував у себе в кольонії. Всюди був такий уряд: губернатор, рада, сойм кольоніяльний. Тільки права не всюди були однакові.

Мало не всі кольоністи вийшли з Англії, де они здавна звикли до волі. А в Америці они звикли ще й до

рівності, бо не було тут стародавніх панів, що пишалися своїм родом давнім та своєю кров'ю панською. Таких, правда, трохи приїхало з Англії, та в Америці муїли з усіма зрівняти ся. Веї однаково наново починали жити. Веї як ока берегли ті свої скарби найбільші: волю й рівність і не хотїли для Англії зрікати ся своїх прав, як она хотїла їх обмежувати.

У. Нові спори з Англією.

1. Спїр о податки.

В англїйскїм законї написано: „Нїхто не має права взяти в англїйского підданого без его згоди найменшої частини его маєтку. Сама тїлько рада, де засїдають послї народні, має право порядкувати грїшми, зібраними з народу, бо в нїй засїдають відпоручники народні. Податки, то дари, що дає нарід самохїть тому, хто стоїть на его чолї. Королї мають уживати своїх прав королївских тїлько на добро своїм підданим. Нарїд має право сходити ся, щоб спокїйно обмірковувати свої потреби і просити задовольнити їх; як нарід починають угнетати і не зважають на его просьби та представлення, то він може збройною рукою обстати за свої права“. Англїйці і кольонїсти американські добре знали сей закон. Свої права кольонїсти розумїли так, що веї люди з Божої волї рівні, веї мають право жьти, мати свою власність і користувати ся з своєї волї так, щоб не кривдити прав иньших людей. Люди заводять уряд, що мусить працювати на користь усьому громадянству, а не на те, щоб помагати

кільком людям запанувати над громадою. Кольоністи знали, що они мусять слухати тільки тих законів, на які пристала громада. Американець Джон Адаме року 1765. писав у одній своїй книзі, що уряд, старшина — то тільки „відпоручники громадські; як они вмисне або хоч і невмисне не виконують своїх обовязків, то громада може відняти в них ті права, що їм поручила, і вибрати собі лїпших“. З сего видно, що кольоністи зовсім не думали корити ся тим вимаганям англійського уряду, які они вважали незаконними. Алеж Англія мала далеко більшу силу, то кольоністи не завсїгди могли сказати: Ми того, чи того не послухаєм. Їх сила більша була-б, як би они держали ся гурту. Та на лихо кольонії не завсїгди між собою годили ся, не ставали проти Англії одностайно. Року 1754. їм, правда, довело ся деякий час бути в спілці, хоч ся спілка і не на те складала ся, щоб бороти ся проти утисків з Англії. Коло англійських кольоній в Америці були французські кольонії, і року 1754. Англійці почали воювати з Французами. Отож щоб зручнійше порядкувати спільними військовими справами, кольонії заложили спілку. В місті Філадельфії зібрали ся на велику раду губернатори і послы від кольоній; велика рада порядкувала від 1756. до 1760. року, а тоді спілка скінчила ся. Та вже кольоністи побачили, що їм у гурті лїпше було-б із Англією змагати ся. А в Англії тим часом бачили, що кольонії все зростають, багатїють, і Англія всяким способом старала ся тягнути з кольоній гроші і показувати їм, що они від неї залежні. Спершу кольоністи мусли платити цдо за деякий крам, що привожено до них з Англії, а то вже стала вимагати Англія, щоб їй плачено цдо й за той крам, що кольонії возили одна до другої. Правда, що

кольоністи, особливо в Новій Англії, тих наказів не дуже слухали, они їх лише обурювали проти Англії.

Англія держала в кольоніях своїх цлових урядників, що мусіли збирати цдо і пильнувати, щоб не було тайної торговлі. Їм дано було право ходити силоміць у кожну хату, в кожну крамницю, де сподівали ся найти тайно привезений крам. А кольоніяльному урядови велено у всім їм помагати. Купці двох міст в Новій Англії не тільки не схотіли тому корити ся, а ще й поскаржили ся до суду. Оборонець їх Джейме Отіс у своїй промові на суді казав, що англійска конституція кожному своєму підданому, деб він не жив: чи в Англії, чи в кольонії, мусить забезпечувати всі его права й вольности; через те всякі накази та постанови парламенту, що йдуть проти конституції, нічого не варті. І накладати податки на кольонії Англія не має права, бо в парламенті англійскім нема послів від кольоній, а коли без них се робить, то се тираньство. Ще він нагадав судови, що за незаконне порядковане в державі один король англійскій збув ся корони, а другий і голови.

Та в Англії на таке не дуже зважали, а все бороновили свого. Помиривши ся з Францією і збувши ся клопоту з війною, Англія могла більше заходити ся коло кольоній. Почали вигадувати всякі способи, щоб накладати на них податки. В Англії було торгове бюро, що порядкувало всіми торговими справами в Англії і в кольоніях. Его головою був Гренвіль. Він дуже обстоював за тим, щоб накладати на кольонії податки. Податками тими кольонії ніби то мали виплачувати Англії ті гроші, що она потратила на війну з французскими кольоніями. Се була дурниця, бо Англія воюючи, давала поміч не якійсь чужій державі за гроші, а про себе саму дбала, щоб свої землі оборонити. Та й сами кольо-

нїсти і жовнірів позилали на війну і гроший дали. Онв й ще дали-б, як би їх попросили, а не наміряли ся взяти силомиць.

Гренвіль намислив поводити ся з кольонїями не отверто, а хитрощами. Він вигадав, щоб не просто збирати з кольонїстів гроші, а завести в кольонїях штемплъовий папір англійскій і наказати, щоб по судах і по всіх урядових інституціях не приймано від людей нічого написаного на звичайнім папері, все мусїло бути на штемплъовім англійскім. З книжок, з часописий, з грамот від учених товариств також мала Англія брати сей так званій штемплъовий податок. З остророжності Гренвіль радив відсунути справу ще на рік, а тим часом поговорити з агентами кольонїяльними, що жили в Лондоні, може они порадять щось иньше, догіднїйше кольонїям.

Та агенти кольонїяльні нічого не схотїли радити, бо зовсім не хотїли помагати Англії в сїй справі. Они тїлько повідомили про все свої кольонїї. Тодї кольонїї, навіть не радивши ся поміж собою, всі сказали, що они не пристануть ні на штемплъовий податок, ні на який иньший. А як Англії треба помочи, то нехай король так як і попереду напише про се до кольонїяльних соймів, і они дадуть гроший; а податку, що накладає на них парламент, платити не будуть, бо они не мають своїх послів в англійскім парламенті, і через те парламент не має права брати від них податки. Джемс Отїс в той сам час надрукував у Бостоні книжку, що звала ся „Права англійских кольонїй“; і ще багато книжок про то друковано. Книжки ті дуже читано, і читаючи їх, кольонїсти ще дужше зважували ся не корити ся англійским вимаганям. В кольонїях почали говорити, що добре було-б з'єднати ся і одностайно поводити ся з Англією. Они не думали повставати, а хотїли, щоб гуртом боро-

нити своїх прав, які давала їм англійська конституція. А їх вороги оповідали, що кольтоні починають повстанє, революцію. В англійскім парламенті ще більше обурили ся проти кольтоністів, і як прийшла черга розглядати торішню справу про штемльовий податок, то парламент згодив ся, щоб его заведено.

Се було 22. мая 1765. року, а мусів новий закон вийти в житє аж 1-го листопада. Хотіли, щоб кольтоністи звикли до тої думки, що мусять покорити ся. Продавати штемльовий папір мусіли Американці. Се роблено на те, щоб кольтоністів не дразнити ще дужше тим, що нелюбий податок мусять віддавати просто в англійські руки. Ще й така була думка, що ті кольтоністи, що продавати будуть папір, маючи з того заробіток, будуть і иньших прихилати, щоб корили ся.

В Лондоні завсе жили так звані агенти кольтоніальні. Они, обстаючи за свої кольтоні, просили короля, щоб скасовано закон про штемльовий податок. Але на їх просьбу не зважано. Сі агенти, живучи в Англії і видячи єї силу, думали, що кольтоні не зможуть тепер поветати проти тої сили, а хіба аж тоді зможуть, як намножить ся в кольтоніях людей, і кольтоні вбють ся в силу. І через те, як один агент, їдучи в кольтоні повідомити про новий податок, спитав у другого агента, чи не перекаже він чого землякам, той сказав; „Скажіть, що я бажаю їм мати яко мога більше дітти“. Се так сказав Вен'ямін Франклін, дуже знаний і славний чоловік в історії кольтоній. Він був дуже розумний і над усе любив свій рідний край, свої кольтоні. Він усе-б зробив, щоб скинути з них ярмо англійске, але знав, що кольтоністи небогато і думав, що они не чують ся на силі зараз почати визволяти ся. Тому із жалем великим радив поки-що корити ся і дожидати слушного часу.

В кольоніях справді не змагали ся поки-що, і губернатори вже писали до Англії, що новий закон прийняли в кольоніях спокійно, бо побачили, що нема сили змагати ся. Губернатори вже навіть понаходили такнх, своїх приятелів здебільшого, що-б продавали штемпльовий папір, і сподівали ся, що все буде добре, і що кольоністи від 1-го листопада, не опираючи ся, почнуть купувати той папір.

В кольоніях справді було тихо, але тиша була якась непевна, от як буває перед грозою.

І гроза не забавила ся.

2. Скасованє штемпльового паперу.

Почало ся у Вірґинії, а почав Патрік Генрі. Се був новий, мало знаний посол у соймі. В соймі се й почало ся. Всіх пекла справа про штемпльовий податок, але ніхто не починав про ню говорити. Думало ся: що вже говорити про те, чого нема сили відмінити? І всі мовчали. Аж ось уже, як сесия соймова доходила до кінця, Патрік Генрі відозвав ся про се і порадив написати таку постанову:

„Постановляємо, що дві грамоти короля Якова I. дають кольоністам - Вірґинцям такі самі права, які мають англійські піддані, що живуть в Англії“.

„Постановляємо, що податки може або сам нарід на себе накладати, або его відпоручники; бо тільки він сам та его відпоручники можуть знати, які податки нарід може платити; і тільки они можуть сказати, як зручнійше збирати ті податки.

„Постановляємо, що піддані короля англійского, ті, що живуть у сій старій кольонії, завєґди вибирали своїх послів до сойму і через них сами порядкували своїми справами податковими і урядовими. Се право признавав нам король і громадянство в Англії, і ніколи в нас его не віднимано.

„Постановляємо через те, що тільки наш сойм має право накладати на нас податки; хто-ж схотів би передати се право кому иньшому, той важить ся зломати волю Англіїців в Англії і Америці.“

Голова сойму, королівський прокуратор та ще один пан почали були казати, що не можна так остро виступати. А Патрік Генрі на те відказав: Король англійський, заводячи таку незаконну уставу, став ся тираном, а що буває тиранам? Цезар умер від Бруга, Кароль І. — від Кромвеля, Юрій III. (тодішній англійський король...“*)

Голова сойму перепинив его, закричавши: „Зрада! зрада!“, а за ним, злякавши ся сьмілого слова, почали кричати й инші, але Патрік Генрі, не зважаючи на них, доказав своє:

— Юрій III. — каже — добре зробить, як нагадає собі про них.

Сьміливе слово потягло за собою молодіж у соймі, і постанову прийнято, хоч і невеликою більшістю. Зараз постанову надруковано ще й додано дві нові точки:

„Постановляємо, що нарід у сій кольонії не повинен слухати ніякого закону чи наказу, як той закон, чи наказ видав не кольоніяльний сойм“.

„Постановляємо, що вважати будем за ворога королівського кожного, хто словами, чи на папері казати буде, що хтось опріч кольоніяльного сойму може накладати на сю кольонію податки“.

Постанови сего сойму зараз розійшли ся по всіх кольоніях. Та ще не дійшли они до Бостону, а вже там Джемс Отіс почав говорити, що треба скликати на віче відсручників з усіх тринайцятьох кольоній, щоб обмір-

*) Поясненє до сего місця подане на кінці книжки.

кувати справу. І справді порозсилано від сойму скрізь зазивні листи, щоб прислано послів до Нью-Йорку на першій понеділок місяця жовтня 1765. року.

Ті кольоністи, що їм милійше було корити ся, насмівали ся з того наміру, а в Англії Гренвіль казав, що послі на вічу посварять ся, і тоді Англії лекше буде всіх прясмерити.

А тим часом обурене росло. Друковано книжки і ними ширено думку не корити ся англійській самоволі.

Гуртували ся товариства. Члени їх звали ся „синами волі“; они мали всяким законним способом не допускати уживаня штемльового податку. А були такі кольоністи, що не дуже пильнували закону, а йшли на цлових урядників та дозорців англійських, насмівали ся з них, навіть грабували їх хати. Та таких було небогато, і громадянство не лучило ся з ними, бо вимагаючи, щоб із ним роблено по закону, і саме мусіло так робити.

Неспокій у кольоніях повстав великий, бо розуміли, що як попустити сего разу Англії, то се — позбути ся своїх прав і дозволити порядкувати в своїй кишени. І так уже Англія богатіла з кольоній, а то доведе ся й зовсім на ню працювати. „До чого оно йде“ казали кольоністи. „Так ми доживемо, що й на землю і на все наложать податки. Они все тільки й знають кричати: дай та ще дай! і ніколи не знають: „годі!“ Обурювали ся, що навіть на друкарні податок наложено, і через те книжки мусять подорожати.

І духовенство вмішало ся у справу. Деякі радили покорити ся королю, бо він помазанець Божий. А протестантські проповідники на се відповідали, що помазанець Божий не король, а нарід. Один казав навіть так: „Віра не примуше нарід бути рабом, як він може здобути собі волю“.

Поз'їздили ся до Нью-Йорку послї від кольонїй на віче. Поміркувавши, они зложили „Декларацію або оповіщене про то, які права мають кольонїї і через що они незадоволені“. В нїй було написано, що парламент зробив незаконно, наложивши на кольонїї податок, бо кольонїї не мають у парламенті своїх послів і через те они не будуть слухати наказу парламенту. „Декларацію“ післано до короля. А як привезено з Англії штемплєвий папір, то его кольонїсти знищили, а все писали, як і поперед, на звичайнім папері. У судах навіть справи припинено було, бо ніхто не хотїв писати до суду на штемплєвим папері. Видячи се судії, почали знов уживати звичайного паперу до судових справ.

А в Англії тим часом змінило ся міністерство. Тепер міністрами стали такі люди, що й поперед були проти штемплєвого податку і тепер сприяли кольонїям. Алеж у той час так уже було, що не сам король та парламент гнівали ся на кольонїї за непослух, а мало не вся Англія; бо вважали, що кольонїї зневажають Англію тим непослухом. Ог і треба було міністрам так мудро справу владнати, щоб і зверхність над кольонїями показати і постанову про податок скасувати. Прихильні до кольонїй порадили покликати до парламенту Франклїна, поговорити з ним та розпитати ся, що справді наміряють кольонїєти, як они думають про Англію. Почала ся розмова. Франклїна спитано :

— Як на вашу думку, чи спроможні кольонїї платити штемплєвий податок?

Франклїн відповів :

— Думаю, що в кольонїях не стало-б на се грошей навіть на один рік.

— А знаєте ви, що сї гроші розїйдуть ся не в Англії, а в кольонїях?

Франклін відказав :

— Може і в кольоніях, але не в тих, що будуть ті гроші давати, а в тих, що Англія не давно собі придбала, напр. у Канаді.

— Може можна якось змінити сей податок, щоб він лекший був кольоністам ?

— Та я, по правді сказати, і сам уже думав, як би его так змінити, — сказав Франклін, — і таки надумав. І зміна малесенька, а заспокоїть кольоністів. Треба тільки одну цифру змінити. В постанові парламету написано, що податок вйде в жите 1. листопада 1765. року, замість сего напишіть 2765. року, і тоді все буде добре, і кольоністи на те пристануть. Се вже була насьмішка, але Франкліна все таки питано далі :

— А як зменьшити штемплловий податок, будуть кольоністи платити его ?

— Ні, не будуть, — відповів уже поважно Франклін.

— А як замість штемпллового податку завести якийсь иньший, то що скажуть про нього кольоністи ?

— Те, що й про штемплловий: они его не будуть платити.

— Чи можна збройною силою примусити їх платити штемплловий податок ?

— Ні, бо не можна-ж примусити купувати штемплловий папір. Ваше військо, прибувши в кольонії, повстаня там не найде, але дуже легко може до него привести.

— А як би ми скасували закон про штемплловий податок, то кольонії скасують свої постанови про те, що Англія не має права накладати на них податки ?

— Ніколи не скасують.

— Невжеж ніякою силою не можна їх примусити се зробити ?

— Не можна ніякою силою примусити відмінити думки.

Гренвіль почав нападати на кольтоністів, а Пітт обороняв їх і казав, що треба скасувати штемпльовий податок, бо він незаконний.

Парламент постановив скасувати штемпльовий податок, але зараз зроблено й другу постанову, що парламент має зверхність над кольтоніями у всіх справах і має право накладати на кольтонії податки без їх згоди. Правда, що таку постанову зроблено вже не вперше.

Король згодився на обидві постанови.

3. Спори о цло.

13. мая року 1767. кольтоністи довідалися, що парламент скасував штемпльовий податок. Кольтоністи зраділи думаючи, що вже тепер Англія не буде їх нападати, побачивши, як вони обстоюють за своє право. Вдячні кольтоністи вважали зробити статуї свого оборонця лорда Пітта і короля англійського і щеobelіск, то великий стовп камінний, а на ній щоб вирізьблено було прізвища тих, хто в Англії обороняв права кольтоністів. Радість була велика; але не довго раділи. Довідалися про другу постанову парламенту: що Англія має право накладати на кольтонії податки, і зрозуміли, що Англія, хоч і скасувала штемпльовий податок, та згодом, може й дуже швидко, вимудрує щось инше.

Потім прийшов папір, що король і парламент згоджують ся простити і навіть забути кольтоніям їх непослух, і в той же час губернаторам наказано було зібрати з кольтоній гроші, щоб вернути втрати, які зробилися через той непослух.

На соймі в Масахузеті губернатор прочитав сей папір і гордо сказав, що се вимагане таке справедливе і від таких осіб виходить, що тут нема навіть про що говорити. Сойм постановив дати ті гроші, але написано, що сі гроші дають не через те, що слухають парламенту, а з поваги до короля і до своїх оборонців в Англії та з любови до згоди. І зауважають, що ся їх постанова не показує, що й далі они так будуть робити.

Потім прийшов новий наказ. В кольоніях було трохи англійських жовнірів, і кольоністи давали їм квартиру і світло. А так вело ся здавна. Тепер же парламент наказав, щоб опріч того кожен господар, у якого жив жовнір, давав ему ще соли, оцту й пива. Зараз Нью-Йоркський сойм сказав, що се новий податок, і кольонія на него не згоджує ся. І иньші кольонії не згодили ся. Губернатор Нью-Йоркський написав про се до Англії і просив прислати в кольонії стілько війська, щоб кольоністи бояли ся не слухати.

Щоб добре запанувати в кольоніях, треба було держати там свій уряд, і Англія знов надумала наложити на кольонії податок і за ті гроші держати в них той уряд.

А в кольоніях, позбувши ся штемпльового податку, почали думати про те, щоб і цда позбути ся. Отіє перший почав говорити про те, що цдо єсть податок, який Англія наложила на кольонії з своєї волі, а через те і цдо мусить бути скасоване, так як і штемпльовий податок.

Але в Англії на такі бажання кольоністів не хотіли зважати. Пітт, що обороняв кольонії, занедужав і не міг бути в парламенті, то Гренвіль мав волю робити, що хотів. Він осягнув то, що парламент року 1767. зробив три постанови. Перша: брати з кольоній ще цдо за скло,

папір, цукор і чай. Друга: заснувати в кольоніях новий цловий уряд, що мав остро пильнувати, щоб виплачувано цло і щоб додержувано законів про торговлю. Третя постановова: Нью-Йоркському соймови за те, що не хотів дати жовнірам того, чого вимагала Англія, заборонити говорити про закони, аж поки не згодить ся виконати наказ парляменту про військо. — Ні одного з сих нових наказів кольоніяльні сойми не схотіли слухати, і обурене проти англійського парляменту ще побільшало. Книжок проти утисків багато друковано, і они дуже ширили ся поміж людьми. В кольоніях знову знято мову про то, щоб з'єднати ся і вкупі обставати за свої права. Перед вела кольонія Масачузет. Там навіть пісню про се зложено і всюди співано. Ось она, переказана по нашому.

„Хоробрі Американці, з'єднаймо наші руки, щоб добувати волі. Тиранськими вчинками не знищать наших прав.

„ Ми народили ся вільними і хочемо жити вільними. Гроші ми готові дати, але як вільні люди, а не раби.

„ Наші батьки відважили ся поїхати в незнані краї; они переплинули океан і приїхали в пустиню, щоб засадити в ній волю. Она лишила нам у спадщині волю і славу.

„ Солодка праця вільному чоловікови, як він може спокійно користувати ся з того, що заробив; але Американці відвикнуть від праці, як Англійці будуть її споживати.

„ Урядовці англійські мають напасти на нас як сарана; даремно сьвітити буде сонце і йти дощ, як иньші споживати будуть нашу працю.

Американці,єднаймо ся! З'єднавши ся, поборемо, а йдучи поодинці, загинемо. Маймо надію, що наша правда переважить. Бог сприяє правді.

„До віку люди будуть дивувати ся і спочувати нам, що так боронимо своїх прав. Лїпше нам умерти, нїж стати рабами. Вільній людинї сором най буде страшнїйший від смерти“.

Щоб не давати кольонїстам з'єднати ся, губернаторам кольонїяльним наказано було не дозволяти їм збирати ся на віча, а щоб примусити кольонїєтів слухати наказів парламенту, післано англїйске військо в Бостон. Так звало ся місто над морем в кольонїї Масачузет. Там було найбільше непокірних.

Незабавом у Бостон приплинуло 700 жовнірів, а згодом ще й більше. Бостон заповнив ся війском.

Потім парламент звелїв зробити слідство в Бостонї, і хто виявить ся зрадником проти короля, того судити в Англїї, бо кольонїяльним судьям не дали віри. Проти сего навіть у парламентї дехто повстав: Едмонд Берк сказав, що значить зовсім погано стоїть справа з кольонїями, коли серед двох мільїонів народу Англїя не має на кого звірити ся. Він порадив або змінити поступованє з кольонїями, або зовсім їх зречи ся.

Постанова парламенту про суд ще підсипала приску до огню. Роздразненї кольонїєти року 1769. на соймі у Вірґїнїї списали так званї „Вірґїнські постанови;“ тими постановами кольонїєти оповїстили свої права і зрікали ся виконувати несправедливі постанови парламенту. Ще написали до короля, що се незаконно судити Американців в Англїї. Довїдавши ся, що таке робить ся в соймі, губернатор примусив послів розїйти ся.

Американцям кепіло в серці, коли дивили ся на жовнірів, та не чіпали їх, а поки-що, зважили ся воювати з Англїйцями иньшим способом. Всї кольонїї змовили ся не купувати нічого привезеного з Англїї, по перше,

щоб не платити цда, а по друге через те, що Англія дуже багато грошей брала з Америки за всякий крам, то їй буде дуже прикро втратити таєнх покупців. От Американці й хотіли тим покарати Англію. Они казали: „Не ми залежимо від Англії, а она від нас залежна через торгівлю. Ми маємо силу незайманої землі, можемо її заселити; а Англія проти нас малесенька цятка“.

Через те, що Англія забороняла кольоніям мати фабрики і примушувала всякі вироби купувати у неї, кольоністи не вмiли так добре робити все, як робило ся в Англії, не вмiли, напр. ткати тоненько. Але они, наваживши ся не купувати нічого в Англіїців, почали шити всю одєжу хоч з грубого, та з свого, а не англійського виробу. І жінки й дівчата почали ходити дуже просто і зовсім не вбiрали ся в стяжки, бо їх тоді ще не вмiли робити в Америці. Замість чаю варили листє з малини і казали, що не будуть їсти баранини, щоб більше овець завести, бо вовни треба багато на одєжу. Деякі з кольоністів відозвались були проти того всього, але їх не слухано і звано зрадниками.

Як поз'їздили ся послє масачузетські на сойм до Бостону, то показало ся, що в тім будинку, де мали збирати ся, є англійське військо, бо в касарнях не стало на веїх місця. На дверях в будинку стояли англійські гармати. Послє вимагали, щоб губернатор вивів звідти військо, але губернатор викручував ся, що тут не єго воля, бо не він порядкує війском. Послє переїхали в місто Кембрідж, де не було англійського війска. Там сойм постановив, що, привівши військо в кольонії без їх згоди та ще й тоді, як не було ніякої війни, парламент зломав конституцію англійську. Не військо, а сам нарід мусить пильнувати, щоб додержувано закону. Коли цілий нарід зре-

че ся додержувати якого закону, то він або несправедливий, або відочого народови. І тоді вже се не закон, бо конституція каже, що нарід, заки має додержувати закону, мусить на него згодити ся.

Губернатор просив сойм постановити, щоб збирати з кольоністів гроші на військо, але ему відповіджено, що кольонії на військо грошей не дадуть.

Англійські міністри тим часом написали до кольоній, хочаки їх заспокоїти. Кольоністи відписали, що парламент своїми постановами ломить їх права, і через те они не будуть слухати его наказів. А погодять ся кольонії з Англією тільки тоді, як парламент скасує усі свої постанови про те, щоб якимбудь способом збирати з кольоній гроші без їх згоди, і як забере з кольоній своїх дозорців — урядників цлових та військо.

З початку 1770. року зібрав ся парламент. Міністер Норт казав, щоб зіставити цю на самий чай, бо хоч грошей з того не буде багато, та треба, щоб кольоністи згодили ся на податок. Навіть ті, що не хотіли дразнити кольоністів, боячи ся, що ті не будуть купувати англійських виробів, думали таки, що кольонії мусять слухати Англії. Навіть Пітт, хоч і обороняв кольоністів, та всеж казав так: „Як кольонії дуже далеко сягнуть своїми думками про волю, як они не схочуть корити ся законам англійским, а надто, як они не схочуть виконувати законів про мореплавання та про торговлю, — то хоч я їм і прихильний, але зроблю ся їм найлютейшим ворогом. Они мусять залежати від Англії, бо она їм мати, а они єї діти. Ми мусимо розказувати, а они слухати“. Отаке говорив про кольонії навіть їх прихильник.

Цю не було скасоване. Саме в той день, як в англійским парламенті говорили отак про кольонії, в Бо-

стоні юрба кольоністів напала на англійських жовнірів і в бійці трьох кольоністів убито а п'ятих поранено. Кольоністи зробили незаконно, бо они напали, а жовніри тільки боронили ся, але в кольоніях счинив ся криве, що Англійці вбивають кольоністів. Англійского капітана Престона та шістьох жовнірів посаджено в тюрму і кольоністи вимагали, щоб їх суджено за душоубство. Але розумні люди з кольоністів знали, що з таких учинків не буде добра: треба обстоювати за своє право, а не заводити бійку. Адвокати Джон Адамс та Кінсі взяли ся обороняти англійского капітана Престона та жовнірів. Ніхто їх не хотів обороняти, тільки сі два згодились. Обидва они знали, що проти них за се можуть зняти бучу, але не зважали на те; они розуміли, що кожен обвинувачений мусить мати оборонця. І їм пощастило: суд виправдав обвинувачених Англійців. Після сего один судья сказав кольоністам, що поприходили на суд:

— Після найцільнішого досліду виявило ся, що капітан Престон робив усе так, як мусів робити; але дуже мені сумно, що справа ся плямить тих кольоністів, що зробили її на сором нам.

З того, як відбув ся суд, Англійці могли побачити, що кольоністи, сьвідомі законів, додержували їх і тоді, як мали діло з ворогами. Они поважали закон і слухали его. Але не той закон, що хтось десь его написав, а такий, що на него згодив ся нарід. Так они розуміли, так і робили.

4. Цло на чай.

Після тої бійки з жовнірами нічого такого вже не виходило у кольоністів з Англійцями. Парлямент зніс цло з усього опріч чаю, і кольоністи знов стали купувати

англійський крам, а чаю не купували. Они его пили, та тільки купували не в англійських купців, а в пачкарів.

Англійський чай гнив у коморах, Англія тратила багато грошей на кораблі та урядовців, що мали ловити пачкарів, а все таки не хотіла уступити, все таки хотіла показати кольоніям, що она старша, а кольоністи ні за що не хотіли корити ся незаконній уставі, бо знали, що як раз покорять ся, то Англіїці що раз більше почнуть панувати над кольоніями.

Тим часом розумніші люди вже бачили, що не мине ся відпасти від Англії. Провід давали чотири душі, Самійло Адамс, Джон Ганкок, Осип Варрен і Джон Адамс. А серед них найвидатнішим був Самійло Адамс.

Кольоніяльні сойми повсяк час мали якісь зачіпки з губернаторами, та якось ні до чого більшого не доходило. Але року 1772. губернатор Гутчінсон доніс мачаузетському соймови, що англійський парламент сам визначив ему плату, значно більшу від тої, яку він попереду мав, а кольоністи мусять ті гроші платити. Се було погано, бо губернатор був би незалежний від кольоній і робив би, що хотів. Кольоністи відповіли, що они дадуть ту плату, але з свого призову, як і перше робило ся. Губернатор відповів, що ему не треба призову від сойму, бо сойм мусять тільки слухати парламенту. Тут уже знову підняв ся весь Мачаузет. По всій кольонії почали сходити са люди на віча і обмірковували справу.

Року 1773. віртіньський сойм написав до всіх кольоній, що годилось би кольоніям обєднати ся, бо ліпше гуртом обмірковувати справи. Кольонії на те пристали. Богато друкувало ся книжок про справу з Англією. Дві гарні книжки написав і Вен'ямін Фравклін. Одна звала ся: „Наказ від пруского короля, що Прусія має право

на Англію". В книжці оповідає, як пруский король мовби то згадав, що предки Англіїців одного коліна з народом пруским, колись вийшли з тої землі, де тепер Прусія, і колись були підданими его предків: через те, ніби то й сегочасні Англіїці суть его підданці і мусять слухати его наказів і платити ему податки. Ото й видає король пруский накази про торговлю в Англії, забороняє робити в ній фабрики і всякі иньші кривди чинить. Справді, то Прусія нічого такого Англії не робила, а се Англіїя таке робила своїм кольоніям, думаючи, що має на те право, бо предки кольоністів вийшли з Англії. Веї дуже добре розібрали, що Франклін говорить про Англію і написав то все на сьміх з Англії, показуючи їй, що таку саму дурницю она робить з кольоніями, яку зробив би король пруский, як би ні з того, зі з сего схотів панувати над Англією.

Після сеї книжки Франклін видрукував другу: „Як з великої держави зробити маленьку“. Тут він оповідає про одну велику державу. Через те, що она велика, міністрам у ній так багато діла, що ніколи й побавити ся. Треба з неї маленьку зробити, то меньше діла буде. Насьміваючись з Англії, Франклін розповідає міністрам: робить отак і отак, і в тих порадах спасує веї кривди, що терпіли американські кольонії від Англії. От, каже, як будете так робити, то кольонії неминучо відпадуть, держава стане мала, і міністрам поменьшає роботи.

Міністри англійські лютили ся на Франкліна і трохи згодом причепили ся до него, що він виявив серед Американців листи, ті, що писав губернатор Гутчінсон до короля, радячи зневолити кольоністів, — Франкліна скинули з посади, судили й зневажили за те, що він обстоював за волю свого краю.

Се було року 1774., а трохи попереду, по весні року 1773. Англія, видячи, що кольоністи таки не купують у неї чаю, стала продавати его за таку малу ціну, що навіть із цдом він коштував дешевше — чим той, що кольоністи купували в пачкарів. Се вельми не сподобалось кольоністам, бо вжеж завсїгди і всюди найдуть ся люди, що повваплють ся на дешево. Треба було не пустити чаю на американський беріг. Керманічам — Американцям сказано, що їх громадска повинність є не проводити кораблів з чаєм до берега, бо той чай Англіїці везуть у кольонії, щоб затруїти їх рабским духом. Люди, що мали одержувати чай із кораблів, полякали ся і не схотіли его забирати. Так ті кораблі з чаєм і вернули ся назад в Англію. А в Чарльстовні хоч і винесено чай на беріг і складено в коморі, та налякані урядовці не йшли его забирати. Так він там і лежав.

А в Бостові так було. Привезли чай трьома кораблями і хотіли его зносити на беріг. Люди зійшли ся в стару церкву і, порадивши ся, наважили ся знищити чай зовсім. Кінеі, той, що обороняв на суді капітана Престона, сказав промову, що коли кольоністи зроблять се, то мусять сподівати ся великої помсти від Англії: „Добре, каже, обміркуйте справу, заки зважите ся вчинити таке, після чого може зазнає наш край найлютішої війни“.

— „Ми зважили ся і назад не підемо“, — відмовлено ему.

Кілька десятків людей, повбирані за Індіан-Могікан, приплинули до кораблів, позлазили на них і почали викидати чай у воду. Триста сорок пакунків із чаєм пішло в море. Тихо, поважно працювали Американці, а тисячі людей стояли на березі і мовчки дивили ся, як гинуло в морі те, що они звали кайданами на свою волю. А як уже все скінчило ся, то всі спокійно порозходили ся до дому, не скривдивши нікого з Англіїців.

Так в країні Масачузет, в місті Бостоні, почала ся велика американська революція. Почала ся через те, що англійський король із міністрами та парламентом хотіли знищити в колоніях те, що чоловіки найдорожше, хотіли знищити волю, з свободолюбних людей зробити рабів, які-б їх слухали і на них працювали. Але колоністи - Американці не хотіли ходити в ярмі; они звикли шанувати свою честь і свої права. І не боялися ся великої сили англійської, а повстали проти неї.

5. Кара на Бостонців.

Довідавши ся в Англії про подію з чаєм, дуже а дуже розгнівали ся на колонії. Король відозвав ся про се до парламенту; в парламенті надумали відняти Бостоні право торгувати, а задля сего заборонити кораблям приставати до бостонської пристани, щоб і туди нічого не привозили і відтіля нічого не вивозили; а щоб сего допильнувати, коло бостонської пристани мусіли стояти англійські військові кораблі. Дозволити Бостонцям торгувати мали аж тоді, як они покораються наказови парламенту про цю і заплатять гроші за той чай, що вкинули в море. Тепер же всі кораблі мали приставати до пристани салемської в тій самій колонії Масачузет. Ще зважили ся таки знищити масачузетську грамоту і завести в колонії свій лад: щоб членів у раду, судіїв і присяжних настановляв англійський уряд; щоб не вільно було сходити ся на віча, а щоразу щоб питано дозволу в губернатора і казано єму, про що мають на вічу говорити. Хто насмілив би ся не послухати сих наказів, чи яким ньшым способом виявити непослух англійському урядови, тих мали послати на суд в Англію.

Справедливіші і розумніші люди в парламенті почали казати, що такого не можна робити, що й права

на се Англія не має. Та впрочім се й не вигідно, бо кольтоністи, щоб не стати ся невільниками, відпадуть від Англії. Ліпше поводити ся по правді; так буде і спокійнійше і користнійше, бо кольтонії, торгуючи з Англією, дадуть їй більше грошей, ніж скільки она витягне з них несправедливими податками. Треба скасувати і цю на чай, бо не варто за для такої дурниці тратити кольтонії.

Найдужше боронили кольтонії полковник Барре і Едмонд Берк. Та їх не слухано. Казали, що треба пригнати бунтівників навколїшках просити прощєня.

Післано було багато війська, щоб пильнувати бостонської пристани, і наказано повязнити проводирів а особливо Самійла Адамса, бо він уже здавна був парламентарови сілю в оці.

Одержавши з Англії сї нові накази, Бостонці зіїшли ся на віче. Небогато їх було, та духом були они дужі, то й не хилили ся перед великою силою англійскою. Про накази парламенту віче сказало, що такої несправедливости і жорстокости кольтоністи навіть не сподївали ся і ставлять перед очима усього сьвіта таке поступованє Англії; а корити ся таким наказам не будуть. Нагадуючи иньшим кольтоніям, що Бостон робить сїльне веїм діло, і що згодом і на иньші кольтонії може таке впасти, Бостонці постановили зібрати віче, то є просити веї кольтонії прислати своїх послів, щоб зійти ся і гуртом обміркувати справу. Самі Бостонці думали, що веї кольтонії мусять перестати торгувати з Англією, аж поки Англія не забере своїх кораблів від бостонської пристани. Тодї Англія побачить, що кольтонії одностайно і зважливо обстають за свої вольности, а не торгуючи з нею, чинять їй великі втрати, і она перестанє наконець мїшати ся до кольтонії.

Додержуючи своєї постанови, кольтоністи наказів парламенту не слухали і по всій кольтонії Масачузет раз-у-раз сходили ся на віча, не зважаючи на заборони губернатора, обговорювали всякі справи і друкували свої постанови.

В Салемі, як одержано наказ про ласку парламенту, що до них переведено торгівлю з Бостону, віче постановило так: „Богатіти, віднимаючи заробіток у своїх сусідів, ми могли би тільки тоді, як би в нас умерли всі людські почування, і ми зовсім перестали розуміти, що таке справедливість“. І Салемці не хотіли користувати ся з ласки парламенту.

На одним вічу в Мільтонії записано таку постанову: „Сю пустиню батьки наші здобули потом та кровю; они лишили нам спадщину, за яку так дорого заплатили, і заповідали нам передати її нашим дітям вільною Як кольтоністи упадуть так низько, що згодять ся жити так, як забagne ся міністрам англійским, то они з своєї волі підуть у соромне рабство, і потомки до вічного віку будуть їх проклинати.

Ураджено: не корити ся новим англійским законам і не слухати тих радних та суддів, які згодять ся, щоб їх настановив англійский уряд.

Ураджено набирати військо, вибирати і настановляти офіцерів і хоч раз на тиждень вчити ся військової справи, щоб уміти боронити ся від Англії.

Після сеї постанови ті радні, яких по новому закону настановив губернатор, полякали ся і позрікали ся ходити в раду; присяжні не хотіли йти в суд, бо їх не вибирав нарід; суддів тих, що повнаставляв губернатор, люди не пускали в судові будинки, кажучи: „Ми будемо слухати тільки тих суддів, що додержують наших старих законів і звичаїв народних. А сих, що на силу лізуть до нас, ми не знаємо і не дозволимо їм вийти“.

І таким духом дихали по всіх кольоніях, бо розуміли, що коли ломлять волю в однім місті, то всім треба обставати за своє право.

Думка Бостонців про те, щоб зібрати віче, сподобала ся всім кольоніям, і дванайцять кольоній (не було тільки Георгії) мали прислати на него своїх послів.

6. Кольонії спинюють торгівлю з Англією.

Віче дванайцяти кольоній почало ся в місті Філадельфії 5. вересня 1774. року. Приїхало більше як 50 послів. На вічу послаи дбали про те, щоб без війни залагодити справу. Они зложили оповіщене про свої права і казали так: предки їх, виселяючи ся з Англії в кольонії, не зрікали ся своїх прав, вольностей і привілеїв, які мали в Англії; через те їх потомки, теперішні кольонієсти, що є Англіїцями з роду, мають такі самі права; а найголовніше право — посилати своїх послів у раду, де раджено про закони, і слухати тільки таких законів і платити тільки такі податки, на які пристали народні послы. Кольонієсти не посилають своїх послів до англійського парламента, через те й не мусять слухати наказів парламента і платити податки, що він накладає. А всі свої закони й податки мусять обговорювати в себе на своїх кольоніяльних соймах і на постанови їх треба тільки, щоб король згодив ся, а парламент не має права втручати ся до них. Они мають право мати в кольоніях свої суди з присяжними, вибирати радників у раду і не допускати до себе англійського війська; вільно їм збирати ся на віча і писати просьби до короля.

На привісці було написано: „Таких прав і привілеїв вимагає віче для всього свого народу. Сих прав

і привілеїв ніхто не має права відняти або зменшити без згоди народних послів у кожній кольонії“.

Тоді списали всі закони, що парламент хотів заводити в кольоніях, а кольонії не хотіли приймати, і вимагали, щоб їх скасовано.

Потім написали до короля, що кольоністи не вимагають ніяких нових прав, що вони тільки обстоюють за свої давні предківські права, які має кожен Англієць в Англії, і яких там ніхто в него й не думає віднимати. Писали, що вони щиро бажають, щоб усе обійшло ся тихо, і за для щастя самого короля, для щастя самої Англії просять его не дозволяти парламентови своїми кривдами доводити до незгоди кольонії з Англією.

Ще написали й до англійського народу. Списавши всі кривди, що зазнавали кольонії від англійського парламенту, писали так:

„Розміркуйте тепер сами, до чого се йде. Як міністрам пощастить примусити нас платити податки, то ми станемо народом рабським. Але яка вам з того користь? Чи не схочуть тоді міністри тим самим війском зробити так і з вами? Ви може скажете, що не схочете давати гроший на військо, і его не буде за що найняти; але згадайте, що тоді міністри будуть мати в руках американські гроші і американських кольоністів. І не сподівайтесь, що зневолені люди не схочуть помагати зневолити й вас.

Не думайте, що сего не може бути. Не забувайте, що англійський уряд, маючи спромогу накладати на кольонії, які схоче, великі податки, за пядесять років набере стільки гроший, що зможе з ними задавити всю вашу волю. Бережіть ся, не піймайте ся в пастку, що на вас наставляють.

Усе, що списало віче, післано в Англію. Члени віча заприсягли ся, що коли з Англії не буде добрих звісток, то кольонії не будуть купувати нічого звідти привезеного і не будуть продавати туди нічого. Сеї постанови мусїли додержувати у всіх кольонїях. А хто зломить, того мали карати. Кара була така: хто не додержав постанови, того всі мусїли вважати за ворога рідного краю, і его прїзвище мусїло бути надруковане, щоб усі про него знали.

Обміркувавши і зробивши все те, віче написало відозву до кольонїстів, повідомляючи про те, що врадили на вічу і через що якраз так урадили. Віче дбало про те, щоб не воювати з рідним народом англїйским, і через те зважило ся тільки спинити торгівлю з Англією, сподїваючи ся, що наконєць там схаменуть ся. А кольонїстів віче просило поводити ся спокійно і не чїпати англїйских жовнїрів, але по правді додержувати постанови віча про торгівлю з Англією. „Від вас самих залежить тепер щастє і ваше і ваших потомків...“ — писано в відозві. — „Правда, через те, що спинить ся торгівля, доведе ся трохи побїдувати; алеж згадайте про те довїчне бїдоване, якого зазнаєте ви й ваші дїти, як дозволите запанувати над вами. Не забувайте про честь вашого краю; ваше поведене або вславить кольонії наші на весь сьвіт, або через него зазнають они всесьвітного сорому... Тепер ви мусите з усєї сили підтримувати те, що врадило віче, щоб вас поратувати; але не забувайте, що мусимо сподївати ся і найгіршого і бути готовими до всього“.

26. жовтня 1774. року філадельфїйске віче розїйшло ся. Вмовили ся, що коли Англія не уступить, то знову зібрати ся за пів-року.

А в Масачузеті все не стихало. Раз-по-раз виходили зачіпки з губернатором, і Масачузетці, думаючи, що війни не минути, почали думати про військо. Сталого війська в кольоніях не було, а його збирано тільки тоді, як було треба. Таке військо звалося міліція. От в Масачузеті і почали скликати міліцію. Записалося в міліцію дуже багато, і всі ті люди мусяли за першим покликом взятися до зброї. Настановлено офіцерів і зібрано харчу для війська. В кольоніях почали дожидати, що скаже Англія.

7. Зачинаєся війна.

Аж в січні 1775. року в англійському парламенті почали говорити про кольоніальні справи. Піт та ще двох дуже обставали за кольоніями. Вони говорили, що винні англійські міністри, а не кольоністи, і що Англія мусять направити свою помилку і помиритися з кольоніями. Та вкінці мусять Англія хоч себе пожаліти, бо роблячи так, як досі, она позбудеся кольоній. А міністри зовсім про те не думають, а роблять так, як їм самим вигідніше.

Отже сим оборонцям знову не пощастило: послухано не їх, а знов таки королівського улюбленця, міністра Норта та його прихильників. А Норт казав, що треба добре настрашити кольоністів, то они й покоряться.

І почали страшити. Заборонено кольоністам ловити рибу в морі, і через се 30 тисяч людей мало зістатися без заробітку. Масачузетців признано бунтівниками і післано до них військо. Звелено повіднямати в кольоністів порох і зброю. Зараз у Бостоні забрано порох, попевовано гармати, а круг міста покопано окопи. Потім англійський генерал Гедж післав з Бостону частину свого війська в Конкордню, щоб забрати й там зброю й харчу, що ко-

льоністи наготували для мілїції. Та тут не пощастило. Кольоністам подано звістку, що йде англійське військо, і єму назустріч вийшли узброєні люди з Лексінгтону. Почала ся баталія. Кольоністи не витримали англійського нападу і мусіли втікати. Англійське військо прийшло до Конкордії. Але там уже дожидало їх 500 чоловіка мілїції. Англійці не здолили взяти Конкордії і повернули назад до Бостону. Та вже тепер усюди: в кожній хаті, за шпильми, за деревами, де тільки можна, всюди позасідали кольоністи і стріляли на Англійців. Дійшовши до Лексінгтону, Англійці не витримали і кинули ся бігти, хоча до них прийшло ще 2 тисячі війська. Розлючені кольоністи не мали милосердя до ворогів своєї волі. Кілька сот Англійців убито, а прочі на силу втекли в Бостон. Кольоністів у сій баталії вбито й поранено дев'ятьсот душ.

Почала ся війна. Кольоністи не дурили себе облудною надією. Вони знали, що їм трудно вистояти проти англійського війська, не маючи добре вивчених жовнірів та досвідних офіцерів. Вони знали, що спалять, зруйнують їх оселі, але зважили ся до краю стояти за свою волю. Один посол на вічу так сказав про се: „Що наші оселі? цегла, камінь та дерево. Як їх зруйнують, то побудуємо нові. Але як утратимо волю, то вже на віки“.

Англійцям прикро було, що зараз у першій баталії їх побито. Але скоро прибуло до них у Бостон ще військо, тоді Англійці були вже певні, що не забавом розпоросять ту збиранину, що звала себе американською мілїцією. І вони такі певні сего були, що не дуже обмірковували те, що роблять, і зараз же зробили помилку, а кольоністи з неї скористали. Помилка була така: Англійці сиділи за окопами в Бостоні і не догадали ся посадити своє військо в Чарльстоуні. А Чарльстоун був проти Бостону тільки через вузький пролив. Кольоніяльна мілї-

ція вийшла в Чарльстоун, обкопала ся окопами і почала стріляти на Бостон. Довело ся тоді Англійцям віднимати кольоністам Чарльстоун. Двічі на него били і не здобули, але запалили місто. Врешті кольоністам не стало пороху, і они вийшли з міста і кинулись на Англійців з багнетами. Побороли таки Англійці, бо їх було дуже багато. Алеж они втратили більше як тисячу жовнів та 22 офіцерів. Тут уже они побачили, що не легко воювати з тими людьми, що обстоювали за свої найсвятіші права.

Тим часом 10. мая 1775. року в Філядельфії знову зібрало ся віче. Уже й Георґія пристала до дванайцятьох кольоній і прислала своїх послів. За кілька день перед вічем прибув до Америки Франклін, і его покликано послом на віче. Він довго жив в Англії і добре знав, що там говорять про кольонії і в парламенті і серед громадянства, то й розповів про все на вічу. Упевнивши ся тепер, що від Англії шкода чого доброго сподівати ся, він дуже обставав, щоб в нічим не уступати, а воювати за свою волю.

А віче й тепер ще старало ся залагодити справу. Написано було знову до короля і до англійського народу. Кольонії благали своїх братів поводити ся з ними по правді, щоб не треба було лити братню кров. Алеж чи буде згода з Англією, того не знали, а військо англійське було вже в кольоніях, і кров уже лила ся. Віче постановило, що кольонії мусять зібрати військо. До тих міліціонерів, що вже зібрано в Масачузеті, всі кольонії мусяли зібрати ще 10 полків і післати їх в Нову Англію.

Та мало було — зібрати військо. Ще треба було знайти до него доброго отамана. Як знято про се мову, то всі подумали про одного. І як Джон Адамс сказав, ще найстаршим над війском мусять бути Юрій Вошінґтон, то всі на вічу сказали: „Най буде він“.

Що-ж то за чоловік був той Юрій Вошінгтон? Через що всі, не вагаючи ся, не сперечаючи ся, згодили ся поручити ему долю кольоній?

VI. Про Юрія Вошінгтона.

1.

Юрій Вошінгтон народив ся у Вірджинї 22. лютого 1732. року. Їго прадїд, пан англїйский, зазнавши в Англїї лиха, виселив ся відти р. 1657. у Вірджинїю. Батько Юрія, Августин Вошінгтон, був розумний і освічений чоловік. Він учив ся в університетї в Англїї і, вернувши ся відти, почав господарювати в своїх великих маєтках. Жонатий він був двічі. Від першої жінки зістало ся ему два сини: Льорене і Августин. З другою жінкою мав двох синів і чотври дочки. З сих найстарший був Юрій.

І батько й мати любили розмовляти з дїтьми, і з тих розмов дїти багато чого навчали ся; завсїгди привчали їх до працї, до чесного поведеня. Найстаршого сина Льоренса батько післяв до університету в Англїю. Вернувши ся Льорене з Англїї, схотїв піти в англїйске військо, що саме тоді воювало з Іспанїєю. Збираючи ся на війну, він багато розповідав про ню, а Юрієви дуже подобали ся его оповіданя. Наслухавши ся їх, він і собі завїв військо з своїх товаришів - школярів, бо вже тоді ходив до школи. З тим своїм війском він відбував війскову муштру і війну так, як її розумїв. Сам був отаманом, і всі его слухали. Так бавити ся він дуже любив.

Юрієви не було ще й одинадцятьох літ, як умер его батько. Его мати була дуже розумна й добра жінка. Зіставши ся вдовою, мусіла сама про все дбати, бо старші сини, чоловікові діти, жили вже в своїх маєтках, що батько їм виділив, а єї діти були ще малі. Батьківщину дістали діти чималу, то треба було добре пильнувати, щоб не змарнувала ся, щоб діти потім не нарікали. І она пильнувала. Але ще дужше пильнувала, щоб діти зросли розумними й чесними людьми. Хоч тоді й був звичай у колоністів посилати діти вчити ся в Англію, та она не схотіла свого Юрія спускати з очий. Она казала, що найкрасша школа на чужині не заступить дитині рідного краю та родини. Она хотіла, щоб Юрій добре навчив ся господарювати, так, щоб умів порядкувати всіма маєтками і був за батька меньшим дітям. Через те післала его до старшого брата по батькови, Августина, щоб, живучи у него, він ходив до школи в сусіднє містечко. Там учено всього, що треба знати господареві. Вчив ся він дуже добре, а особливо гарно знав рахунки. В школі его всі любили: учителі за те, що добре вчив ся, а товариші за гарну вдачу. Він багато читав і багато думав про те, що читав. Повчивши ся та начитавши ся, дуже любив бавити ся з товаришами: бігати, лазити, кидати щось до мети. От, як звичайно хлопці бавлять ся. Але найбільше любив їздити верхи і їздив дуже добре. Маючи ще тільки 14 літ, не бояв ся скочити на найдишшого коня і присмирював его. Він був дуже запальної вдачі. Але зауваживши, що запальні люди, не вміючи себе стримати, часто кривдять других людей, завзяв ся навчити ся стримувати себе. І навчив ся. Розум завжди в него брав перевагу над почуванем, він умів стримати себе і спокійно обміркувати справу.

На сьвята й на вакації Юрій часто їздив до свого

нерідного брата Льоренса. Там бували капітани англійських кораблів і офіцери. Часто розмовляли про плавання по морях, про всякі пригоди. Наслухавши ся тих розмов, Юрій схотів бути мореплавцем і він сказав про се матері. Она спершу ніяк не хотіла его пускати. Та він так просив, що вже була згодила ся, але в остатній час таки не дозволила. Хоч і як прикро було Юрієви, що не справдять ся его заміри, а мусів послухати матері. Тоді намислив зробити ся землеміром, бо й се діло ему подобало ся. Сю науку він уже трохи знав, бо в школі єї вчив ся. Тепер почав учити ся єї ширше і добре вивчив ся.

Довчивши ся в школі, поїхав до брата Льоренса. І там він, як звичайно, дбав про те, щоб придбати більшої освіти: читав книжки, розмовляв з освіченими людьми. Хоч мав ще тільки 16 літ, але здавав ся старший, бо був високій на зріст і дужий, а дотого був вельми поважний, і его не тільки люблено, але й поважано. Найбільше він там знав ся з дядьком братової жінки, дуже освіченим і розумним чоловіком, льордом Томасом Ферфаксом. Хоч Юрій був ще хлопець, а льорд Томас чоловік уже немолодий, та они були великі приятелі і любили вдвох розмовляти.

У льорда Томаса було у Вірджинії багато землі, але не було зазначено межі, і через те его землю займали люди. То він і попросив Юрія Вошингтона обміряти его землю і зазначити межі. Робота була цікава, та й заробити самому на собі хотіло ся. В вересні 1748. року Юрій Вошингтон удвох із свояком льорда Томаса та з кількома слугами пішов на роботу. Робити було тяжко; часто доводило ся працювати в лісових пушах, де треба стерегти ся звіра дикого та чоловіка лихого. Юрій дав собі раду з усіма трудностями і за місяць зробив ро-

боту. За сєї час він багато чого надивив ся і навіть зазнаємив ся з Індіянами. Індіяни звичайно не любили кольоністів, бо они в них землі віднимали, але Юрій гарно з ними поводив ся і вполюбав ся їм, так що они з ним погодили ся.

Після сего настановлено єго громадским землеміром, і він більш як три роки робив се діло. Робота була тяжка й небезпечна, бо часто доводило ся в диких безлюдних місцях працювати, але она єму подобала ся: Було що робити і рукам і розумови. Частенько він відвідував свого друга лорда Томаса і набирав у него книжок.

Незабавом ще важнішу справу поручено Вошінгтонови зробити.

Англія та Франція здавна ворогували за ті американські землі, що були між їх кольоніями. Обидві своїли ті землі, бо не було відомо, де саме англійська, а де французька межа. Особливо приваблювали їх дуже гарні землі понад рікою Огіо. Там жили Індіяни. Англія почала з Індіянами торгувати і мала з того заробіток. А Французи, вважаючи, що ті землі належать до них, набігали і забирали в неволю англійських купців, що туди приїздили. Посварились так Англія з Францією, що вже й до війни стали ладити ся. У Вірджинії почали збирати військо і настановляти офіцерів. Настановлено офіцером Юрія Вошінгтона. Він почав учти ся військової справи. Але незабавом єму довело ся на деякий час се залишити, бо мусів везти хорого на сухоти брата Льюренса на острів Барбадос. Уперше їхав Юрій так далеко морем, і єму се сподобало ся. Приїхавши на острів, він занедужав і мало не вмер на віспу. А вертаючи ся з Барбадосу, трохи не втопив ся, бо зняла ся велика буря, і корабель мало не побило. Брат єго Льюренс таки вмер на сухоти, і Юрієви се було велике горе, бо они

з Льоренсом дуже любили ся. По смерті Льоренса Юрієви припав его великий маєток Моунт-Вернон, і він став багатим чоловіком.

А сварка з Французами не втихала, а ще більшала. Французи почали будувати твердині на тій землі, яку Англія вважала за свою, і вже лагодили військові кораблі.

Віргіньському губернаторови треба було врешті порозуміти ся з Французами, як далі буде; чи бити ся, чи мирити ся. Треба було до них когось післати. Справа була дуже важна й небезпечна, бо треба було не тільки поговорити з начальником найголовнішої французької твердині, а ще приєднати як мож більше Індиян у спілку проти Французів. То й треба було післати людину розумну і сміливу. Губернатор обібрав Юрія Вошінгтона, хоч той і молодий був (ему йшов усього 22-гий рік.)

Року 1753. пізньої осени Вошінгтон з кількома товаришами пішов до Французів. Ляли дощі, і йти було дуже важко. Більш як місяць довело ся йти горами та болотами, заходячи до Індиян. Пощастило не тільки приєднати багато Індиян, а ще й довідати ся, скільки у Французів війська, і як побудовано їх твердині. Довідав ся Вошінгтон і про те, що Французи думають по везні несподівано напасти на англійські кольонії.

Прибувши в ту французьку твердиню, куди его посилано, Вошінгтон віддав начальникови лист від свого губернатора. Губернатор писав, що землі понад рікою Огіо належать Англії, і вимагав, щоб Французи перестали кривдити англійських кольоністів і купців. Поки Французи радили ся, що відповісти на лист, Вошінгтон обглядив твердиню і навіть змалював її план.

Французи відповіли ні те, ні се, з тим Вошінгтон і назад пішов. Уже був грудень, почали ся морози. Треба було переплинути широку ріку, але она ще не за-

мерзла, а тільки великі криги несла прудка фаля. Плисти човном не можна, а ждати, поки ріка замерзне, довго. Вошінтон мусів обходити і пішов удвох із одним товаришем, пішов пішки небитими шляхами та пуцями лісовими, серед снігових заметій. Не раз на снігу ночували, не раз довелося зблукати ся, і вони вже не знали, чи коли дійдуть до дому. Ще мусіли берегти ся Індіан, тих, що були в спілці з Французами, бо від них можна було сподівати ся всякого лиха. Один такий Індіанець згодив ся провести їх у пуці, а тоді завів зовсім не туди, куди треба, і стрілив на Вошінтона, та на щасте не влучив. Сяк-так дійшли они до другої ріки, сподівуючи ся, що она вже замерзла, і можна перейти по кризі. Але замерзло тільки край берегів, а серединою прудко плинули криги. Вошінтон з товаришем зробили собі яку-таку дарабу і поплинули. Їх зараз же понесло вниз за водою. Вошінтон з усеї сили встромив друк у дно, щоб затримати дарабу, але велика крига вдарила по друці, Вошінтон не встояв і впав у воду. Вирнувши, він ухопив ся за дарабу і виліз на ню. Переплисти ріку не пощастило, довелося пристати серед ріки до острівця і там заночувати. Мороз був добрий, а надто Вошінтонови було холодно, коли скупав ся в крижаній воді. Єго товариш попроморожував собі руки й ноги. Ледви діждали ранку і побачили, що за ніч ріка замерзла. Тоді по кризі перейшли на другий беріг. Вже аж у січні 1754. року прийшов Вошінтон до губернатора і все ему розповів.

З оповіди Вошінтона губернатор побачив, що війна немінуча, і наказав збирати військо і будувати нову твердиню. Вошінтон привчив трохи військо до військової справи, розділив у три частини і повів у похід.

Почала ся війна. То Англіїці били Французів, то навпаки. У Вошінгтона було дуже мале військо, трудно було поборювати Французів, колиб уже хоч на свою землю їх не пустити. Кольоніяльному війську не щастило. Англія побачила, що так не поборе Французів, і р. 1755. прислала в Вірґінію генерала Бреддока з війском. Бреддок добре вмів воювати в Европі; але тут, у зовсім невідомій країні, его знаня було ему ні до чого. Через те на поміч ему дано кольоніяльних офіцерів. Вошінгтона настановлено до Бреддока ад'ютантом. Якби Бреддок слухав Вошінгтона, то з своїм війском побив би Французів. Але він думав, що не випадаеть ему, англійському генералови, слухати якогось там вірґіньського офіцера і робив, як сам хотів, а як треба робити — не тямив. Він повів своє військо на французску твердиню Дюкен. Військо переплинуло через ріку і вступило в ліс. Враз на него зза кущів сипнули кулі. Кольоніяльне військо, не слухаючи заборони генерала, кинуло ся за кущі, бо там звикли так воювати. А генерал, не звикши до такого, повернув своє військо назад, щоб вивести его з лісу. Кулі обсипали Англіїців. Они не витримали й побігли безладно, хто куди міг. Генерал Бреддок, Вошінгтон та иньші офіцери всеюди кидали ся, щоб їх зупинити, а они втікали, густо криючи шлях своїм трупом. Під Вошінтоном убито двое коний і пострілено одежу, але він зістав ся цілий. Генерала Бреддока і его найліпших офіцерів поранено на смерть. Половину війська англійського побвди Французи та їх спільники Індіяни.

Після сеї баталії війна знову на якийсь час припинила ся, і Вошінгтон поїхав до дому. Але его знову прошено їхати до війська і настановлено військовим отаманом у Вірґінії. Війська було так мало, що не можна було й думати нападати на Французів, а хочби свої

землі від них та від їх спільників-Індіян оборонити, бо Індіяни так, як колись на нас Татари, набігали на слободи і все руйнували й палили. Під такий непевний час і колоністи в тих місцях звикли до того, що як у мене віднято, то я піду в кого иньшого відберу; навіть підмовляли жовнірів ходити з ними грабувати. У війську був нелад. Жовніри часто втікали; колоніяльні офіцери сварили ся з англійськими. Вошінґтонови тяжко з усім приходило ся, а особливо тоді, як деякі люди в колоніях винували его, не розуміючи, що тільки ему мусять дякувати за те, що ще доси Індіяни та Французи не порядкують у їх маєтках, що він їх у колонії не пускає. Може иньший хто давно-б уже кинув військо і жив би собі паном у своїм маєтку, замість щоб отак бідувати та ще й вислухувати докори за тяжку працю. Та Вошінґтон перед лихом не хилив ся, а поборював его, а на докори не зважав, бо знав, що на них не заслужив.

Так було аж три роки. А тоді в Англії на чолі міністерства став Пітт і зараз же післав на поміч Вошінґтонови військо, та ще прийшло військо з деяких колоній. Тоді Вошінґтонови ліпше стало, а новий генерал англійський більше слухав его поради, ніж покійний генерал Бреддок. Колоніяльне та англійське військо забирало одну по другій французькі твердині і вже мало йти на велику твердиню Дюкен. Тим часом Французи, злякавши ся, сами втекли з тої твердині, зруйнувавши її.

Після сего вже всі землі понад рікою Огіо, за які воювали, перейшли до Англії. Тоді Вошінґтон поїхав до дому, бо занепадав на здоровлю. В січні 1759. року одружив ся з молодогою вдовою Мартою Кестіс.

А Французи все ще потроху воювали з Англійцями тамже в Америкі, в Канаді, і вже аж року 1763. зовсім помирили ся.

2. Як Вошінгтон господарював.

Одруживши ся, Вошінгтон три місяці прожив у жінчиному маєтку, недалеко від Вілямебургу, і відти їздив до сойму, бо его вибрано туди послом. Як він уперше увійшов до сойму, то вже всі послы були там, усі встали, і Вошінгтонови сказано промову, дякуючи від усіх кольоністів за те, що боронив кольонії від ворогів. Вошінгтон не сподівав ся сего і такий вражений був, що хотів щось сказати, але тільки почервонів і не міг найти слова.

Як скінчила ся соймова сесия, тоді Вошінгтон із жінкою та з двома єї дітьми переїхав у свій маєток Моунт-Вернон і думав, там господарюючи, прожити ввесь вік серед своєї родини. Своїх дітей у него не було ніколи, але він дуже любив жінчиних і був їм як рідний батько.

Моунт-Вернон був гарний і великий маєток. Було в нїм багато лісу, протїкало кілька річок. Будинок Вошінгтона стояв на шпви, і з него видко було розкішну долину, де текла ріка Потомак. З деяких листів Вошінгтона видко, як він добре знав кожен клаптик своєї землі і як добре вмів господарювати.

У него були плянтації тютюнові, і він багато продавав тютюну до Англії. Ще багато продавав збіжа. Кожен плянтатор, відсилаючи те, що мав на продаж, в Англію, притискав до мішків свою печатку. Так робив і Вошінгтон. І мішків із его печаткою ніколи не переглядали і не переважували, бо знали, що під его печаткою не буде шахрайства.

У Вошінгтона, як і в иньших плянтаторів, були раби-Негри. Правда, він, як і Франклін, думав, що рабів не

повинно бути, що всі люди повинні бути вільні; алеж так уже тоді вело ся, що всюди по плянтаціях були раби, не прийшов їм ще час визволити ся. То було й у Вошінгтона більше як сто рабів. Але їм жило ся багато ліпше, ніж у иньших плянтаторів: не мучено їх роботою, добре годовано; жили они в чистих хатах; коло кожної хати був садочок. Задля рабів Вошінгтон наймав лікаря, сам відвідував хорих і не дозволяв послати їх на роботу. Як єму треба було купити раба, то він ніколи не купував одного з родини, а купував усю родину, щоб не розлучати. Будучи сам дуже працьовитий, він вимагав, щоб і раби єго працювали добре, але він знав, скільки людина здоліє зробити, і ніколи не вимагав роботи над силу. Ще додивляв ся, хто до якої роботи був здатний, таку й давав. Були в него свої кравці, шевці, ковалі і всякі иньші ремесники, потрібні в господарстві. Він і сам роботи не цурав ся і часом працював укупі з рабами. Він був милосерний і не любив карати; казав, що словом скорше можна направити людину ніж карою. І за увесь вік він покарав тільки двох. Через то все раби Вошінгтона дуже рідко коли втікали від него: та всеж деякі втікали, бо хоч і ліпше у Вошінгтона жило ся, ніж у иньших панів, та все таки душа людська хотіла волі, і люди втікали, щоб пожити може й тяжшим, та за те вільним життям.

Вошінгтон був англїканської віри, але поважав і всяку иньшу віру. Він казав: „Нехай собі люди будуть магометани, жида, християни, нехай собі належуть до якої секти, або й зовсім ніякої віри не мають, аби були добрі й чесні“. Через те дуже жалкував, як люди ворогували за віру.

Жив він дуже просто. Вставав рано в зими до-світла і сїдав писати або читати. В зими о семій, а в літі

о шестій годині пив дві чашки чаю з кукурузяною паленицею і верхи їхав на поле. Там двивив ся, як роблять, часто й сам ставав із рабами до роботи. О другій годині приїздив до дому обідати. Був дуже неперемудрий на їду і залюбки їв, що давали. По обіді знов праця господарска, а о девятій годині чай і спати. Як пора на дворі була дуже погана, тоді не їздив на поле, а писав, що ему було треба, та читав книжки жінці й дітям. Дуже любив ловити рибу і полквати, найрадше на лисиці, але такий був лихий стрілець, що майже ніколи не міг лисиці застрілити. Радо витав гостей, а вноді їздив із жінкою до міста і там любив ходити до театру. Підчас сесії соймової їздив до сойму, бо був послом. Та ще був і судия.

Він завжди дбав, щоб зробити щось про користь громадску, щоб із его знаня і людям було добро. Напр. біля Моунт-Верноу були великі болота. Они були не на Вошингтоновій землі, але ему шкода було, що так багато землі гине за дурно, і він намислив болота висушити, щоб люди могли сїяти на тій землі. Проїшов усі болота здовш і впоперек, грузнучи, продираючись поміж кущами. Роздивив ся, обміркував, що треба робити, щоб висушити, і в соймі розповів про се. На роботу треба було багато гроша, бо землі під болотом було багато, то кількоро людей заснували товариство і зложили гроші. Незабавом зазеленіли поля там, де були гідкі багновища.

Тихо, спокійно жив Вошингтон зі своєю родиною, і зовсім би гарно ему жило ся, якби не той нелад із Англією. Спершу Вошингтон думав, що лїпше не воювати з Англією, а змовити ся всім кольтонїям, щоб не купувати в неї нічого і тим примусити скасувати цю. Щоб почати се, він із своїм другом Масоном надумали засну-

вати таке товариство, щоб его члени нічого не купували у англійських купців. Написали оба статут товариства, і Вошінгтон прочитав его в соймі. Веї послі в соймі підписали ся не купувати у англійських купців нічого, окрім таких річй, без яких ніяк не можна було обійти ся. Тоді статут надруковано і розіслано по всіх колоніях. Сам Вошінгтон так додержував свого слова, що не купував і нитки англійскої. Навіть не пив чаю, хоч дуже его любив.

Згодом Вошінгтон побачив, що з Англією мабуть не можна упорядкувати ся без війни. Року 1774. він писав до одного свого знакомого, прихильного до Англії: „Я не знаю, як треба розмежувати Англію з колоніями, але певно знаю, що розмежувати треба і наші права треба виразно зазначити. Сам би я хотів, щоб довело ся упорядкувати сю справу нашим потомкам. Алеж тепер прийшов той час, що мусимо або обстати за свої права, або згодити ся на податки і стати покірними і погорджуваними рабами“.

На перше віче в Філядельфії Вошінгтона вибрано одним з п'ятих послів з Вірджинії. На вічу він говорив небогато, але его слово мало велику вагу. Як після віча спитано Патріка Генрі, хто з членів віча на его думку найвидатніший, то він сказав: „Говорити найкраще вміє Рутледж із Південної Кароліни, але найбільше знає і найкраще може обміркувати справу Юрій Вошінгтон.“

Як почали колонії ладити ся до війни і збирати військо, то офіцери часто розпитували ся Вошінгтона, як і що треба робити, і він залюбки радив їм а часто й сам учив військо. Потім, як масачузетскому губернаторови Геджеви наказувано з Англії війском примушувати колонії перевести постанови парламенту, то ко-

льонії вибрали комітет, що мав обміркувати, як боронити ся. До комітету вибрано і Вошінгтона.

Перед другим вічем він уже впевнив ся, що війна неминуча, і писав братови Августинови: „Я зважив ся віддати своє жите і все, що маю, на спільне всім нам діло: визволене наших прав“.

Після лексінгтонської баталії Вошінгтон писав одному свому другу: „Велике нещасте бачити, як брат убиває брата, і знати, що є, колись щасливі й тихі, поля мусять або залити ся кровю, або годувати рабів. Сумно вибирати. Але кожен розумний чоловік вибере не вагаючись“.

Як 10-го мая 1775. року зібрало ся друге віче у Філадельфії, то одноголосно вибрано Вошінгтона найстаршим над війском.

Вошінгтон з острахом згодив ся. Він і хотів визволити рідний край і бояв ся, що може не здоліє сего зробити. Так він по щирости сказав про се й на вічу. Брати плату він не схотів, бо не задля грошей зважив ся покинути рідну оселю й родину, а сказав, що буде записувати все, що потратить на війні, і тоді віче ему зверне.

Впорядкувавши все з вічем, Вошінгтон поїхав до війска. Як він їхав, то всюди его шановано, і військо радісно й щиро его привитало. Все се Вошінгтонови додавало надії.

УІІ. Війна кольоній з Англією.

1. Приготовлення до війни.

Англійського війска в Бостоні було дванайцять тисячів; американського трохи не вистарчало до 15 ти-

сячів, і оно облягло Бостон півколом. Але з таким малим війском не можна було вдарити на Бостон. Вошінгтон скликав війскову раду, і враджено просити кольонії Нової Англії як мож швидше зібрати ще хоч сім тисячів війська. А тим часом Вошінгтон узяв ся впорядковувати війско, бо оно не мало ніякого ладу. Війско було зібране з усяких кольоній, а кожна кольонія мала свій війсковий лад, иноді зовсім не такий, як у иньших кольоніях. Тепер треба було завести однаковий лад у всім війску, а оно того не хотіло. Звикши вибирати уряд, кольоністи і війсковий уряд хотіли самі собі вибирати і не хотіли слухати офіцерів, присланих від віча. Вошінгтонови трудно було хоч трохи все впорядкувати, бо він не хотів карати, не хотів робити примусом, а словом переконував, через що треба робити так, як він наказує.

Війску багато чого не ставало, навіть зброї, пороху було зовсім мало. Вошінгтон бояв ся, щоб Англіїці про те не довідали ся і не почали баталії. Він багато писав вічу про те, як упорядкувати війско. Між иньшим радив, щоб війско наймано на три роки, бо за малий час людина ледви навчить ся військової справи, і вже піде до дому, а прийде знову такий, що нічого не знає. Але віче на те не згоджувало ся. Кольоністи просто бояли ся завести в себе таке добре вивчене війско і дати над ним велику владу одній людині. Бояли ся, що, маючи таку силу в руках, можна схотіти і королем зробити ся. Вошінгтона ображувало таке недовірство до него, та не міг він і на віче нарікати, бо розумів, що оно дбає про вільний лад державний. І він корив ся перед вічем, хоч і шкодило се війсковій справі.

Опріч віча Вошінгтонови доводило ся мати діло з кольоніяльними соймами, бо віче тільки казало що те,

чи те треба зробити, а всі его постанови виконували кольоніальні сойми.

Над англійським війском у Бостоні начальникував генерал Гедж, той, що колись укупі з Вошінтоном воював з Французами. Вошінтон написав до него лист просячи, щоб звелів англійським жовнірам ліпше поводити ся з бранцями (жовнірами взятими в неволю) - кольоністами. Гедж відписав, що з кольоністами поведать ся далеко ліпше, ніж они варті, бо они всі заслужили, щоб їх повішати. Пишучи Вошінтонови, він не хотів признавати его звання отаманського. Вошінтон ему відписав: „Ви не хочете признавати мого звання, бо я его маю не з тих рук, що ви. А я думаю, що нема почеснішого звання над те, що дав сам сильний і вільний нарід“. Про бранців Вошінтон писав, що коли так, то й він накаже погано поводити ся з бранцями - Англійцями. Але ніколи того не робив.

В осени генералови Геджеви велено приїхати в Англію, а замість него мав прибути генерал Гоу.

Тим часом рік військової служби доходив до кінця; а віче ніяк не згоджувало ся, щоб жовніри служили по три роки. Дозволено тільки Вошінтонови самому без віча посилати накази про те, щоб збирано військо, та прислано комісію, щоб переглянула військовий статут. У тій комісії був членом і Вен'ямін Франклін. Він і Вошінтон добре знали один одного і стали друзями.

В місяці листопадї прибули новобранці, але замість двайцятьох тисячів прибуло всього пять тисячів. Вошінтонови було зовсім лихо: мало війська, мало зброї й пороху. Ні з чим було йти на ворога. А кольоністам хотіло ся, щоб швидше скінчила ся справа, і они вже починали нарікати, що Вошінтон не веде війська до бою. Англійський генерал Гоу і собі не нападав на військо

Вопінгтона, бо не сподівав ся побороти і дожидав поміч з Англії та ще й думав, що може тим часом кольоніяльне військо само розійде ся. Так обидва війська й стояли, дожидаючи, що далі буде.

А в Англії в осени 1775. року почала ся сесія парламенту. Немов забувши, що Англія перша післала в кольонії військо, і війна з неї почала ся, в парламенті дуже обурювали ся проти кольоністів. Тепер у парламенті тільки 19 душ було таких, що боронили ще кольонії і повставали проти війни з ними. Та їх не слухано, а слухано Норта та иньших міністрів і враджено післати в кольонії ще багато війська. Свого війська не було готового, то врадили найняти в Німців і найняли аж 17 тисячів. А наймане військо завсїгди люгїше, бо здебільшого наймають ся лихі люди. Ще в парламенті постановлено, що коли англійський корабель пїймає де корабель кольоніяльний чи то серед моря, чи в пристани хоч би й кольоніяльний, то корабель і все, що на нїм, забирає собі і кольоністів забирає до себе, і они мусять бути на англійскім кораблі моряками, мусять вести англійскі кораблі на свої. Хто не схотїв би слухати, того мали розстрілювати.

Був такий звичай в Англії, що найстаршим над війском мусяв бути найстарший генерал. Тодїж найстаршим був Огльторп, що року 1732. заснував кольонію Георгію. Єго настановили так тільки, з чести, що звичай такий, а певні були, що він зрече ся, бо вже старий дуже. Отже на диво не зрік ся, а згодив ся втихомирювати кольоністів, тільки просив помагати єму. Сказали, що помагати будуть: велике військо дадуть і кораблів війскових багато. Тодї він сказав:

— Ні, менї не треба ні війська, ні кораблів. Уповажніть тільки мене дати кольоністам слово, що ви бу-

дете для них справедливі. Я знаю кольтоністів і впевнюю, що вони в нашого короля найліпші, найпопослушніші підданці. Будьте для них справедливі, і вони вас слухати будуть, але примусови ніколи не покорять ся“.

Після сего настановлено не Огльторпа, а генерала Гоу.

З початку 1776. року до Вошінгтона почали приходити новобранці, привезено зброї й пороху, і Вошінгтон наважив ся йти на Бостон, поки ще Англіїцям не прийшла поміч. Він поставив частину свого війська на шпихлях, щоб оно могло стріляти на англійські кораблі, котрі стояли на морі під Бостоном. Сподівав ся, що частина англійського війська вийде боронити свої кораблі, і тоді легше буде взяти місто. Але справа вийшла простійша. Англійський генерал уже лагодив ся зруйнувати Бостон і везти своє військо кораблями на південь, як ему сказано, що кольтоністи напирють і лагодять ся стріляти на его кораблі. Тоді він післав сказати, що коли військо Вошінгтона не буде стріляти на его кораблі, то він вийде з Бостону і не зруйнує его. Вошінгтон пожалів місто і згодив ся не займати англійських кораблів. 17. вересня Англіїці вийшли з Бостону, посідали на кораблі і поплинули, а в Бостон вийшла частина кольтоніяльного війська. Другого дня у місто вступив Вошінгтон. Его радісно витали всі Бостонці. Масачузетський сойм і віче дякували ему, і на спомин про виратоване Бостону вбито золотий медаль з портретом Вошінгтона.

2. Кольтонії проголошують ся самостійною державою.

Визволивши Бостон, Вошінгтон повів своє військо до Нью-Йорку, щоб не дати Англіїцям взяти его. В Канаді також воювали з Англіїцями. Там був з кольтоніяльним

війском генерал Арнольд і Англіїці его побивали, то віче й нагазало Вошінгтонови післати ему поміч. Вошінгтон післав туди частину свого війска, щоб не пустити ворогів зайти з того боку в кольонії, а сам поїхав у Філядельфію на віче обміркувати, що далі робити.

Тим часом до віча дійшли звістки, що Англія хоче мирити ся. Богато послів з того раділи і говорили, що треба мирити ся. Вошінгтон був певний, що се Англія тільки дурить: хоче погодити ся на який час, щоб зібрати нову силу і тоді ще дужше здусити кольонії. Він пристав до тих, що не хотіли мирити ся. На вічу почали ся сварки: одні хилили ся до згоди, а иньші хотіли воювати. Віргінський сойм написав до віча, що треба вже проголосити кольонії вільними й незалежними від Англії. Вошінгтон і більшість послів на вічу вже давно про те думали, знаючи, що, проголосивши себе незалежними від Англії, кольоністи зі всеї сили будуть боронити своєї волі.

Ще ні на чім ся справа не стала, як Вошінгтон мусів їхати з Філядельфії до Нью-Йорку і укріпляти его, щоб Англіїці не забрали. А серед кольоністів, особливо в Нью-Йорку, чимало стало вже таких, що обставали за Англією і навіть сприяли їй таки проти своїх кольоній. Вошінгтон був звичайно добрий, а для таких зрадників був немилосерпний і вимагав, щоб їх брати до арешту і віднимати в них маєтности.

Тим часом думка про то, щоб кольоніям стати незалежними від Англії, ширила ся поміж людьми. Вже одинайцять кольоній пристало до сеї думки.

1-го липця 1776. року зібрало ся віче кінчити справу. Всіх послів було 56. Ще довго обговорювали справу, і наконєць вечером 4-го липця підписано Декля-

рацію про незалежність кольоній. Підписало 55 членів, а один не згодився.

В декларації було писано, що з Божої волі всі люди є рівні і всі мають однакові права на жите, на волю, на щасте і сих прав ні в кого не можна відняти. Щоб забезпечувати сі права, народи дають собі уряд. Коли уряд почне заводити в країні лад такий, що ломить вольности народні, то країна має право виречи ся того уряду, а замість него завести в себе новий лад державний, такий, який буде найліпше задовольняти всіх людей в державі і забезпечувати щасливе жите. Здавна відомо, що люди неохочі ломати лад державний і терплять утиски, поки змога. Але як уже за довгий час упевнять ся, що уряд своїми деспотичними вчинками хоче збавити їх людських прав, тоді нарід має право, чи ліпше сказати, нарід мусить позбути ся такого уряду. Так стало ся і з кольоніями: они довго терпіли деспотизм англійського уряду, а тепер уже прийшов час зволити ся.

Далі перед усім світом списано всі кривди й утиски, яких зазнавали кольонії від англійського уряду.

Тоді в декларації писано так: „Ми, терплючи се все, просили, щоб з нами поводили ся справедливо, але з нас тільки насміивали ся та ще дужше зневолювали. І тоді ми сказали: Такий король, що поводить ся з нами як тиран, не здатен королювати у вільного народу.

„Ми подавали до уваги нашим братям, англійському народови, таке поведене з нами; ми нагадували їм, яких батьків ми діти, які права привезли они сюди з Англії; казали, що ми з Англійцями рідні брати і благаали, щоб так не робило ся, щоб нам із ними не роз'єднати ся. І дійшло до того, що мусимо роз'єднати ся з ними.

Мусимо мати їх за чужих і яко чужих вважати підчас війни за ворогів, під час згоди за другів.

„Через се все ми, відпоручники від Американських Держав, свідчимось Богом, що наші заміри чисті й не-лукаві і в імя нашого народу і з его уповажнення опові-щаємо, що від нині кольонії стали державами вільними, ні від кого незалежними; що від нині они вже не підданці англійського короля, і що всякий звязок між ними й Англією зірваний. Ставши вільними й незалежними, Американські Держави мають усї ті права, які мають усї незалежні держави.

„Маючи міцну надію в Бозі, віддамо наше жите, щасте й маетки, щоб підтримати те, що тут написано“.

4. липця 1776. року сю Деклярацію прочитано на вічу й підписано, і в той час зникли англійські кольонії в Америці; замість них на світі стали вільні Амери-канські Держави.

Вошінтонового підпису нема на деклярації, бо він тоді був серед свого війська, і ему післано туди з неї відпис. Вошінтон зібрав усе військо і прочитав деклярацію. Радіючи і військо й нарід слухали, що стало ся велике діло, що вирекли ся Американці англійської неволі. Алеж се був ще тільки початок визволення. Ще треба було тяжко бороти ся за свою волю, боронити її від лютого й дужого ворога.

3. Дальші борби.

Ще в кінці місяця серпня англійські кораблі при-плинули й стали недалеко від Нью-Йорку, але стояли тихо, не стріляли, бо дожидали помочи з Англії. Потім они війшли в ріку Гудзон і стали там, щоб відтяти Нью-Йорк і Вошінтонове військо від иньших кольоній.

Скоро з Англії приїхав брат генерала Гоу, адмірал Гоу, і привіз англійські услівя, щоб мирити ся з кольонїями. Ще він від себе написав лист до Франклїна. Писав, що король згоджує ся простити кольонїям, як они покорають ся. Франклїн відписав, що Американським Державам не треба прощєня від Англії, а помирити ся они можуть тільки як вільна держава з вільною.

А тим часом Вошінґтонови ставало тяжко. Вїйска мало, та й те вїськової справи не знало, бо недавно поприходило з дому. До того ще, зійшовши ся з усяких кольонїй, якось не годили ся і часто сварили ся. Вошінґтонови доводило ся їх мирити та вмовляти, щоб хоч на сей час залишити свої сусїдскї спори, бо мусять одностайно обстати проти ворога, що важить на волю їх усіх. А ворог був могутий: міцні вїськові кораблі та 30 тисячів англійського добре вивченого вїйска стояло проти одинайцятьох тисячів Вошінґтонового. Та помалу і в Вошінґтона стало мало не 20 тисячів.

Він збудував у Нью-Йорку двї твердинї, щоб боронити місто; а три тисячі єго вїйска стояло на острові Льонґ-Айляндї під проводом генерала Гріна. На лихо сей генерал занедужав, а замість него став генерал Путнам. Саме тоді на острів напали Англїйці. Путнам, не знаючи ні острову, ні твердинь, допустив Англїйців оточити єго вїско, і мало не половина єго полягло в бою.

Після сеї баталїї адмірал Гоу знову заходив ся коло того, щоб мирити ся. Він післав свого післанця поговорити про се з послами на Фїлядельфїйскім вічу, а до всего віча не хотїв удавати ся від англійського уряду, так Англїйці й не хотїли з ним мати діла. На се післанцеви сказано, що буде говорити тільки віче з самим адміралом (полководцем) кораблів Гоу; для розмов посилає трьох своїх відпоручників: Франклїна і ще двох. По-

слухавши адміралової мови про згоду, відпоручники сказали, що Англія сама примусила колонії зірвати з нею, і тепер уже вільні Американці не підуть в підданство до неї.

Тоді Гоу пустив свій лист серед американського народу і мав тим, що коли колонії вернуть ся до Англії, то Англія все скасує, що їм не до вподоби, а зробить усе так, як їм хоче ся. Деякі нетямущі Американці, особливо з Нью-Йорку, налякані тим, що американському війську не пощастило, піддавали ся знову англійському королеви, та таких на щасте було небогато, і війна йшла далі. Після баталії льонт-айляндської Вошінгтон відвів усе своє військо до Нью-Йорку. Се було зроблено так зручно, що Англійці не помітили, коли перепливало американське військо, і не зробили ему ніякої шкоди.

Американці гнівали ся, що їх військо побито, і що Вошінгтон досі не прогнав Англійців. Звідусіль він чув докори, але не зважав на них, знаючи, що не заслужив на них, бо з своїм малим, убогим на зброю і невченим війском не міг виступати проти Англійців. Заки дадуть більше війська та зброї, радий був би, якби пощастило хоч не пускати Англійців у країну, але й те було дуже тяжко зробити: не було сили. Дуже прикро було Вошінгтонови, що військо вельми налякало ся тої льонт-айляндської баталії і навіть почало розбігати ся. Вошінгтон таки вимагав, щоб віче дозволило наймати військо не менше як на три роки, а не так, як було, що деякі наймали ся на шість тижнів. Вошінгтонови казано, що ось-ось зроблять, але нічого не роблено. Наконець Вошінгтон побачив, що не сила ему з таким війском удержати Нью-Йорк. Він поїхав оглядіти місце, куди думав перевести військо. Другого дня, вертаючи ся відти, почув естріяне. Пігнав коня до свого війська і добігши побачив

таке: англійські жовніри виходять з кораблів на беріг, а его військо втікає чим дуж. Тут уже така лютість обняла Вошінгтона, що не міг себе здержати: кидав ся до офіцерів і до жовнірів, кричав на них, навіть бив, щоб вертали ся, але не помагало: військо втікало, як налякане стадо. Тоді Вошінгтон, не стерпівши такої ганьби, завернув ся й кинув ся сам назустріч ворогови. Его-б неминучо вбито або забрано в неволю, та офіцери захопили его коня і відвели геть і таким способом виратували Вошінгтона, а може й нову державу, бо ще хто-й знає, що зробилось би без него.

Американське військо, утікши з Нью-Йорку, йшло до гарлемських шпилів, побите соромом. Один другому в очи соромив ся глянути. Та незавагом їм пощастило хоч трохи позбути ся сорому, бо в одній баталії після сего так завзято били ся, що Гоу довело ся знову просити з Англії помочи. Війна знов на деякий час припинила ся.

Віче нарешті згодило ся, щоб військо наймано на три роки і щоб его було більше, ніж досі. Кожна колонія мусіла достарчати своему війську всего, що треба. Побільшено плату офіцерам, а тим, які добудуть у війську, поки скінчить ся війна, обіцяно дати нагороду в грошах і землі. Обіцяно дати землі й жовнірам, які вибудуть до кінця. Офіцерів мав настановляти сам Вошінгтон.

Але все нове військо було ще тільки на папері, а Вошінгтонови ні з ким було боронити Нью-Йорку, і Англіїці забрали ню-йоркські укріплення і взяли в неволю три тисячі Американців.

Вошінгтон з найбільшою частиною свого війська пішов до ріки Делявар, а за ним ішло англійське військо. 7-го грудня Вошінгтон перепливав ріку, а Англіїці зістали ся на сім берегах. Вони вже забрали мало що не всю

кольонію Нью-Джерсей, а Вошингтон не міг їх зупинити, бо его жовніри, дослуживши терміну, розходилися, а нові не прибували. Вже Англіїці кидали оком і на Філядельфію, щоб і її забрати. Під сей тяжкий час Вошингтонови ще лихо лучилося: Англіїці забрали в него его найліпшого помічника, генерала Лі.

Англіїці не тільки самі грабували кольонії, а ще підмовляли Індіян, і ті набігали на оселі, різали людей, а оселі руйнували й палили. Через те вже багато Американців хотіло, щоб миритися з Англією. Та Вошингтон на то не зважав; намірився битися з Англіїцями до загибуні і певний був, що хоч не скоро, а виборе свому кравви волю. Він наважився хоч і з малим військом аж поти тягти війну, поки в Англії не забракне грошей наймати військо та посилати в Америку. Тим часом до него прийшло ще трохи війська. Він стояв на однім березі ріки Делявар, а на другім, проти міста Трентону, було трохи англійського війська і багато німецького найманого. Була вже зима, та ріка ще не зовсім замерзла, і англійський генерал дожидав, поки так замерзне, що можна буде перейти по кризі і напасти на Вошингтона. А Вошингтон намислив его випередити. Він почав викликати, хто з его війська хоче вкуці з ним переплинути човнами ріку та й ударити на Англіїців. З'охотилося 2400 чоловіка,

Ніч була темна. Ішов сніг, і вітер був великий. Вода фалювала, і вітер наганяв криги одну на другу. Посідали в човни і поплинули через ріку, обминаючи криги та відпихаючи їх від човнів. Плисти було тяжко. Ледво досвіта добилися до другого берега. Тоді тихесенько підійшли до ворожого табору і напали на німецьке наймане військо. Полковника їх убито і жовнірів багато побито, а більш як тисячу взято в неволю. Зро-

бивши се, Вошінгтон з війском вернув ся на свій берег, а через кілька день знову переплив ріку і став з війском у місті Трентоні.

Гоу післяв проти Вошінгтона генерала Корнваліса. Корнваліс прийшов вечером до Трентону, але напасти на Вошінгтона хотів другого дня ранком, бо дожидав ще війська від Гоу.

Вошінгтон побачив, що не вистоїть, узяв частину свого війська, крадьком у ночі вийшов з міста і кинув ся на зустріч тим Англійцям, що йшли на поміч Корнвалісови, і побив їх добре, хоч їх було більше.

Після сеї баталії Вошінгтон заходив ся ще вигнати Англійців з колонії Нью-Джерсей і помалу повиганяв.

Віче таки згодило ся дати Вошінгтонови на пів року таке право, щоб він міг усіма військовими справами порядкувати, бо врешті впевнили ся, що Вошінгтон не зробить нічого лихого державі. А він, хоч і мав право сам робити, завсїгда радив ся людей і вдячний був за розумну пораду. Як війна припинила ся на якийсь час, то він заходив ся коло того, щоб впорядковувати військо. Дуже дбав, щоб набрати вдатних офіцерів і брав тільки таких, що дуже добре знали війскову справу, а хто не добре знав, того не настановляв, хоч би й які там люди за них просили, бо неспосібний офіцер міг часом зовсім подеувати справу.

4. Як Вошінгтон поконує перепони.

Американці мали надію, чи не pomoже їм Франція. Ще навіть, як не було декларації про незалежність, віче післало Американця Сіля-Діна у Францію довідати ся від міністра, чи pomoже Франція колоніям. Міністер казав ні се, ні те, а не сказав нічого певного. Згодом

знову післано до Франції трьох послів того-ж таки Сіля-Діна, Артура Лі і Вен'яміна Франкліна. Франклін уже старий був, більш як сімдесят літ мав, а не відмовляв ся від громадского діла. Не злякав ся й того, що Англіїці можуть его на мори в неволю забрати — поїхав.

У Франції Франклін говорив не з самим тільки міністром. Він зазнайомив ся з ученими людьми, з письменниками і дуже прихилив французске громадянство до Американських Держав.

Був у Франції молодий і дуже багатий французский пан маркіз Ляфает, що служив офіцером у французским війську. Довідавши ся про те, як Американці обороняють свою волю, він намислив їм помочи. Придбавши й наладувавши собі корабель, поплив в Америку. Пощастило ему поплинути так, що его не вхопили на мори Англіїці. Прибувши в Америку, подав ся в Філадельфію до віча і сказав, що ось приїхав воювати. А тоді багато наїздило в Америку всяких чужоземців помагати Американцям. Але з них один тільки Поляк, Тадей Костюшко, був справді у великій пригоді Американцям, а прочі здебільшого були непридатні люди, і користі з них не було ніякої, а примхи они мали великі. Отож они вже докучили Американцям, і через те як Ляфает попросив прийняти его до війська, то его не прийнято. Тоді він написав у дуге, що хоче простим жовніром служити, аби обороняти волю. Віче побачивши, що сей Ляфает був не який пройдисвіт, а справді розумний чоловік, настановило его начальником штабу (воєнної ради) американського війська.

Ляфает приїхав до Вошінтона і побачив американське військо: Кілька тисячів лихо узброєних, убого повдяганих людей. Не можна було й рівняти їх до французского війська, де служив Ляфает. Показуючи Ляфаетови

своє військо і розповідаючи про військові справи, Вошінгтон сказав:

— Нам аж ніяково ставати такими перед очі офіцерови, що тільки приїхав від французького війська.

— Я приїхав сюди вчити ся, а не навчати, — відмовив Ляфает.

Американцям дуже сподобали ся ті слова, бо звичайно європейські офіцери дуже згорда поводити ся в американськiм війську, що ось-то: ми багато знаємо, а ви неuki.

Скоро Вошінгтон улюбив Ляфаета як рідного сина. Та й скрізь серед Американців его люблено.

До англійського генерала Гоу знову прибуло військо з Англії, і він силкував ся примусити Вошінгтона до рішучої борби, але Вошінгтон, не сподіваючи ся побороти, все ухляв ся; бували тільки невеличкі стрічи. Але помітивши, що Гоу хоче йти на Філядельфію, Вошінгтон мусів обороняти її. Американці били ся добре, та Англійців було більше, і они взяли Філядельфію.

Та Американці вже потроху звикали до війни, звикали до того, що нині ти побьш, а завтра може тебе побють. Втративши Філядельфію, они вже не злякали ся так як торік, втративши Нью-Йорк.

Віче з Філядельфії переїхало до міста Йорк у Пенсільванії.

Трохи згодом, 4-го жовтня, Вошінгтон досвіта напав на Англійців і наробив їм шкоди: 500 англійських жовнірів убито.

Після сего було ще кілька невеличких борб: генерал Гоу хотів узяти табор Вошінгтона, та не пощастило. Була вже зима, і війна на деякий час припинила ся.

Вошінгтон отаборив ся недалеко від Філядельфії, щоб пильнувати ворога. Ворог же відпочивав у теплі та

в добрі, а війську Вошингтона ставало вельми тяжко. Віче дуже лихо дбало про него. Жовніри по кількатижнів не бачили мяса, навіть хліба було обмаль. Їжи до табору не привожено і гроший не давано, а на квитки мало хто дбав. Здобути волю всім хотіло ся, але мало хто розумів, що всі одностайно мусять працювати та помагати спільному ділу, хто як може і чим може. Надіяли ся, що військо саме все зробить, а не дбали, щоб військо мало що їсти і в що одягти ся та й чим стріляти. Зо три тисячі жовнірів були зовсім босі, так і походи відбували. Були такі, що й сорочки не мали: одержи теплої не ставало на всіх; спали по черзі: половина жовнірів спить, а половина сидить коло огню, бо всім не ставало чим укрити ся. Тільки шануючи Вошингтона, терпіли они таке лихо, бо бачили, що він терпить те саме, що й они, та, ще й більше, бо всіма журился, а помочі не міг. Військо так знесило ся, що як одного разу Англіїці вийшли з Філядельфії і пішли грабити собі харч, Вошингтон не мав змоги здержати їх і примусити вернути ся.

Наконець вже не витримало військо голоду й холоду і хотіло розійти ся. На превелику силу Вошингтон намовив ще подождати і мусяв післати жовнірів збирати з людий харч та одержу. Своім другам він писав, що ему дуже тяжко й прикро було се дозволити, але що-ж мав робити? Віче хотіло ратувати волю, але мало дбало про те, щоб єї оборонці не гинули з голоду й холоду.

І от знову почали ся докори: на що Вошингтон віддав Англіїцям Філядельфію? На що він дає англійському війську грабувати оселі круг Філядельфії? На що він сам посадав своїх жовнірів збирати з людий харч і одержу? Чому він робить так, а не отак?

Вошингтона дуже гнівали такі докори і він, вима-

гаючи від віча, щоб швидше присилано харч і одержу війську, писав: „Тим панам, що докоряють, можу сказати, що далеко лекше вигадувати всякі плани, сидючи в гарній теплій сьвітлиці, ніж спати на морозі, не маючи в що вдягти ся і чим укрити ся. Ті пани не дуже спочувають жовнірському бідованю, а я спочуваю, і душа болить, що не маю сили запомочи“.

Наконець таки дописав ся Вошінгтон, що достарчено війську харчу й одержу. Тоді довго ще клопотав ся, щоб віче постановило давати до смерти пенсію тим, хто вибуде у війську, поки війна скінчить ся. Та згодили ся тільки давати офіцерам сім років після війни половину тої плати, що они тепер на війні мали, а жовнірам дати раз по 80 доларів*). Вошінгтон був з сего незадоволений і казав, що се може перший приклад, що війську доводить ся так багато терпіти і зазнавати такої невдячності.

Не можна було робити діло щирійше й чеснійше, як Вошінгтон. А про те були такі, що намагали ся сплямити его чесне імя. Почали на него набріхувати та посилати ті брехні до віча. Вигадали на него й таке, мовби то він прихильний до Англії. На силу Вошінгтон виявив, що се брехня. Тоді ще таке вимудрували. Американський генерал Гетс побив добре англійского генерала Бургоена. Почали вихвалити Гетса, а Вошінгтона гудити, що він і воювати не вмів. Найбільше повстав проти Вошінгтона американський генерал Конвей, лютий ворог Вошінгтона. Вошінгтон міг би й оборонити ся, розповівши, як була справа, так тоді треба-б ему було сказати в голос дещо таке, чого ніяк не можна було вьявляти перед Англійцями, бо тоді-б они взяли перевагу над Американцями. Чесний Вошінгтон терпів усі ті напади

*) долар = 5 корон.

й мовчав. Та згодом розумні люди побачили, що то таки дійсні брехні, і стали ще більше поважати Вошінгтона. А згодом, як поранено Конвея, то він, думаючи, що вмре, покаяв ся і написав Вошінгтонови: „Мабуть я скоро вмру, а через те по правді хочу сказати, що про вас думаю. Ви — великої й гарної душі людина. Бажаю вам, від усіх любленому й поважаному, довго, довго жити в сій країні, якої волю ви так достойно бороните“.

Отак великий ворог Вошінгтона смирив ся в перед его заслугами, перед его високою душею.

А тим часом Англіїці, бачучи, що їх бють, а війні тій і кінця нема, почали підмовляти деяких Американців, щоб они за гроші зрадили своїх. Але таких зрадників не нашло ся. Хотіли Англіїці дати окуп і секретареві віча Адамови Фертісонови, але той так їм відказав: Я маленький чоловік, і мене купувати не варто. Але хоч який я малий, та все-ж англійський король не такий багатий, щоб міг мене купити“.

Тим часом французський король, надумавши ся, признав Американські Держави вільними і ні від кого незалежними і згоджував ся війти з ними в союз і помагати їм проти Англії. Франція вимагала тільки одного: щоб Американські Держави вже до віку не корили ся Англії. З сего Франція сподівала ся собі користи.

Лягаєт своїми листами з Америки багато зробив, щоб Франція згодила ся помочи, і перший, в Америці одержав про се звістку. Зараз прибіг до Вошінгтона і кинув ся его обнимати, кажучи: „Наш король признав вас незалежними і пристає до союзу з вами, щоб обороняти вашу волю“.

В місяці лютім 1778. року підписала Франція умову з Американськими Державами. За три роки війни кольоністи багато лиха натерпіли ся, тому довідавши ся,

що Франція буде помагати, так зраділи, немов уже все скінчило ся і они вже визволили ся. Але до того було ще дуже далеко.

5.

Як в Англії довідали ся, що Франція в союзі з колоністами, то вже й міністер Норт почав говорити, що треба мирити ся. До Американців післано звістку, що Англія верне колоніям всі їх права і не буде карати за повстанє.

Віче відповіло, що Держави помирять ся з Англією тільки тоді, коли она признає їх незалежними і введе з них своє військо до остатнього жовніра.

На се Англія не пристала і воювали знову.

Замість генерала Гоу настановила Англія генерала Клінтона. У него в Філядельфії було 20 тисячів війська. Вісім тисячів з него він післав на полудневу граніцю, бо там уже треба було боронити своїх земель від Французів. Зіставши ся сам із дванацятьма тисячами війська, він бояв ся, щоб не опинити ся у Філядельфії як у пастці серед Французів та Американців, і хотів тайком перевести військо в Нью-Йорк. Вошінгтон про се довідав ся і наважив ся напасти на Клінтона, хоч військова рада не згоджувала ся на те. Найбільше не хотів сего генерал Лі, що недавно вернув ся з неволі від Англіійців і був у війську другим після Вошінгтона. Та Вошінгтон зробив, як наважив ся: післав Ляфаєта з війском на Англіійців.

Як Ляфаєт повів уже військо, тоді генерал Лі сказав, що й він хоче бути в сій борбі. Вошінгтон дав ему ще війська і написав Ляфаєтови, що буде вести військо генерал Лі, бо той був у війську старший. Трохи згодом

Вошінгтон і сам повів військо за ним. Пройшовши трохи, він довідався, що генерал Лі вже чогось веде військо назад, і незабаром він справді побачив, що американське військо вертає ся. Вошінгтон прискочив до Лі і спитав: „Що се робить ся?“ Лі не знав, що сказати. „Я хочу знати, через що військо втікає від ворога?“ скрикнув Вошінгтон. Лі почав плести, що жовніри затревожили ся, почувши якісь звістки, і через те він не міг їх, таких затревожених вести до бою.

Вошінгтон був такий гнівний, що страшно було глянути на него. Він завернув військо і сам повів до бою. Англіїці хотіли пробити ся, але не змогли і повернули назад. Вошінгтон не гнав ся за ними, бо вже настала ніч, а думав ранком знову на них напасти. Але Клінтон вночі таки втік у Нью-Йорк.

Генерал Клінтон сидів у Нью-Йорку за мурами, а з моря его боронили військові кораблі. З початку липця прийшли нарешті французські військові кораблі і привезли 4 тисячі війська і звістку, що король французький згоджує ся позичити Державам 3 мільони франків*). Американці так зраділи Французам і таку велику на них надію мали, аж Вошінгтон став боятися, що Американці зовсім здадуть ся на Французів а самі мало що й робити будуть! А сам Вошінгтон був тої думки, що треба надіяти ся на себе, а тоді вже на людей.

Вошінгтон умовив ся з французьким генералом д'Естеном, що той нападе на англійське військо, що стояло на острові Род Айлянд. На поміч Французам Вошінгтон післяв свого генерала Сюлівана з десятьма тисячами війська. Оно мусіло нападатися на Англіїців на суходолі. Але д'Естен із Сюліваном недобре змовили ся, кому

*) франк = около 1 корона.

де поставити військо, щоб один другому в допоміч бути, і через те вийшло так, що Англійці з двох боків напали на Францускі кораблі. Д'Естен не міг їх побороти і мусів відвести свої кораблі геть далі в море. І Сюдіван сам не міг проти Англійців вистояти. Почався нелад: Французи гнівалися на Американців, Американці на Французів. Нового клопоту прибуло Вошінтонови: мусів умовляти своїх офіцерів не сваритися з Французами.

Вошінтона військо стало зимувати між ріками Гудзоном та Деляваром, а Вошінтон поїхав до віча обрядити ся, що далі робити. Вошінтон казав, що користійше не нападати на англійське військо, а тільки боронити ся: менше людей гинути буде і грошей менше буде йти. Він сподівався, що Англія не зможє довго воювати. Спершу віче не приставало на Вошінтонову думку, а далі згодило ся.

Всю зиму було тихо з Англіяцями, бо й вони сиділи по твердинях. Індіяни тільки з намови Англійців набігали і дуже багато шкоди робили. Довело ся послати військо, щоб їх утихомирити. Але згодом самі Англійці почали поводити ся як Індіяни: набігали на оселі і людей убивали, а все добро руйнували. Вони казали: „Франція хоче здобути собі Америку, так нехай же здобуде пустиню“. Щоб се припинити, Вошінтон 15-го липця повів військо на твердиню Стоні-Понт, де сиділа частина англійського війська і ему пощастило забрати в неволю Англійців і взяти багато зброї й пороху.

Після сего Клінтон усе своє військо зібрав у Нью-Йорк і 1779. року більше борби не було. А як прибула до Клінтона армія з Англії, то він лишив у Нью-Йорку частину війська, а з другою частиною поплив з Південну Кароліну, сподіваючи ся, що в сій паньській колоонії ему ліпше пощастить. Вошінтон післав туди частину війська,

а сам з прочим став зимувати в Моррістоуні. Зима була дуже холодна, а війську, як звичайно, всього не ставало, і Вошінгтон знову мусів сам посилати збирати у людей, що треба, на квитки. Всім се не подобало ся, і на Вошінгтона знову нарікали. Але що-ж він мав робити? Війско мусіло боронити країни і не могло сего робити без їди і без одежі. А колиб Вошінгтон повсякчас з усеї сили не дбав про него, то оно-б усе розбігло ся з голоду й холоду.

Дивним може здавати ся, що Американці так мало дбали про своє військо. Се було через те, що ті кольонії, яких війна не зачепила, здалека не розуміли добре, що і як робить ся. Певні були, що Англія не зможе повоювати і вдержати таку велику країну, от і думали, що якось і без них обійде ся. А ті кольонії, де відбувала ся війна, зруйновані, знесилені теж ухиляли ся від усього бажуючи, щоб уже швидше війна скінчила ся. Віче мало що робило, бо навіть чимало послів із него пороз'ядило ся до дому. Та й тяжко було добувати гроші, бо країна через війну з'убожіла. Кожна кольонія своїми краєвими справами журила ся, а про спільне діло мало дбали.

Вошінгтонови тяжко було бачити байдужність до тої справи, що мусіла всім бути найдорожшою, найпотрібнішою. В листі до Гаррісона він писав про се так:

„Думаю, що ніколи ще Америка не почувала такої потреби, щоб її сини вживали на її користь свого розуму, патріотизму та енергії, і хоч може людям і не здає ся дивним, що багато розумних людей поїхало з віча до дому за своїми особистими справами, але мене се вельми вразило, бо се дуже шкідить нашій громадській справі... Як громадянство не почне ліпше дбати про нашу справу, то й не будучи пророком, можна сказати, що даремне кожна американська держава укладає собі закони, вибирає уряд; як найголовніше діло так будуть робити,

як досі, то все загине, і вся та їх праця ні на що. Ми будемо мусіти признати ся, що загинули через свій нерозум та недбалість, бо хотіли жити спокійно та в розкошах у той час, як усі повинні дбати тільки про одно: про визволене. Бою ся, до держави, заклопотані кожна своїми справами, не добре розуміють, яка небезпека зависла над нами. Богато людий, живучи далеко від війни і вірючи тільки таким звісткам, які їм до вподоби, думають, що війна доходить до кінця, і що їм зостає тільки впорядкувати урядоване в своїй державі. Від щирого серця бажаю, щоб сумний кінець нашої загальної справи не вразив їх, як грім з ясного неба“.

В другім листі він писав знову: „Якби мені довело ся писати про наш час і про наших людий так, як я се все бачив, чув і знаю, то я сказав би, що лїнь, байдужність і ледаче недбалєство запанували в нас. Думають про те тільки, щоб забогатїти, а до чого иньшого нема охоти. Партії і окремі люди ворогують. А те, що найпотрібнїйше цілому краєви, відсуває ся з дня на день, з тижня на тиждень. Країна багато завинила... позичати нам віхто не хоче. Богато офіцерів мусить кидати війскову службу, не маючи з чого жити, а тим часом деякі люди тратять великі гроші на бенкети і за тими бенкетами не мають часу на роботу для свого краю“.

Отож серед такої недбалости й байдужности Вошінгтон сам про військо мусїв дбати. А що ему було робити без гроший? Через війну спинила ся торговля, і всякий нелад став, і країна обезгрошилась. Віче наробило папїрjавих гроший, але за них не кожен і продавати хотїв. Війська не було за що наймати, не було за що годувати й зодягати. То й мусїв Вошінгтон посилати по плянтарях брати в них на квитки харч і людям і коням.

Хоч брали тільки там, де було багато, але й там на борг не хотіли давати.

Та прокинуло ся серед Американців ще й гірше чим байдужність. Найшли ся такі зрадники, що пішли в англійське військо воювати проти своїх. Одного разу 60 душ таких узято в неволю і засуджено всіх на смерть. Але покарано тільки п'ятох.

В червні англійське військо вийшло з Нью-Йорку і напало на Американців у Нью-Джерсеї, але не побороло і втекло назад у Нью-Йорк. Скоро прийшов туди і Клінтон з південних колоній, ему пощастило здобути місто Чарльз-тоун. Вошингтон тим часом перевів своє військо до ріки Гудзону.

В липні прибув із Франції Ляфаст. Він їздив туди просіти ще помочи і привіз французкі кораблі з війском. Вошингтон поїхав до Французів умовити ся, що робити. Він хотів, щоб одночасно з ним Французи напали на Нью-Йорк; але виявило ся, що англійська фльота (воєнні кораблі) сильніша від французкої, і через те Французи не зважили ся напасти на Нью-Йорк з моря.

Вертаючи ся Вошингтон довідав ся, що американський генерал Арнольд зрадив своїх. Се був той самий Арнольд, що в часі сеї війни своїми порадами поміг генералови Гетсови побити англійського генерала Бургоена. Тепер же почав через одного свого офіцера Андре листувати ся з Англійцями про те, щоби зрадити своїх. Андре піймано з тими листами, суджено й повішено. А сам Арнольд утік до англійського генерала Клінтона. Той потім післав его з війском у Вірджію, там накоїв він багато лиха.

У Вірджії був маєток Вошингтона Моут-Вернон. Там жив его управитель. Англійці прислали до него і вима-

гали харчу, кажучи, що як не дадуть, чого треба, то они увесь маєток спалять і зруйнують. Управитель, злякавши ся та пожалівши маєтку, дав їм усе, що хотіли брати. Як Вошінтон довідав ся про те, то сказав, що ліпше було-б, якби его маєток пограбовано й зруйновано, ніж знати, що его добром поможено ворогам. Управитель, думаючи зробити, як ліпше, завдав Вошінтонови тяжкого горя. І як звичайно буває, найшли ся такі, що не посоромили ся сказати, ніби Вошінтон тайком наказав управителеви давати Англійцям харч, щоб ратувати свій маєток.

6. Кінець війни.

В південних колоніях Американцям не щастило ся. Англійський генерал Корнваліс уже забрав південну і північну Кароліну і йшов далі. Тоді віче постановило давати офіцерам після війни аж до смерти половину тої плати, що они одержували у війську. Сподівали ся, що через се спосібніші офіцери підуть до війська. І ще постановлено, що жовніри мусять зіставати у війську, аж поки не скінчить ся війна. Та хоч сі постанови були ніби розумні, а користи з них було мало, бо тяжко було їх виконати. Американці не любили військового життя, а їх примушувано бути в війську ще може кілька років, терпіти недостатки, а плату одержували папіряними грішми, мало чого вартими. Вошінтон бояв ся, що військо може повстати, і не помилив ся. Як офіцери почали не пускати до дому тих, ще вже відбули свій термін і до кінця війни зістати не хотіли, то 1-го січня 1781. року в Нью-Джерсеї повстала пенсільванська мідіція. Жовніри вбили кількох офіцерів, взяли шість гармат і пішли в Філадельфію вимагати, щоб віче задоволито їх справедливі

вимагання. Вошінгтон, знаючи добре, що доводило ся війську терпіти, не міг обвинувачувати его за повстанє, і через те не карав і не спиняв їх, як они пішли в Філадельфію. Ідучи, військо трохи втихомирило ся; на зустріч ему віче вислало кількох людей сказати, що віче усе зробить, щоб їх задоволити, і військо заспокоїло ся і вернуло ся до Вошінгтона.

Англійці довідали ся, що робить ся в американськім війську, і надумали ся тим покористувати ся. Они ще більше взяли ся підмовляти американських жовнірів на зраду, розповідаючи, як то добре в них жити. І до тих, що повставали, прислали своїх людей. Але військо дуже обурило ся. Жовніри сказали: „Ми не Арнольди. Ми вимагали від віча того, на що мали право, але зрадниками не були і не будемо ні за які роскоші“. А післанців англійських, що їх підмовляли на зраду, відвели до суду.

Скоро після сего військо знову повстало. Що було Вошінгтонови робити? Умовляв, просив — не помагало. Мусів вести на повстанців тих, що ще слухали его. Сяк-так і сего разу втихомирили. Але Вошінгтон розумів, що на сїм не кінець, і думав: що-ж буде далі? Невжеж дійде до того, що будемо мусїли покорити ся і просити в Англії змилуваня? Невже вся пролита кров, усї жертви мусять піти марно, і доведе ся зречи ся надїї на волю? А тоді що? Вошінгтон знав, що тоді буде, знав, чоґо мусять сподівати ся Американці від розлюченої Англії. А він не хотїв, не міг віддати своєї країни на поневірку. Та як се зробити, коли всюди або руїна, або байдужність, коли люди вже більше хилять ся до того, щоб лїзти в ярмо, а ніж до того, щоб визволяти ся. Мала надїя на своїх, треба в людей помочи просити. І Вошінгтон умовив віче просити знову помочи у Франції. Віче згодило ся і поручило Вошінгтонови написати лист до Франції. Во-

шінгтон дуже добре й правдиво описав, що дїе ся в Американських Державах і що буде, коли они Англії не поборють. Тодї Англія возьме велику силу, а се буде небезпечно і всім європейским державам. Через те він просив Францію прислати війська і позичити гроший. Гроший так дуже треба, що лїпше навіть війська прислати менше, а гроший більше. „Ми дуже швидко вернемо позичку, писав він — як на нашу землю, у нас позичок цілком не багато. Земля-ж наша родюча, а вільна торгівля буде давати нам такий заробіток, що за кілька років ми зовсім оплатимо ся. Нарід наш тепер невдоволеній, але не з того, що воюємо, а з того, як воюємо. А як будемо мати гроші, щоб воювати, як треба, то всі наберуть охоти. Більша частина наших людей хоче бути вільними і боїть ся приставати знов до Англії. Але підчас війни мало самих почувань; треба ще й добрих засобів; а без сего люди зневірюють ся і доходять до розпуки“.

Франція згодила ся позичити Американським Державам шість мільонів франків, але з тим, щоб ними порядкував сам Вошінгтон. Богато людей в Америці тоді побачило, що поза Америкою Вошінгтон зазнав більшої почести, ніж серед них. Там чужі люди зрозуміли, що все тепер в Американських Державах Вошінтоном держить ся, і що тільки він сам зможе довести їх до визволу. То й засоби давали єму до рук, бо він найлїпше міг їх ужити. Опріч гроший післано 28 кораблів і чотири тисячі війська.

Ще як не було сеї помочі з Франції, то англійський генерал Корнвалїс війшов з війском у Вірґінію. Вошінгтон бояв ся, щоб він не взяв міста Річмонд, бо тоді-б усі полудневі краї Американських Держав були в руках Англійців. Щоби до сего не прийшло, Вошінгтон хотїв післати на зустріч Корнвалїсови Ляфаета. Але з чим післати, коли нема за що війська спорядити? Поміг Ля-

фаєт: за його порукою американські купці дали своїй державі грошей на одержу і на зброю для війська. Спорядивши чотири тисячі війська, Ляфаєт повів його у Вірджінію. Корнваліс, довідавши ся про се, був певний, що не забавить ся взяти в неволю Ляфаєта, і вже навіть кликав панів до себе на обід, де они — як говорив — запевне побачуть се „француске хлопя“. Так він звав Ляфаєта, бо тому було ще тільки 24 літ. Але виявило ся, що се „француске хлопя“ розумнійше від англійского генерала. Ляфаєт, сподіючи ся, що скоро до берегів припливуть францускі кораблі, почав туди помалу поступати, а Англійці за ним. „Хлопя від мене не втече“, писав Корнваліс, а Ляфаєт заводив его чим раз ближше до берега. А тим часом справді приплили францускі кораблі і військо під проводом генерала Рошамбо. Сему генералови наказано слухати Вошингтона, бо Франція з тим посилала військо, щоб Вошингтон ним порядеував.

Вошингтон із своїм та француским війском швидко йшов до Ляфаєта. Францускі кораблі стали коло берега і заступили дорогу англійским кораблям, щоб ті не могли дати своєму помочи з моря, а Вошингтон, Рошамбо та Ляфаєт, звівши до купи своє військо, обступили Йорктоун, де зачинив ся з війском генерал Корнваліс. Почала ся облога. Вошингтон сам пильнував, як сипано окопи, як ставлено гармати. Він повсякчас був там, де працювали, готуючи ся до облоги. Англійці з твердині стріляли, щоб не давати працювати, а Вошингтон спокійно ходив і пильнував роботи, не зважаючи на англійські кулі гарматні. Наконець насипано окопи, збудовано укріплення, поставлено гармати, і Вошингтон перший післав гарматню кулю на Йорктоун, і тоді вже заревли гармати і з того і з сего боку. Американське військо кинуло ся на ворожі мури. Вошингтон стояв на шпилі і пильнував. Відти було добре

видко, що робить ся, і зручно давати накази війську. Офіцер підійшов і сказав, що там дуже небезпечно стояти, бо досягають кулі англійські. Вошінгтон відмовив: „Коли думаєте, що тут небезпечно, то йдїть собі“. А сам усе стояв, пильнував бою та кермував війском.

Завзято лїзли на мури Американцї й Французи, та завзято й Англійцї боронили ся. Бій був лютий і довгий. Наконець Англійцї вже не мали сили боронити ся і мусїли положити зброю і віддати ся в неволю. Се було 19. жовтня 1781 року. Сїм тисячїв найкрасшого війська англійського забрав у неволю Вошінгтон і всю їх зброю, а кораблі англійські забрав де-Грасс, отаман над французскими кораблями.

Тепер уже стало видко, що війна доходить до кінця. Вошінгтон зїставив у Вірґинії Французїв, а своє війско повїв знову в північні Держави.

Де доводило ся Вошінгтонови проїздити, всюди его витано з великою пошаною. Віче вельми дякувало Вошінгтонови і его помічникам-Французам і на спомин про союз із Францією рїшило поставити в Йорктоунї мармуровий стовп.

Хоч усї думали, що не доведе ся воювати більше, та Вошінгтон усе таки вимагав, щоб зібрано війско, бо думав, що тїлько, маючи готове до бою війско, можна буде помирити ся з Англією так, як хотїло ся. Віче пристало на то, і по всїх державах розїслано наказ, щоб збирали війско.

В Англії звістка про остатні події в Америцї була великою несподїванкою. Король і міністер Норт почали знову говорити про то, щоб посилати в Америку війско. Але парламент уже не згодив ся. Король дуже не хотїв признавати Американські Держави незалежними від него, вельми се ему прикро було. Та далї воювати Англія не

могла: не було ні війська, ні грошей, а тим часом в Американських Державах усе більшало прихильників. Муїли Англіїці забути свою пиху і почати говорити про згоду.

А в Американських Державах усе росла повага до Вошінтона і серед війська, і серед усіх людей, і наконець в маю 1782 р. подано Вошінтонови лист про те, що его просять бути королем. Вошінтон не зрадів із того, а противно, ему вельми прикро було таке читати, бо не на те він визволяв країну, щоб знову віддати єї волю в королівські руки. І він відповів тому, хто писав до него лист: „Мене дуже вразило, що ви ширите такі думки. Повірте мені, що за весь час, відколи ми воюємо, ніщо не завдавало мені такого смутку, як отсе, що серед війська повстали думки, котрі мені такі огидні. Не можу зрозуміти, що в усім моім житю було такого, щоб через се можна було думати, що я згоджу ся на таке, від чого моїй країні може бути найбільше лихо. Мабуть нікому ваші заміри не були прикрийші, як мені“.

Так Вошінтон зрік ся найбільшої чести, якою хотіло вшанувати его військо, бо дуже хотів волі своїй країні, а на его думку волі під королем не може бути.

Уже розмови з Англією про згоду доходили до кінця, коли нове лихо мало не впало на нові держави. Військо бідувало, бо вже давно не одержувало плати; бояли ся, що може зовсім не одержать ні плати, ні обіцяної пенсії. Якби так стало ся, тоді сим утомленим пораниним людям довелось би таки зараз, навіть не відпочивши від тяжкого життя військового, шукати собі заробітку. Післано від війська депутацію до віча просити, щоб заплачено гроші. Їм сказано так: Віче признає, що держава винна війську, але заплатити зараз не має чим, а заплатить, як будуть гроші. Обіцянка нікого не вдовольила. Люди почували себе крайно покривдженими і ображеними. Один офіцер

написав лист, але не підписав ся під ним і так пустив поміж військо. Все списав про все лихо, якого зазнавало військо підчас війни, і про невдячність, якої зазнає тепер, і радив збройно йти на віче і вимагати свого, а не дадуть, то покинути невдячний рідний край на поневірку ворогам і піти оселити ся деь на нових землях. Офіцери мали зійти ся і обміркувати сей лист.

Вошінгтон про все довідав ся, і холодний бстрах обняв его. Він знав, що витерпіло військо, і жалів его; алеж і то знав, що коли військо послухає того листу, то вся виграна в Англії справа може загинути. Як довідає ся Англія, що робить ся, то вже з'уміє тим покористувати ся. Треба було запобігати лиху.

За кілька день, як зійшли ся офіцери на раду, прийшов туди й Вошінгтон. Він попросив вибаченя, що прийшов на раду некликаний, і просив дозволу прочитати, що він думає про військо. Він читав, що завсїгди був другом для війська, журился, як оно лиха дізнавало, радів, як ему було добре, і ніколи не може бути байдужним до того, як війску веде ся. Він знав, що і тепер їх вимаганя від віча справедливі, і давав слово зробити все, що зможе, щоб віче задоволило їх. Просив списати все, чого військо хоче, і благав дожидати спокійно і не починати нічого, що було-б на шкєду рідному кравви і могло заплямити честь війська. Сказавши все, що думав, Вошінгтон пішов. Після его промови офіцери зрозуміли, яке лихо могло повстати, і з бстрахом та з огидою думали про то, що були зважили ся зробити. Они одногосно подякували Вошінгтонови, що з'умів відвести їх від лихого вчянку, і висловили довіре вічу і кравви.

Так пощастило ся Вошінгтонови втихомирити військо і відвернути велике нещастє від Американських Держав,

що мало впасти на них самих тоді, як уже їм засьвітла воля.

Прийшла нарешті звістка, що 3-го вересня 1783. року Англія підписала угоду з Францією і Американськими Державами. А 25-го листопада того-ж року остатнє англійське військо вийшло з Нью-Йорку одною брамою, а другою брамою вступав туди Вошингтон.

Війна зовсім скінчила ся.

Більш, як сім років лида ся кров, більш як сім років руйновано країну. Грошей силу потрачено. А скільки людей загинуло, скільки горя зазнали, того вже ніякими грішми оплатити не можна.

Але не марно розлила ся кров, не марно пішли всі жертви. Вошингтон довів колонії до великої мети, здобув їм волю. І за то єго там не забуто і ніколи не забудуть. Не забудуть і помічників щирих, а між ними чужоземця Ляфаста. Бо сей чоловік покинув родину, багате і спокійне житє, поїхав у далеку чужу країну і сім літ невпинно й невтомно працював поруч із Вошингтоном, помагаючи єму робити велике діло.

4-го грудня прощав ся Вошингтон із війском. Всі офіцери зібрали ся і дожидали єго. Він прийшов. Високий, могутний, з ясним, орлиним поглядом, з срібним волосєм, що посивіло за вісім тяжких років. Одежа з грубого темного сукна, як у простого жовніра. Ніяких хрестів, ніяких відзнак. З великою повагою зустріли єго товариші-офіцери. Він узяв свою чарку з вином і сказав: „З серцем повним любови й подяки прощаю ся з вами. Усею душею бажаю вам далі в житю зазнавати такого великого щастя, якої слави великої ви придбали“.

Потім він попросив, щоб усі стиснули єму руку. Перший підійшов генерал Нокс. Вошингтон обняв єго

мовчки, бо не міг вимовити й слова. Тоді підходили всі офіцери, і він з кожним попрощався. Ніхто не казав ні слова, усім на очах брехали сльози. Попрощавшися з офіцерами, Вошінгтон вийшов із хати. Там його дожидало військо. Вошінгтон подякував йому за працю і сказав: „Товариші, я не можу стиснути руку кожному з вас, бо вас дуже багато. Але ви знаєте, які ви всі мені дорогі, і я буду дуже радий кожному з вас, хто завітає до моєї господи“.

З капелюхом у руді ішов він посеред війська і кланявся на обидва боки. За ними ішли офіцери. Було тихо, тільки часом вихопить ся чнесь ридане.

Зійшовши на корабель, Вошінгтон в остатнє вклонився свому війську, і корабель рушив.

23-го грудня Вошінгтон прийшов на віче. Там єго витано з великою пошавою. Він сказав: „Велике діло зробило ся, з щирого серця поздоровляю віче і прошу відобрати від мене отаманське зване, яке я взяв на себе тільки на то, щоб послужити рідному краю; тепер же маю щастє бачити, що незалежність Американським Державам забезпечена. Обовязки мої були великі, і я почував, яку малу силу маю, щоб їх виконати. Але я знав, що діло наше праве, і бачив спочутє від людей, і се додавало мені відваги. То, чого ми досягли, перейшло наші найсьміливійші надії“.

Згадуючи, що зробило військо, маю собі за честь засвідчити нині перед вами, що єго заслуги перед рідним краєм вельми великі, і подаю вам до уваги тих людей, що до кінця робили діло. Они заслужили на найбільшу нагороду. Я виконав свою повинність перед рідним краєм і тепер, складаючи з себе свої війскові обовязки, прошу віче прийняти мов глибоке поважанє.

Голова віча відповів ему:

„Рідний край покликав вас оборонити его вольности, і ви его послухали й стали до праці, хоч ми тоді не мали змоги вас підтримувати. Вашому розумови та сильній волі вашій маємо дякувати, що війна скінчила ся щасливо. Ви оборонили волю в Новім Сьвіті, ви і нас і гнобителів наших навчили, як треба робити. Серед благословень всего народу покидаєте ви свій шлях, такий багатий великими ділами. І слава про них не вмре, не поляже, але буде голосно лунати на землі, поки на ній живуть люди, і буде підносити пониклий дух людський“.

Після сего Вошінгтон попрацав ся зо всіма членами віча.

VII. Нова держава.

1. Вошінгтон зістає президентом держави.

Тепер уже Вошінгтон міг поїхати до своєї вельми любленої родини. Він любив тихе родинне жите і своє господарство і тепер вернув ся до него після осьми років тяжкої праці далеко від своїх. До него прїїздило багато людей не тільки Американців, але й з Европи. Всім хотіло ся побачити, почути великого чоловіка. Але найбільшим сьвятом було ему витати в своїм домі Ляфаєта.

І живучи дома, він по всяк час дбав про громадске добро, як тільки міг. Між иньшим він своїми порадами поміг засновати два товариства, дуже корисні для краю; товариства ті, дякуючи ему за поради, просили прийняти від них 150 їх акцій (цінних паперів), що коштували більш як 60 тисяч долярів. Він згодив ся, але з тим, що ужие

сих грошей не на себе, а на народне діло, і сто акцій віддав на одну вищу школу, а п'ядесят на засноване університету в Колюмбії. Він завжди дбав про освіту і тратив на ню багато грошей. Богато людям давав стипендії, щоб они мали змогу вчити ся; але робив се так, щоб ніхто не знав, і се та й багато иньшого доброго, що він робив, виявило ся аж, як він умер.

Але Вошінгтонови не довго довело ся сидіти спокійно дома. Американці, здобувши волю, мали тепер завести державний лад. Задля сего від усіх держав з'їхали ся послы на збори. Вибрано послами Вошінгтона, Франкліна і багато иньших людей, що працювали підчас війни. Збори зійшли ся в Філядельфії, і Вошінгтона вибрано головою. Тяжку працю мали зробити збори. Кожна держава хотіла жити самостійним житєм, алеж не могла справді кожна держава жити цілком окремо від иньших, далеко зручніше було всім державам жити в спілці і гуртом боронити ся від ворожих заходів. От і мусіли збори погодити користь і бажаня окремих держав і об'єднати їх під таким урядом, щоб усім був зручний і всім забезпечував справедливість і волю. Намислили зробити так: кожна держава буде мати свій краєвий сойм, що буде порядкував у державі. Але краєвий сойм не буде мати права починати війну, підписувати мир, єднати ся в союз з чужими державами, робити свої гроші і взагалі робити такі справи, які дотикають союз держав. За для таких справ мав бути один конгрес на весь союз. І в конгресі мали працювати послы від кожної держави, вибрані всіма людьми в державі, і сенатори. Сенаторів мали посилати до конгресу краєві сойми від себе. Так об'єднані держави мали звати ся „Північно-Американською Спілкою“. Головою Спілки мав бути президент, вибраний усіма державами на чотири роки. Він мав бути відпо-

ручником Спілки перед усіма чужими державами і пильнувати, щоб виконувано всі постанови конгресу.

Таку постанову свою про державний лад збори мали розіслати до всіх тринадцяти держав, і колиб дев'ять держав на ню пристало, то такий лад мав бути заведений у всій Спілці.

Як збори підписували сю постанову, старий Франклін, дивлячи ся на сонце, що було намальоване на стіні за Вошінтоновим стільцем, сказав: „Як бачиш намальоване сонце, то трудно розібрати, чи оно сходить, чи вже заходить. От і тепер, як ми три міркували, я часто дивив ся на се сонце і не міг собі сказати, чи оно сходить, чи заходить. Але тепер уже знаю і маю щасте сказати, що сонце сходить“. Він сказав правду: над Північно-Американською Спілкою сходило сонце нового вільного життя.

Збори розіслали свою постанову і роз'їхали ся. І Вошінтон вернув ся до дому, але не на довго. Дев'ять держав пристали на постанову зборів, і Північно-Американська Спілка мала вибрати сенаторів та послів до конгресу і президента. Про президента не довго думали. Одно імя було у всіх на устах: Юрій Вошінтон. Він здобув крайні волю, він же мусів повести її новим самостійним шляхом. Дня 6-го жовтня 1789. року Вошінтона одноголосно вибрано президентом Північно-Американської Спілки.

Він тої чести не добивав ся, він єї навіть не хотів, бо не мав довіря до своєї сили, та й любійше було єму жити на своїм хуторі, серед своєї родини. Алеж і зречи ся не міг, як єго кликав до роботи рідний край. І він згодив ся. Про се він писав тоді так: „В 16-й день цвітня я попрощав ся з особистим житєм і з родинним щастєм. Мене обняли такі турботи і такий сум, що й висловити їх не здолю. Мене кличуть, і я їду в Нью-

Йорк, щоб найщиріше служити своєму рідному краю. Але малу надію маю виконати то, чого сподіваються від мене.

2. Як Вашингтон правив державою.

Де проїздив Вашингтон, всюди стрічали й проводили его з великою пошаною й любовію; всі люди з міста виходили ему назустріч. В Трентоні, де підчас війни Вашингтон побив англійське військо, зроблено тріумфальну (величаву) браму на тій дорозі, де мав іти Вашингтон. Браму пишно уквітчено і на ній написано: „Оборонець матерій буде боронити їх дочок“. Круг брами стали в три лави: в першій малі дівчатка, за ними дорослі, а за ними жінки. Як під браму вступав Вашингтон, они обсыпали его цвітами і співали пісню, зложену на его честь.

В Нью-Джерсеї зустріли его відпоручники від конгресу, і з ними він поїхав у Нью-Йорк. 23-го цвітня він туди прибув. На его привитане стріляно з гармат і дзвонено в дзвони. Будівлі були прибрані цвітами й державними хорогвами; усі радісно его витали. Вашингтон не схотів їхати, а пішки йшов серед народу. Дня 30-го цвітня перед тим будинком, де зібрався конгрес, зійшовся нарід. Вашингтон вийшов на ганок і перед усіма присяг по правді служити своєму народови. Тоді пішов у салю конгресу говорити свою вступну промову. Він був дуже стурбований і тремтячим тихим голосом почав говорити. На прикінці сказав так: „Країна сподіваєся від мене більшого, ніж я можу зробити. Думаю, що в мене не стане сили виконати гарно ті великі обовязки, що накладе на мене рідний край. Єдина моя надія на другів, що они будуть мені помагати“. Вашингтон по щирости казав, що думав, але він сам про себе помилявся. Не

було в Північно - Американській Спілці другого, хто би так, як він, міг полагодити важке, велике діло. А діло справді було дуже важке. Країна мала багато довгів, а оплатити ся зараз не мала чим, бо не мала гроший; а збирати із людей було важко, бо ще всюди були руїни, ще не підняли ся люди після війни. Потім ще таке було лихо : на постанову про лад державний пристало тільки девять держав, а чотири, хоч і мусіли покорити ся постанові, та їм такий лад не подобав ся. Через те виходило багато непорозумінь. Вошінтонови важко з усім приходило ся, але розум та невсипуща праця дали собі раду. Знаючи дуже багато людей, Вошінтон вибрав собі спосібних міністрів та інших урядовців і з ними дуже добре впорядкував країну: оживало хліборобство й торгівля, будували ся фабрики, і незабаром країна забагатіла. Дуже дбано про те, щоб усі могли вчити ся.

Плати за свою президентську працю Вошінтон не схотів брати, а згодив ся тільки брати на рік 25 тисячів доларів на такі видатки, яких вимагало его президентське становище. Він же мусів приймати послів від чужих держав і таке інше. Та до тих 25 тисячів чимало ще своїх доводило ся докладати. Так Вошінтон робив і підчас війни. Тоді він багато своїх гроший потратив і не схотів, щоб ему їх вернено. Згодив ся тільки прийняти такий привілей: посилати листи, не оплачуючи їх, так само й до него листи йшли неоплачувані. З того часу й досі всі президенти в Північно - Американській Спілці, що відбули свій термін, мають такий привілей.

В осени Вошінтон тяжко занедужав, а як став одужувати, вмерла его мати, і се було для него великим горем. Лікарі заборонили ему працювати, вимагали, щоб відпочив. І він намислив, відпочиваючи, поїхати по країні, роздивити ся, як живуть люди, чи вдоволені з поряд-

ків, розпитати ся, чого бажають. Їго серце раділо, коли бачив, як зростає достаток народу, чув, як дякують ему. Люди здалека сходили ся туди, куди він приїхав, щоб подивити ся на свого „батька“. Він побачив, що закони заведено добрі, бо їх залюбки додержували.

Поїздивши чимало, він на власні очі впевнив ся, що все в країні гаразд. Не так добре ладнало ся з чужими державами. Англія лютила ся й підбурювала Індіан робити Американцям шкоду і не віддавала деяких земель, ніби то через то, що Північно-Американська Спілка винна їй гроші. Хоч она й мусіла признати свої колишні кольонії державою самостійною, але посла свого туди не прислала і ніякого діла не хотіла з нею мати. Американцям же пильно треба було торгувати з Англією, і Вошінгтон дбав, щоб якось владнати сю справу. Треба було і з Іспанією погодити ся про торгівлю, а она не дуже була прихильна до Американців, бояла ся щоб і єї кольонії не пішли за приміром колишніх англійських кольоній.

Богато було Вошінгтонови з усім тим клопоту; а в осени 1790. року він знову тяжко занедужав і поїхав на деякий час до свого села. Одужавши, вернув ся до Нью-Йорку, а там уже дожидав єго новий клопіт. Англія та Іспанія все підбурювали Індіан, і они таку шкоду почали робити, що треба було з ними воювати. І ся війна тягла ся аж п'ять років.

Року 1793. виходив термін президентованю Вошінгтона, і він дуже хотів не дати ся вибрати, а поїхати до дому. Але єго не пущено і знов одноголосно вибрано.

В вересні 1793. року Франція почала воювати з Англією і просила Північно-Американську Спілку, щоб їй допомгла. Чимало Американців обстоювали та тм, щоб помочи і навіть споружали невеликі військові ко-

раблї, щоб нападати на англійські кораблі. Вошінгтон же думав, що не треба втручати ся у війну, бо країна мусїла спершу свої справи впорядкувати, тим більше, що Франція не боронїла ся, а сама напала на Англію. Він спитав міністрів. І міністри думали так, як він. Тодї Вошінгтон видав наказ, що Північно-Американська Спїлка не буде втручати ся в війну. За се на Вошінгтона деякі часописи люто нападали, але він не подавав ся, бо добре знав, що під той час війна була-б зруйнувала Північно-Американську Спїлку. А французький посол тайком таки підмовив деяких Американцїв збудувати військові кораблі, і они взяли в неволю кілька англійських кораблів. Англія почала вимагати, щоб їй заплачено за шкоду. Троші їй заплачено і заборонено випускати з американських пристаней ті кораблі, що йшли помагати Франції. Але хоч Англії й заплачено, она захопила американські торгові кораблі і забрала їх собі. Мало не дійшло до війни. Та згодом усе владнало ся, і року 1795. підписано з Англією умову про торговлю. Ся умова не до вподоби була деяким американським державам, і за ню напали на Вошінгтона, але потім мусїли признати, що він зробив гаразд. Рок 1796. підписано і з Іспанією умову про торговлю.

Щиро працюючи, добував уже Вошінгтон і другі чотири роки: за пів року до кінця терміну сказав, що вже більше не дасть ся вибрати і на прощане написав до всіх своїх держав лист (так званий „унїверсал“). В нїм він переглянув усю свою народну діяльність і поясняв, через що він якраз так робив. На прикінці писав: „Переглядаючи всі свої вчинки, я не бачу, щоб хоч раз помилив ся навмисне, але добре знаю, що нехотя міг багато разів помилити ся. Якї-б не були сї помилки, молю Бога, щоб з них не стало ся лиха моїй країні.“

Маю надію, що она не гляне на них лихим оком і за 45 років моєї щирої народної праці ті ненавмисні помилки підуть у непамять. Маючи надію, що моя без міри дорога мені країна буде для мене така добра, я задалегідь радію з того, як спокійно буду жити дома під захистом справедливих законів нашого свободолюбного краю“.

У відповідь на сей лист до всіх сторін прислано Вошінгтонови листи: всі виявляли до него любов і пошану і дякували за незмірно щире й користне для країни працю і жалували, що він не хоче бути президентом. Але всі вже розуміли, що Вошінгтон утомився і має право відпочити, і вже не насьмілювалися силувати його зіставати. І з поваги до него в Північно - Американській Спілці повівся такий звичай, що нікого не вибирають президентом більш як два рази. В лютім 1797. року президентом вибрано Джона Адамса, товариша Вошінгтона в роботі для рідного краю. Вошінгтон був при тім, як присягав новий президент. Перед будинком конгресу стояв нарід і дожидав старого президента. Він вийшов з будинку, вклонився народови і пішов до дому. І всі тисячі людей мовчки пішли за ним. Дійшовши до дому, він знову вклонився мовчки, бо не здолів нічого сказати, тільки сльози брєніли на очах. І всі мовчали. Увесь шлях до свого хутору Вошінгтон поїхав серед привітів та пошановань. І вже аж приїхавши в Моунт-Вернон, міг від усього спочити.

3. Послідні літа Вошінгтона.

Відбувши 45 років народної праці, Вошінгтон думав уже тихо доживати віку на хуторі. Отже мало не довелося йому знову стати на чолі справи народної.

З того часу, як Франція помагала Американцям воювати з Англіяцями, багато в ній самій відмінило ся, зо всім иньші люди кермували справами, і стало ся так, що Франція почала погрожувати Північно-Американській Спілці війною. Она ображувала американських послів, французкі кораблі нападали на американські і грабували їх, і всяким иньшим способом Франція чіпала Американців. Хоч Американцям дуже прикро було ставати до зброї, та мусіли боронити ся. Але хто-ж стане на чолі війська? І знов залунало те люблене імя: ніхто як Вошінгтон.

Хоч як тяжко було Вошінгтонови воювати, а особливо з Францією, але він ніколи не вирікав ся народної праці, не вирік ся й сего разу. Попросив тільки дозволу жити на своїм хуторі, поки можна буде ему самому не їхати до війська, а кермувати справами з хутора. Почали ладити ся до війни, і сей старий, втомлений чоловік знову працював більше від молодих і дужих. Він розумів, як дуже треба Американцям, щоб їх не побороно, і з усеї сили про то дбав. Але воювати не довело ся.

Як дійшла до Франції чутка, що Північно-Американське Спілка дуже ладить ся до війни, і на чолі війська стоїть Вошінгтон, то там роздумали ся і залишили справу з війною. Американське військо розійшло ся, і Вошінгтон міг знову спокійно господарювати. Та вже недовго пожив.

Дня 12-го грудня 1799. року було тепло і ясно, і Вошінгтон по обіді, як звичайно виїхав на поле. Він довго там ходив, розмовляв із робітниками а опісля поїхав до дому. Несподівано повіяв холодний вітер, почав ся сніг з дощем, і Вошінгтон дуже змок і змерз, поки доїхав до дому. Не хотячи передати ся в сухе, сів

проти груби, але не міг загри́ти ся. В ночі заболіло горло, і він охрип. Другого дня ще встав і навіть ходив по саду і показував, що треба робити; над вечір погіршало, але не схотів посилати по лікаря. Вечером був веселий, читав з родиною часописи, навіть голосно, хоч трохи охрип. Але в ночі почала ся велика горячка, і до ранку він був уже ледво живий. На лихо лікар жив далеко, поки его привезено, — багато часу проминуло. Пущено хорому кров — не помогло. Привезено ще двох лікарів. Ті знов пустили кров, так що з хорого випущено зо три фунти крові. Се не помогло, а тільки знесило хорого. Він почував, що вмирає, і сказав лікареві: „Мені тяжко, але смерті не бою ся“. І попросив лікарів не турбувати его, а дати спокійно вмерти.

Круг Вошингтона зібрали ся всі его рідні. Він з усіма попрощав ся. Більшу частину своїх рабів наказав пустити на волю. Житє тихо догоряло, але увесь час він був при пам'яті. В ночі на 15. грудня він умер, проживши 68 літ. Поховано его в Моунт-Верноні. Як у Філядельфію дійшла сумна звістка про смерть Вошингтона, то в конгресі на той час були збори. Голова зараз припинив роботу, сказавши, що підчас такого великого національного нещастя ніхто не зможе спокійно обмірковувати народні справи.

Другого дня збори почато промовою про Вошингтона. Говорив Маршаль. Він почав так: „Нашого Вошингтона вже нема. Герой, патріот і великий розум, на якого в час небезпечний звертали ся всі очі, живе тепер тільки в своїх великих ділах та в серцях тяжко засмученого рідного народу“. Конгрес постановив написати лист до вдови Вошингтона і виявити їй спочутє в єї великім горю, а на спомин про его заслуги поставити мармуровий пам'ятник.

Звістка про смерть Вошінгтона облетіла всю країну і всіх, навіть ворогів, з'єднало почуване великого горя, всі оплакували „батька рідного краю“. Навіть в Англії говорено промови про его заслуги.

Вошінгтон мав велике щасте сказати: „Не бою ся смерти“ і він мав право се сказати, бо чесно працював для рідного народу і зробив усе, що міг зробити. Він заслужив собі безсмертну славу не в самій своїй країні, а по всім світі. Один американський письменник писав про него: „Якби Вошінгтон жив у давні часи, то люди вважали-б его за Бога. Одно столітє не здоліє зрозуміти его заслуги. Вдячні потомки, покоління за поколінням будуть шанувати его за то, що зробив для свого краю“.

Вошінгтонови поставлено пишний пам'ятник з написом: „Першому на війні, першому підчас мира, першому в серцях своїх земляків“. І его іменем названо се місто, де й тепер живе президент, і де збирає ся конгрес.

Так Північно-Американська Спілка шанувала й буде шанувати Вошінгтона. Там звуть его „батьком рідного краю“. Він справді був ему батьком, бо визволив его із неволі, і з его праці країна почала зростати і наконець показала світові, що можуть робити люди, живучи під свободними і справедливими законами.

За то все слава Вошінгтона не вмире, не поляже.

Пояснене до стор. 41.

Юлій Цезар жив у римській республіці в першій століттю перед Різдом Христовим, а був великим воеводою і політиком. Коли дійшов до так великої влади, що був майже необмеженим монархом, его вороги, що бажали удержати республіканську управу в своїй вітчизні, зробили змову на него і замордували его на засіданню ради, званої сенатом, 15. марта 44. р. До убийників належав і Брут, котрого Цезар уважав за щирого приятеля.

Кароль І. був англійським королем з родини Стюартів 1625 — 1649. р. Панував дуже самовільно: через 11 літ не скликавав державної ради і допускав ся при помочи несовістних міністрів всяких незаконностей, особливо дав ся в знаки тим, що накладав на власну руку різні податки, хоч не мав права до сего. Наконець Англійці зворохобили ся проти него, під проводом Олівера Кромвеля его побороли, засудили на смерть і стратили 30. січня 1649. р.

Его сина, короля Якова II., що також панував самовільно, Англійці змусили втікати за границю 1688. р., а на престолі посадили его зятя Вільгельма, що був дідачним намістником голяндської республіки.

234—235. Богдан Хмельницький, ч. III.	50	т.
240. Спілки для ошадности і пожичок	40	"
241. Ярема. Оповіданє з запорожского жита	25	"
242. Ради і перестороги для хліборобів	25	"
243—244. Книжка приказок	40	"
246—247. Юр. Федькович. Фармазони і поезиї	40	"
250. Абрагам Лігольм	30	"
251—252. Русь-Україна і Московщина	60	"
253. Про жите і діяльність Олександра Кониського	25	"
254. Горить	40	"
255—256. Як чоловік бере ся з природою	70	"
257. Під морськими хвилями	20	"
258. Громадський суд	20	"
259. Старохристиянські легенди	20	"
262. Вибір Деялямацій	50	"
264—265. Істория Московщини	60	"
266—267. Про лучбу ґрунтів	60	"
268. На послуханє до Відня	20	"
269. Від чого вмерла Мелася	20	"
270. Перший Горальник	20	"
271. Богданів синок	20	"
274. В глухім куті	20	"
275—276. Перша поміч в наглих випадках	50	"
277—278. Спартак — провідник римських глядіаторів	20	"
279. Оферма	20	"
280. Держись землі	20	"
281—282. Гегманські Свати	30	"
283. Микола Лисенко	30	"
286. Смерть Тимоша	20	"
287. Як годувати малих діттих?	20	"
288—289. Істория України-Руси	80	"
290. I. Довька і мати. II. На милуване нема силувани	20	"
291—292. Олексій Попович	45	"
293. Про нові спілки господарські	25	"
294—295. Страшний Ворот. (Про алькоголь)	50	"
296—7. Калєндар на р. 1905	1 кор.	—
298. Порадник торговельний	40	"

II. Видавництва, котрі „ПРОСЬВИТА“ закупила або даром дістала.

1. Мала Істория України-Руси (з образками)	10	сот.
2. Поезиї Т. Шевченка в оправі	2 кор.	—
7. Поезиї В. Маслака	2	"
8. Марко Вовчок ч. II.	50	"
9. Проскура, Юр. Федьковича	10	"
11. Про вьвладенє під земліницї	60	"
12. Портрет Т. Шевченка	1 кор.	—
13. Наша Дума (пісні під воти на хор мїш. і муж.)	2	"
14. Драматичні твори Григ. Бораковского	2	"
29. Устякович, Ярополк, драма	2	"
34. Істричні монографії, М. Костомарова	4 кор.	30
35. Княжий період Русь-України. Г. Глозайський ч. I.	3	"
36. " " " " " " ч. II.	3	"

*P. Marchiondi
Warko 6.07.200*

37. Учебник співу, Ів. Кипріян	1	"	—	сот.
39. Бодан Хмельницький. М. Костомарів, 4 тома	12	"	80	"
45. Дюборадскі, повість А. Свидницького			80	"
53. Юрій Сороженко			80	"
54. Наука о товарах, К. Кажникевича			50	"
56. Гайдамаки Т. Шевченка			40	"
57. Кольди і щедрівки			20	"
58. Велика народписна карта Руси для членів для печенів	5	кор.	—	"
	7	"	—	"
59. Історія Скиту Манаявського, д-ра Целевича	2	"	40	"
60. Пам'ятка, д-ра Ів. Франка			60	"
62. Паска			50	"
63. Сніваник, брошурований оправний			80	"
	1	кор.	—	"
64. Руска письменність Т. І. (Твори І. Котляревського, Петра Артемовського-Гудак і Євгенія Гребінки): звичайна справа з поштою (вичерпане)	1	"	30	"
красна справа з поштою	1	"	80	"
65. Руска письменність Т. П. (Твори Гр. Квітки ч. 1) звичайна справа 1 кор. — с. з поштою	1	"	30	"
красна справа 1 " 50 " " "	1	"	80	"

III. Молитвеники.

1. Народний молитвеник для дітей VI. вид. а) в звич. оправі	60	"
б) в гіпсовій оправі	80	"
2. Великий народний молитвеник в звичайній оправі брошурований: 1 кор. 20 сот., а оправні по 1 кор. 80 сот., 2 кор. 40 сот., на величовім папері брошурований 1 кор. 40 сот., оправний	3	кор. 20 "

IV. Формулярі.

1. Дневник касовий, одна лібра	80	"
2. Бюва девятиків, одна лібра	80	"
3. Книжочка для позичаючого, 100 прим.	4	кор. — "
4. Книжочка вкладкова (щадничка), 100 прим.	6	" — "
5. Запис або скрап, лібра	1	" — "
6. Книжка товарова для крамниць, лібра по		80 "
7. Книжка касова " " " "		80 "
8. Спис членів, лібра по		80 "
9. Повновість проєкта, одна лібра		80 "
15. Дневник для кас щадничо-позичкових, лібра		80 "
16. Протокол діловодства для громад, лібра по		80 "
17. Грамоти для членів Читалень, 100 прим.	4	кор. — "
18. Статут „Власна поміч“ з поданем до Намісництва		45 "
19. Попси в справах дрібних, лібра	1	кор. — "
20. Повідомлене до Староства: а) про загальні збори з рубрами лібра	1	" — "
б) " вибір виділу " " "	1	" — "